નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ.

વિસુદ્ધિમગ્ગ નિદાનકથા

વિસુદ્ધિમગ્ગો નામાયં ગન્થો પિટકત્તયસારભૂતો સકલલોકે પટિપત્તિદીપકગન્થાનં અગ્ગો હોતિ સેટ્ઠો પમુખો પામોક્ખો ઉત્તમો પવરો ચાતિ વિઞ્ઞૂહિ પસત્થો. તત્થ હિ સઙ્ગીતિત્તયારૂળ્હસ્સ તેપિટકબુદ્ધવચનસ્સ અત્થં સંખિપિત્વા સિક્ખત્તયસઙ્ગહિતં બ્રહ્મચરિયં પરિપુણ્ણં પકાસિતં સુવિસદઞ્ચ. એવં પસત્થસ્સેતસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ **નિદાનકથાય**પિ ભવિતબ્બમેવ. તસ્માદાનિ તપ્પકાસનત્થમિદં પઞ્હકમ્મં વુચ્ચતિ –

> ‘‘સો પનેસ **વિસુદ્ધિમગ્ગો** કેન કતો, કદા કતો, કત્થ કતો, કસ્મા કતો, કિમત્થં કતો, કિં નિસ્સાય કતો, કેન પકારેન કતો, કિસ્સ સકલલોકે પત્થટો’’તિ.

તત્થ **કેન કતો**તિ આચરિય**બુદ્ધઘોસત્થેર**વરેન તેપિટકસઙ્ગહટ્ઠકથાકારેન કતો.

કદા કતોતિ અમ્હાકં ભગવતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સકલલોકનાથસ્સ પરિનિબ્બુતિકાલતો પચ્છા દસમે વસ્સસતકે (૯૭૩ -બુદ્ધવસ્સે) કતો.

કત્થ કતોતિ સીહળદીપે અનુરાધપુરે મહાવિહારે કતો.

કસ્મા કતોતિ વિસુદ્ધિકામાનં સાધુજનાનં તદધિગમુપાયં સમ્માપટિપત્તિનયં ઞાપેતુકામતાસઞ્જાતેન અત્તનો અજ્ઝાસયેન સઞ્ચોદિતત્તા, **સઙ્ઘપાલત્થેરેન** ચ અજ્ઝેસિતત્તા કતો.

એત્થ પન ઠત્વા આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ ઉપ્પત્તિ કથેતબ્બા, સા ચ **મહાવંસે** (ચૂળવંસોતિપિ વોહરિતે દુતિયભાગે) સત્તતિંસમપરિચ્છેદે પઞ્ચરસાધિકદ્વિસતગાથાતો (૩૭, ૨૧૫) પટ્ઠાય બાત્તિંસાય ગાથાહિ પકાસિતાયેવ. કથં? –

મહાવંસ-બુદ્ધઘોસકથા

૨૧૫બોધિમણ્ડસમીપમ્હિ, જાતો **બ્રાહ્મણમાણવો**;
વિજ્જા-સિપ્પ-કલા-વેદી, તીસુ વેદેસુ પારગૂ.

૨૧૬સમ્મા વિઞ્ઞાતસમયો, સબ્બવાદવિસારદો;
વાદત્થી જમ્બુદીપમ્હિ, આહિણ્ડન્તો પવાદિકો.

૨૧૭વિહારમેક’માગમ્મ, રત્તિં પાતઞ્જલીમતં;
પરિવત્તેતિ સમ્પુણ્ણ-પદં સુપરિમણ્ડલં.

૨૧૮તત્થેકો **રેવતો** નામ, મહાથેરો વિજાનિય;

“મહાપઞ્ઞો અયં સત્તો, દમેતું વટ્ટતી”તિ, સો.

૨૧૯.“કો નુ ગદ્રભરાવેન, વિરવન્તો”તિ અબ્રવિ;
“ગદ્રભાનં રવે અત્થં, કિં જાનાસી”તિ આહ તં.

૨૨૦.“અહં જાને”તિ વુત્તો સો, ઓતારેસિ સકં મતં;
પુટ્ઠં પુટ્ઠં વિયાકાસિ, વિરદ્ધમ્પિ ચ દસ્સયિ.

૨૨૧.“તેન હિ ત્વં સકં વાદ-મોતારેહી”તિ ચોદિતો;
પાળિ’માહા’ભિધમ્મસ્સ, અત્થ’મસ્સ ન સો’ધિગા.

૨૨૨.આહ“કસ્સે’સ મન્તો”તિ,“બુદ્ધમન્તો”તિ સો’બ્રવિ;
“દેહિ મેતં”તિ વુત્તે હિ, “ગણ્હ પબ્બજ્જ તં”ઇતિ.

૨૨૩.મન્તત્થી પબ્બજિત્વા સો, ઉગ્ગણ્હિ પિટકત્તયં;
એકાયનો અયં મગ્ગો, ઇતિ પચ્છા ત’મગ્ગહિ.

૨૨૪.બુદ્ધસ્સ વિય ગમ્ભીર-ઘોસત્તા નં વિયાકરું;
બુદ્ધઘોસોતિ ઘોસો હિ, બુદ્ધો વિય મહીતલે.

૨૨૫.તત્થ **ઞાણોદયં** [ઞાણોદયં નામપકરણં ઇદાનિ કુહિઞ્ચિપિ ન દિસ્સતિ;] નામ, કત્વા પકરણં તદા;
ધમ્મસઙ્ગણિયાકાસિ, કચ્છં સો **અટ્ઠસાલિનિં** [ઇદાનિ દિસ્સમાના પન અટ્ઠસાલિની સીહળદીપિકાયેવ; ન જમ્બુદીપિકા; પરતો (૫૪-૫૫ પિટ્ઠેસુ) એસ આવિભવિસ્સતિ].

૨૨૬.**પરિત્તટ્ઠકથ**ઞ્ચેવ [પરિત્તટ્ઠકથન્તિ પિટકત્તયસ્સ સઙ્ખેપતો અત્થવણ્ણનાભૂતા ખુદ્દકટ્ઠકથાતિ અધિપ્પેતા ભવેસુ], કાતું આરભિ બુદ્ધિમા;
તં દિસ્વા રેવતો થેરો, ઇદં વચનમબ્રવિ.

૨૨૭.“પાળિમત્તં ઇધાનીતં, નત્થિ અટ્ઠકથા ઇધ [એત્થ સગીભિત્તયારૂળ્હા મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ સન્તિકા ઉગ્ગહિતા સિસ્સાનુસિસ્સપરમ્પરાતતા મૂલટ્ઠકથા કસ્મા જમ્બુદીપે સબ્બસો અન્તરહિતાતિ વિમંસિતબ્બં];
તથાચરિયવાદા ચ, ભિન્નરૂપા ન વિજ્જરે.

૨૨૮.સીહળટ્ઠકથા સુદ્ધા, **મહિન્દેન** મતીમતા;
સઙ્ગીતિત્તયમારૂળ્હં, સમ્માસમ્બુદ્ધદેસિતં.

૨૨૯.સારિપુત્તાદિગીતઞ્ચ, કથામગ્ગં સમેક્ખિય;
કતા સીહળભાસાય, સીહળેસુ પવત્તતિ.

૨૩૦.

તં તત્થ ગન્ત્વા સુત્વા ત્વં, માગધાનં નિરુત્તિયા;
પરિવત્તેહિ, સા હોતિ, સબ્બલોકહિતાવહા''.

૨૩૧.એવં વુત્તે પસન્નો સો, નિક્ખમિત્વા તતો ઇમં;
દીપં આગા ઇમસ્સેવ [ઇદસ્સેવાતિ ઇમસ્સેવ મહાનામરઞ્ઞો કાલે ૯૫૩-૯૭૫ બુદ્ધવસ્સે; અયઞ્ચ વસ્સપરિચ્છેદો સીહળરાજવંસં નિસ્સાય દસ્સિતો; યુરોપિયવિચક્ખણાનં પન મતેન ૯૪૧-૯૬૪ બુદ્ધવસ્સે ઇતિ વેદિતબ્બો; એવમુપરિપિ;], રઞ્ઞો કાલે મહામતિ.

૨૩૨.મહાવિહારં સમ્પત્તો, વિહારં સબ્બસાધુનં;
મહાપધાનઘરં ગન્ત્વા, **સઙ્ઘપાલસ્સ** સન્તિકા.

૨૩૩.સીહળટ્ઠકથં સુત્વા, થેરવાદઞ્ચ સબ્બસો;
''ધમ્મસ્સામિસ્સ એસોવ, અધિપ્પાયો''તિ નિચ્છિય.

૨૩૪.તત્થ સઙ્ઘં સમાનેત્વા, ''કાતું અટ્ઠકથં મમ;
પોત્થકે દેથ સબ્બે''તિ, આહ, વીમંસિતું સ તં.

૨૩૫.સઙ્ઘો ગાથાદ્વયં તસ્સા'દાસિ ''સામત્થિયં તવ;
એત્થ દસ્સેહિ, તં દિસ્વા, સબ્બે દેમાતિ પોત્થકે'' [૨૩૪-૫ ગાથાસુ અયમત્થયોજના– ''તત્થ મહાવિહારે સંઘં મહાનેત્વા સંઘ સન્નિપાતં કારેત્વા આચરિયપુબ્બદ્ધઘોસો એવમાહ 'અટ્ઠકથં કાતું સબ્બે પાળિ-અટ્ઠકથા-પોત્થકે મમ દેથા'તિ; સો સંઘો તં વીમંસિતું સંયુત્તનિકાયતો 'અન્તોજટા'તિઆદિકં ચ 'સીલે પતિટ્ઠાયા'તિઆદિકં ચાતિ ગાથાદ્વયં તસ્સ અદાસિ 'એત્થ તવ સામત્થિયં ઞાણપ્પભાવં દસ્સેતિ; તં દિસ્વા સબ્બે પોત્થકે દેમા'તિવત્વા''તિ; ઇમિના પન અયમત્થા દસ્સિતો હોતિ ''આચરિય બુદ્ધઘોસો વિસુદ્ધિમગ્ગં કરોન્તો તદેવ ગાથાદ્વયં ઓલોકેત્વા, કિઞ્ચિપિ અઞ્ઞં પોત્થકં અનોલોકેત્વા અકાસી''તિ; તસ્સ પનત્થસ્સ યુત્તાયુત્તવિચારણા પરતો (૩૯-૪૯-પિટ્ઠેસુ) આગમિસ્સતિ].

૨૩૬.પિટકત્તય'મેત્થેવ, સદ્ધિં અટ્ઠકથાય સો;
વિસુદ્ધિમગ્ગં નામા'કા, સઙ્ગહેત્વા સમાસતો.

૨૩૭.તતો સઙ્ઘં સમૂહેત્વા, સમ્બુદ્ધમતકોવિદં;
મહાબોધિસમીપમ્હિ, સો તં વાચેતુ મારભિ.

૨૩૮.દેવતા તસ્સ નેપુઞ્ઞં, પકાસેતું મહાજને;
છાદેસું પોત્થકં સોપિ, દ્વત્તિક્ખત્તુમ્પિ તં અકા [૨૩૮ ગાથાય અયમત્થો– ''દેવતા તસ્સ બુદ્ધઘોસસ્સ નેપુઞ્ઞં નિપુણઞ્ઞાપ્પસાવં મહાજનસ્સ પકાસેતું તેન લિખિતં વિસુદ્ધિમગ્ગપોત્થકં છાદેસું પટિચ્છાદેત્વા અપસ્સિયભાવં પાપેત્વા ઠપેસું; સોપિ બુદ્ધઘોસો દુતિયમ્પિ તં લિખિ, તમ્પિ દેવતા છદેસું; તતિયમ્પિ લિખી''તિ; તેન વુત્તં ''દ્વત્તિક્ખત્તુમ્પિ તં અકા''તિ; ઇદમેવ મહાવંસવચનં નિસ્સાય વિત્તારેત્વા કથિતાય બુદ્ધઘોસુપ્પત્તિયા નામ કથાલ એકરત્તેનેવ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ તિક્ખત્તુમ્પિ લિખિત્વા નિટ્ઠાપિતભાવો

પકાસિતો; ઈદિસી પન કથા બહૂનં વિમ્હયજનનીપિ પરિક્ખકાનં સંસયજનની હોતિ; તસ્મા ઇમિસ્સાપિ વિચારણા પરતો (૪૭-૮-પિટ્ઠેસુ) દસ્સિયિસ્સતિ].

૨૩૯.વાચેતું તતિયે વારે, પોત્થકે સમુદાહટે;
પોત્થકદ્વય'મઞ્ઞમ્પિ, સણ્ઠપેસું તહિં મરૂ.

૨૪૦.વાચયિંસુ તદા ભિક્ખૂ, પોત્થકત્તય'મેકતો;
ગન્થતો અત્થતો વાપિ, પુબ્બાપરવસેન વા.

૨૪૧.થેરવાદેહિ પાળીહિ, પદેહિ બ્યઞ્જનેહિ વા;
અઞ્ઞથત્તમહૂ નેવ, પોત્થકેસુપિ તીસુપિ.

૨૪૨.અથ ઉગ્ઘોસયી સઙ્ઘો, તુટ્ઠહટ્ઠો વિસેસતો;
નિસ્સંસયં'સ **મેત્તેય્યો**, ઇતિ વત્વા પુનપ્પુનં.

૨૪૩.સદ્ધિં અટ્ઠકથાયા'દા, પોત્થકે પિટકત્તયે;
ગન્થાકરે વસન્તો સો, વિહારે દૂરસઙ્કરે.

૨૪૪.પરિવત્તેસિ સબ્બાપિ, સીહળટ્ઠકથા તદા;
સબ્બેસં મૂલભાસાય, માગધાય નિરુત્તિયા.

૨૪૫.સત્તાનં સબ્બભાસાનં, સા અહોસિ હિતાવહા;
થેરિયાચરિયા સબ્બે, પાળિં વિય ત'મગ્ગહું.

૨૪૬.અથ કત્તબ્બકિચ્ચેસુ, ગતેસુ પરિનિટ્ઠિતિં;
વન્દિતું સો **મહાબોધિં**, જમ્બુદીપં ઉપાગમી''તિ [સો મહાબોધિં વન્દિતું જમ્બુદીપં ઉપાગમીતિ ઇદં વચનં પુરિમવચનેહિ અસંસટ્ઠં વિય હોતિ; પુબ્બે હિ ''આચરિયબુદ્ધઘોસો બોધિમણ્ડસમીપે જાતો''તિ ચ, ''સીહળદીપં ગન્ત્વા સીહળટ્ઠકથાયો માગધભાસાય પરિવત્તેહીતિ તસ્સાચરિયેન રેવતત્થેરેન વુત્તો''તિ ચ વુત્તં; તસ્મા ઇધાપિ આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ પવત્તિ તદનુરૂપા ''તા ભાસાપરિવત્તિતટ્ઠકથાયો આદાય સાસનુજ્જોતનત્થં જમ્બુદીપં ઉપાગમી''તિ એવમાદિના સાસનુજ્જોતનમૂલિકા એવ ભવિતું અરહતિ, ન પન મહાબોધિવન્દનમૂલિકાતિ].

અયઞ્ચ પન મહાવંસકથા ૧૯૫૦ - ખરિસ્તવસ્સે **હાબદમહાવિજ્જાલયમુદ્દણયન્તે** રોમક્ખરેન મુદ્દિતસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગપોત્થકસ્સ પુરેચારિકકથાયં ''અનેકાનેત્થ અત્થિ વિચારેતબ્બાની''તિ વત્વા **ધમ્માનન્દકોસમ્બી**નામકેન વિચક્ખણેન વિચારિતા. તમેત્થ યુત્તાયુત્તવિચિનનાય દસ્સેત્વા અનુવિચારણમ્પિસ્સ કરિસ્સામ.

જાતિદેસવિચારણા

૧. તત્થ હિ તેન **ધમ્માનન્દેન** ‘‘બુદ્ધઘોસો બોધિમણ્ડસમીપે (બુદ્ધગયાયં) જાતોતિ ન યુત્તમેત’’ન્તિ વત્વા તંસાધનત્થાય ચત્તારિ બ્યતિરેકકારણાનિ દસ્સિતાનિ. કથં?

(ક) ‘‘બુદ્ધઘોસેન પકાસિતેસુ તંકાલિકવત્થૂસુ એકમ્પિ તં નત્થિ, યં મગધેસુ ઉપ્પન્ન’’ન્તિ પઠમં કારણં દસ્સિતં. તદકારણમેવ. આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો હિ સઙ્ગહટ્ઠકથાયો કરોન્તો પોરાણટ્ઠકથાયોયેવ સંખિપિત્વા, ભાસાપરિવત્તનમત્તેન ચ વિસેસેત્વા અકાસિ, ન પન યં વા તં વા અત્તનો દિટ્ઠસુતં દસ્સેત્વા. વુત્તઞ્હેતં આચરિયેન –

‘‘સંવણ્ણનં તઞ્ચ સમારભન્તો,
તસ્સા મહાઅટ્ઠકથં સરીરં;
કત્વા મહાપચ્ચરિયં તથેવ,
કુરુન્દિનામાદિસુ વિસ્સુતાસુ.

વિનિચ્છયો અટ્ઠકથાસુ વુત્તો,
યો યુત્તમત્થં અપરિચ્ચજન્તો;
અથોપિ અન્તોગધથેરવાદં,
સંવણ્ણનં સમ્મ સમારભિસ્સ’’ન્તિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

‘‘તતો ચ ભાસન્તરમેવ હિત્વા,
વિત્થારમગ્ગઞ્ચ સમાસયિત્વા;
વિનિચ્છયં સબ્બમસેસયિત્વા,
તન્તિક્કમં કિઞ્ચિ અવોક્કમિત્વા.

સુત્તન્તિકાનં વચનાનમત્થં,
સુત્તાનુરૂપં પરિદીપયન્તી;
યસ્મા અયં હેસ્સતિ વણ્ણનાપિ,
સક્કચ્ચ તસ્મા અનુસિક્ખિતબ્બા’’તિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

યથેવ ચ આચરિયબુદ્ધઘોસેન અત્તનો અટ્ઠકથાસુ તંકાલિકાનિ માગધિકાનિ વત્થૂનિ ન પકાસિતાનિ, તથેવ સીહળિકાનિપિ દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકાનિપિ. ન હિ તત્થ **વસભરાજ**કાલતો (૬૦૯-૬૫૩ -બુદ્ધવસ્સ) પચ્છા ઉપ્પન્નવત્થૂનિ દિટ્ઠાનિ ઠપેત્વા **મહાસેન**રાજવત્થું [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૬-૨૩૭], આચરિયો ચ તતો તિસતમત્તવસ્સેહિ પચ્છાતરે **મહાનામરઞ્ઞો** કાલે (૯૫૩-૯૭૫-બુ-વ) સીહળદીપમુપાગતો. તસ્મા અટ્ઠકથાસુ તંકાલિકમાગધિકવત્થૂનં અપ્પકાસનમત્તેન ન સક્કા તક્કત્તા ન માગધિકોતિ ઞાતુન્તિ.

[ખ) પુનપિ તેન ‘‘સબ્બેસુપિ બુદ્ધઘોસગન્થેસુ ઉત્તરઇન્દિયદેસાયત્તં પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠસ્સ વિય પકાસનં નત્થી’’તિ દુતિયં કારણં દસ્સિતં. તસ્સપિ અકારણભાવો પુરિમવચનેનેવ વેદિતબ્બો. અપિચ **સારત્થપ્પકાસિનિયા**

નામ સંયુત્તટ્ઠકથાયં, **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયા** નામ દીઘનિકાયટ્ઠકથાયઞ્ચ વુત્તસંવણ્ણનાયપિ વેદિતબ્બો. તત્થ હિ –

> ‘‘યથેવ હિ કલમ્બનદીતીરતો રાજમાતુવિહારદ્વારેન થૂપારામં ગન્તબ્બં હોતિ, એવં હિરઞ્ઞવતિકાય નામ નદિયા પારિમતીરતો સાલવનં ઉય્યાનં. યથા અનુરાધપુરસ્સ થૂપારામો, એવં તં કુસિનારાય હોતિ. થૂપારામતો દક્ખિણદ્વારેન નગરં પવિસનમગ્ગો પાચીનમુખો ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તતિ, એવં ઉય્યાનતો સાલપન્તિ પાચીનમુખા ગન્ત્વા ઉત્તરેન નિવત્તા. તસ્મા તં ઉપવત્તનન્તિ વુચ્ચતી’’તિ [સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૮૬; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૯૮] –

પચ્ચક્ખતો દિટ્ઠસ્સ વિય પકાસનમ્પિ દિસ્સતેવ. તમ્પિ પન પોરાણટ્ઠકથાહિ ભાસાપરિવત્તનમત્તમેવાતિ ગહેતબ્બં, તાદિસાય અત્થસંવણ્ણનાય મહામહિન્દત્થેરકાલતોયેવ પભુતિ વુત્તાય એવ ભવિતબ્બત્તાતિ.

[ગ) પુનપિ તેન ‘‘ઉણ્હસ્સાતિ અગ્ગિસન્તાપસ્સ, તસ્સ વનદાહાદીસુ સમ્ભવો વેદિતબ્બો’’તિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (૧, ૩૦-પિટ્ઠે) વુત્તસંવણ્ણનં પકાસેત્વા ‘‘તસ્સા પનસ્સ અવહસનીયભાવો પાકટોયેવા’’તિ ચ હીળેત્વા ‘‘ઇન્દિયરટ્ઠે પન ઉત્તરદેસેસુ ગિમ્હકાલે વત્થચ્છાદનરહિતા માનુસકાયચ્છવિ સૂરિયસન્તાપેન એકંસતો દય્હતિ, તં ન જાનન્તિ દક્ખિણઇન્દિયદેસિકા’’તિ તતિયં કારણં દળ્હતરભાવેન દસ્સિતં. તત્થ પન યદિ ‘‘સૂરિયસન્તાપેન એકંસતો દય્હતી’’તિ એતં ઉજુકતો સૂરિયરસ્મિસન્તાપેનેવ દટ્ઠભાવં સન્ધાય વુચ્ચેય્ય, એવં સતિ **ડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સાન**ન્તિ પદે **આતપસદ્દેન** સમાનત્થત્તા ન યુત્તમેવ. યદિ પન સૂરિયસન્તાપસઞ્જાતેન ઉણ્હઉતુના દટ્ઠભાવં સન્ધાય વુચ્ચેય્ય, એવં સતિ ઉત્તરઇન્દિયદેસેસુ, અઞ્ઞત્થ ચ તાદિસેસુ અતિઉણ્હટ્ઠાનેસુ સૂરિયસન્તાપસઞ્જાતસ્સ ઉણ્હઉતુનો પટિઘાતાય ચીવરં સેનાસનઞ્ચ પટિસેવીયતીતિ અયમત્થો ન ન યુત્તો. તથા હિ વુત્તં **વિનયટ્ઠકથાયં** (૩, ૫૮)

‘‘**સીતં ઉણ્હ**ન્તિ ઉતુવિસભાગવસેન વુત્ત’’ન્તિ.

સા પન વિસુદ્ધિમગ્ગે પદત્થસંવણ્ણના પોરાણસુત્તન્તટ્ઠકથાહિ આગતા ભવેય્ય. તથા હિ વુત્તં **પપઞ્ચસૂદનિયા** નામ મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાય **સબ્બાસવસુત્ત**વણ્ણનાયં (૧, ૫૮) ‘‘**ઉણ્હ**ન્તિ ચેત્થ અગ્ગિસન્તાપોવ વેદિતબ્બો, સૂરિયસન્તાપવસેન પનેતં વત્થુ વુત્ત’’ન્તિ. એત્થ ચ સચાયમત્થો આચરિયેન અત્તનો મતિવસેન વુત્તો અસ્સ, તસ્સ વત્થુસ્સ પોરાણટ્ઠકથાયં વુત્તભાવઞ્ચ તસ્સા અત્થસંવણ્ણનાય અત્તનો મતિભાવઞ્ચ યુત્તભાવઞ્ચ પકાસેય્ય. આચરિયો હિ યત્થ યત્થ પોરાણટ્ઠકથાસુ અવુત્તત્થં વિસેસેત્વા દસ્સેતિ, તત્થ તત્થ તાદિસં ઞાપકવચનમ્પિ પકાસેતિયેવ, યથા **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયં** (૧, ૭૨) ‘‘એત્થ આણત્તિયનિસ્સગ્ગિયથાવરાપિ પયોગા યુજ્જન્તિ, અટ્ઠકથાસુ પન અનાગતત્તા વીમંસિત્વા ગહેતબ્બા’’તિ વચનં, યથા ચ **પપઞ્ચસૂદનિયં** (૧, ૩૦) ‘‘અવિચારિતમેતં પોરાણેહિ, અયં પન અત્તનો મતી’’તિ વચનં. ન ચેત્થ કિઞ્ચિપિ ઞાપકવચનં પકાસિતં. તસ્મા ‘‘યદેતં ‘**ઉણ્હસ્સા**તિ અગ્ગિસન્તાપસ્સા’તિ ચ, ‘**ઉણ્હ**ન્તિ ચેત્થ અગ્ગિસન્તાપોવ વેદિતબ્બો’તિ ચ વચનં, એતં પોરાણસુત્તન્તટ્ઠકથાવચન’’ન્તિ વેદિતબ્બન્તિ.

(ઘ) પુનપિ તેન ‘‘**પપઞ્ચસૂદનિયા** નામ મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાયં **ગોપાલકસુત્તં** સંવણ્ણેન્તો [મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૫૦] બુદ્ધઘોસો ‘મગધવિદેહરટ્ઠાનં અન્તરે ગઙ્ગાય નદિયા મજ્ઝે વાલુકત્થલદીપકા અત્થી’તિ સદ્દહતિ મઞ્ઞે. બુદ્ધઘોસેન પન દિટ્ઠગઙ્ગા સીહળદીપે મહાવેલિગઙ્ગાયેવ, ન પન ઇન્દિયરટ્ઠિકાનં સેટ્ઠસમ્મતા મહાગઙ્ગાતિ પાકટોયેવાયમત્થો’’તિ ચતુત્થં કારણં દસ્સિતં. તં પન ઇદાનિ મહાગઙ્ગાય મજ્ઝે તસ્મિં ઠાને તાદિસં દીપકં

અદિસ્વા ‘‘પુબ્બેપિ એવમેવ ભવેય્યા’’તિ એકંસતો ગહેત્વા વુત્તવચનમત્તમેવ. નદિયો પન સબ્બદાપિ તેનેવાકારેન તિટ્ઠન્તીતિ ન સક્કા ગહેતુન્તિ પાકટોયેવાયમત્થો. તસ્મા યથા પુબ્બે તસ્સ ગોપાલસ્સ કાલે તસ્મિં ઠાને મજ્ઝે ગઙ્ગાય તાદિસા દીપકા સંવિજ્જમાના અહેસું, તથેવ પોરાણટ્ઠકથાસુ એસ અત્થો સંવણ્ણિતો, તદેવ ચ વચનં આચરિયેન ભાસાપરિવત્તનં કત્વા પકાસિતન્તિ એવમેવ ગહેતબ્બં. તસ્મા તમ્પિ અકારણમેવાતિ.

બ્રાહ્મણકુલવિચારણા

૨. અથ ‘‘બ્રાહ્મણમાણવો’’તિ પદમ્પિ તેન એવં વિચારિતં –

(ક) ‘‘બુદ્ધઘોસો ‘બ્રાહ્મણકુલજાતો’તિ ન સક્કા ગહેતું. કસ્મા વેદકાલતો પટ્ઠાય યાવજ્જતના સબ્બેપિ બ્રાહ્મણા

બ્રાહ્મણોસ્ય મુખમાસીદિ, બાહૂ રાજન્ય? કત?;
ઊરૂ તદસ્ય યદ વય્ય?, પદ્ભ્યાં ગૂદ્રો અજાયતા’’તિ [ઇરુવેદ, ૧૦-મણ્ડલ, ૯૦; તથા અથવ ક વેદ ૧૯, ૬, ૬].

ઇમં **પુરિસસુત્તં** નામ મન્તં જાનન્તીતિ સદ્દહિયા.

અયં પનસ્સા અત્થો – ‘બ્રાહ્મણો અસ્સ (બ્રહ્મુનો) મુખં આસિ. બાહૂ રાજઞ્ઞો કતો, ખત્તિયા અસ્સ બાહૂતિ વુત્તં હોતિ. યો વેસ્સો, સો અસ્સ ઊરૂ. સુદ્દો અસ્સ પાદેહિ અજાયી’તિ.

બુદ્ધઘોસો પન ‘પણ્ડિતબ્રાહ્મણો’તિ ઞાતોપિ તં ગાથં ન અઞ્ઞાસિ. તથા હિ તેન **બન્ધુપાદાપચ્ચા**તિ પદસ્સ અત્થવણ્ણનાયં ‘તેસં કિર અયં લદ્ધિ – બ્રાહ્મણા બ્રહ્મુનો મુખતો નિક્ખન્તા, ખત્તિયા ઉરતો, વેસ્સા નાભિતો, સુદ્દા જાણુતો, સમણા પિટ્ઠિપાદતો’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૬૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૦૮] તિસ્સા વેદગાથાય અસમાનત્થો વણ્ણિતો’’તિ.

અયં પનેત્થ અનુવિચારણા – યદિ ચ તંકાલિકાનમ્પિ બ્રાહ્મણાનં લદ્ધિ તથેવ ભવેય્ય યથા એતિસ્સં ગાથાયં વુત્તા, સા ચત્થવણ્ણના આચરિયસ્સ મતિમત્તા. એવં સતિ સા વિચારણા યુત્તા ભવેય્ય. એતિસ્સં પન ગાથાયં ‘‘બ્રાહ્મણોસ્ય મુખમાસીદિ’’તિ પઠમપાદેન ‘‘બ્રાહ્મણા બ્રહ્મુનો મુખતો જાતા’’તિ અત્થો ઉજુકતો ન લબ્ભતિ. બુદ્ધકાલે પન બ્રાહ્મણાનં લદ્ધિ ‘‘બ્રાહ્મણા બ્રહ્મુનો મુખતો જાતા’’તિ એવમેવ અહોસીતિ પાકટોયેવાયમત્થો. તથા હિ **દીઘનિકાયે** પાથિકવગ્ગે **અગ્ગઞ્ઞસુત્તે** (૩, ૬૭) –

> ‘‘દિસ્સન્તિ ખો પન વાસેટ્ઠ બ્રાહ્મણાનં બ્રાહ્મણિયો ઉતુનિયોપિ ગબ્ભિનિયોપિ વિજાયમાનાપિ પાયમાનાપિ. તે ચ બ્રાહ્મણા ० યોનિજાવ સમાના એવમાહંસુ – બ્રાહ્મણોવ સેટ્ઠો વણ્ણો, હીના અઞ્ઞે વણ્ણા. બ્રાહ્મણોવ સુક્કો વણ્ણો, કણ્હા અઞ્ઞે વણ્ણા. બ્રાહ્મણાવ સુજ્ઝન્તિ, નો અબ્રાહ્મણા. બ્રાહ્મણાવ બ્રહ્મુનો પુત્તા ઓરસા મુખતો જાતા બ્રહ્મજા બ્રહ્મનિમ્મિતા બ્રહ્મદાયાદાતિ. તે બ્રહ્માનઞ્ચેવ અબ્ભાચિક્ખન્તિ, મુસા ચ ભાસન્તિ, બહુઞ્ચ અપુઞ્ઞં પસવન્તી’’તિ –

ભગવતા મહાકારુણિકેન વાસેટ્ઠભારદ્વાજાનં બ્રાહ્મણમાણવકાનં ભાસિતં, તેહિ ચ તં અભિનન્દિતં. તે પન દ્વેપિ માણવકા જાતિવસેન પરિસુદ્ધબ્રાહ્મણા ચેવ હોન્તિ તિણ્ણમ્પિ વેદાનં પારગુનો ચ. તસ્મા ‘‘બ્રાહ્મણા બ્રહ્મુનો મુખતો નિક્ખન્તા’’તિ વચનસ્સ તંકાલિકાનં બ્રાહ્મણાનં લદ્ધિવસેન વુત્તભાવો પાકટોયેવ. યથા ચેતં, એવં ‘‘ખત્તિયા ઉરતો, વેસ્સા નાભિતો, સુદ્દા જાણુતો, સમણા પિટ્ઠિપાદતો’’તિ વચનમ્પિ ‘‘તંકાલિકબ્રાહ્મણાનં લદ્ધિઞ્ઞૂહિ પોરાણટ્ઠકથાચરિયેહિ વુત્ત’’ન્તિ સદ્દહિત્વા આચરિયબુદ્ધઘોસેન તં સબ્બં પોરાણટ્ઠકથાતો ભાસાપરિવત્તનમત્તેન વિસેસેત્વા પકાસિતં ભવેય્ય. તસ્મા તાયપિ વેદગાથાય આચરિયસ્સ અબ્રાહ્મણભાવસાધનં અનુપપન્નમેવાતિ.

(ખ) પુનપિ તેન આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ અબ્રાહ્મણભાવસાધનત્થં દુતિયમ્પિ કારણં એવમાહટં –

‘‘બ્રાહ્મણગન્થેસુ ગબ્ભઘાતવાચકં **ભૂનહા**તિ પદં પાળિયં ભૂનહુ (ભૂનહનો) ઇતિ દિસ્સતિ. **માગણ્ડિયસુત્તે** ભરિયાય મેથુનસંવાસાભાવેન ઉપ્પજ્જનારહગબ્ભસ્સ નાસકત્તં સન્ધાય માગણ્ડિયો પરિબ્બાજકો ભગવન્તં ‘ભૂનહુ (ભૂનહનો) સમણો ગોતમો’તિ [મ॰ નિ॰ ૨.૨૦૭ આદયો] આહ. તં બુદ્ધઘોસો ન જાનાતીતિ પાકટોયેવ તદત્થસંવણ્ણનાય. તત્થ હિ તેન ભૂનહુનોતિ (ભૂનહનસ્સા) પદં ‘હતવડ્ઢિનો મરિયાદકારકસ્સા’તિ [મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૦૭] વણ્ણિત’’ન્તિ.

તમ્પિ અયુત્તમેવ. ન હિ માગણ્ડિયેન ફોટ્ઠબ્બારમ્મણાપરિભોગમત્તમેવ સન્ધાય ભૂનહુભાવો વુત્તો, અથ ખો છન્નમ્પિ લોકામિસારમ્મણાનં અપરિભોગં સન્ધાય વુત્તો. તસ્મિઞ્હિ સુત્તે –

> ‘‘ચક્ખું ખો માગણ્ડિય રૂપારામં રૂપરતં રૂપસમ્મુદિતં, તં તથાગતસ્સ દન્તં ગુત્તં રક્ખિતં સંવુતં, તસ્સ ચ સંવરાય ધમ્મં દેસેતિ, ઇદં નુ તે એતં માગણ્ડિય સન્ધાય ભાસિતં ‘ભૂનહુ સમણો ગોતમો’તિ. એતદેવ ખો પન મે ભો ગોતમ સન્ધાય ભાસિતં ‘ભૂનહુ સમણો ગોતમો’તિ. તં કિસ્સ હેતુ, એવઞ્હિ નો સુત્તે ઓચરતીતિ...પે॰... મનો ખો માગણ્ડિય ધમ્મારામો ધમ્મરતો ધમ્મસમ્મુદિતો, સો તથાગતસ્સ દન્તો ગુત્તો રક્ખિતો સંવુતો, તસ્સ ચ સંવરાય ધમ્મં દેસેતિ, ઇદં નુ તે એતં માગણ્ડિય સન્ધાય ભાસિતં ‘ભૂનહુ સમણો ગોતમો’તિ. એતદેવ ખો પન મે ભો ગોતમ સન્ધાય ભાસિતં ‘ભૂનહુ સમણો ગોતમો’તિ. તં કિસ્સ હેતુ, એવઞ્હિ નો સુત્તે ઓચરતી’’તિ [મ॰ નિ॰ ૨.૨૦૭ આદયો].

એવં ભગવતો ચ અનુયોગો માગણ્ડિયસ્સ ચ પટિઞ્ઞા આગતા.

એત્થ હિ મેથુનપ્પટિસેવનવસેન ફોટ્ઠબ્બારમ્મણપરિભોગહેતુ એવ ગબ્ભપતિટ્ઠાનં સમ્ભવતીતિ તદપરિભોગમેવ સન્ધાય ‘‘ભૂનહૂ’’તિ વત્તું અરહતિ, તદઞ્ઞેસં પન પઞ્ચન્નં રૂપાદિઆરમ્મણાનં, તત્થાપિ વિસેસતો ધમ્મારમ્મણસ્સ સુદ્ધમનોવિઞ્ઞાણેન પરિભોગહેતુ નત્થિ કિઞ્ચિ ગબ્ભપતિટ્ઠાનન્તિ તેસં અપરિભોગં સન્ધાય ભૂનહૂતિ વત્તું ન અરહતિયેવ, માગણ્ડિયેન પન સબ્બાનિપિ તાનિ સન્ધાય વુત્તભાવો પટિઞ્ઞાતો, કારણઞ્ચસ્સ દસ્સિતં ‘‘એવઞ્હિ નો સુત્તે ઓચરતી’’તિ. તસ્મા કિઞ્ચાપિ દાનિ બ્રાહ્મણગન્થેસુ ભૂનહુ- (ભૂનહા) સદ્દો ગબ્ભઘાતનત્થે દિસ્સતિ, માગણ્ડિયસુત્તે પનેસો અત્થો ન યુજ્જતીતિ આચરિયેન ‘‘હતવડ્ઢિ મરિયાદકારકો’’તિ અયમેવત્થો પોરાણટ્ઠકથાય ભાસાપરિવત્તનવસેન પકાસિતોતિ વેદિતબ્બો.

(ગ) પુનપિ તેન ‘‘ઇદમ્પન બુદ્ધઘોસસ્સ અબ્રાહ્મણભાવસાધકં પચ્છિમકારણં, સો હિ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** સીલનિદ્દેસે (૧, ૩૧) બ્રાહ્મણાનં પરિહાસં કરોન્તો ‘એવં ઇમિના પિણ્ડપાતપટિસેવનેન પુરાણઞ્ચ જિઘચ્છાવેદનં પટિહઙ્ખામિ, નવઞ્ચ વેદનં અપરિમિતભોજનપચ્ચયં **આહરહત્થક અલંસાટક તત્રવટ્ટક કાકમાસક ભુત્તવમિતકબ્રાહ્મણાનં** અઞ્ઞતરો વિય ન ઉપ્પાદેસ્સામીતિ પટિસેવતી’તિ આહ. ઇદં પન એકસ્સ ભિન્નબ્રાહ્મણલદ્ધિકસ્સાપિ વચનં સિયાતિ તદેવ દળ્હકારણં કત્વા ન સક્કા ‘બુદ્ધઘોસો અબ્રાહ્મણો’તિ વત્તુ’’ન્તિ તતિયં કારણં વુત્તં. તં પન અતિસંવેજનીયવચનમેવ. ન હેતં આચરિયેન બ્રાહ્મણાનં પરિહાસં કાતુકામેન વુત્તં, ન ચ તં પરિહાસવચનેન સંયોજેતબ્બટ્ઠાનં, અઞ્ઞદત્થુ યથાભૂતમત્થં દસ્સેત્વા સબ્રહ્મચારીનં ઓવાદાનુસાસનિદાનવસેન વત્તબ્બટ્ઠાનં, તથાયેવ ચ આચરિયેન વુત્તં. તથા હિ યે લોકે પરદત્તૂપજીવિનો સમણા વા બ્રાહ્મણા વા અઞ્ઞે વાપિ ચ પુગ્ગલા, તે પચ્ચવેક્ખણઞાણરહિતા અસંવરે ઠિતા કદાચિ અતિપણીતં રસં પહૂતં લદ્ધા અપરિમિતમ્પિ ભુઞ્જેય્યું, વિસેસતો

પન બ્રાહ્મણા લોકિકવત્થુવસેન ચ, જાતકાદિસાસનિકવત્થુવસેન ચ તાદિસા અહેસુન્તિ પાકટા. ઇમસ્મિઞ્હિ લોકે વસ્સસતસહસ્સેહિ વા વસ્સકોટીહિ વા અપરિચ્છિન્નદ્ધાને કો સક્કા વત્તું ''નેદિસા ભૂતપુબ્બા''તિ. તસ્મા તાદિસેહિ વિય ન અપરિમિતભોજનેહિ ભવિતબ્બન્તિ ઓવાદાનુસાસનિદાનવસેનેવ વુત્તં. તદેવં અત્થસંહિતમ્પિ સમાનં અયોનિસોમનસિકરોતો અનત્થમેવ જાતં, યથા સભરિયસ્સ માગણ્ડિયબ્રાહ્મણસ્સ અનાગામિમગ્ગફલત્થાયપિ દેસિતા ગાથા [ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.સામાવતીવત્થુ] તેસં ધીતુયા અનત્થાય સંવત્તતીતિ સંવેગોયેવેત્થ બ્રૂહેતબ્બોતિ.

પતઞ્ઞલિવાદવિચારણા

૩. અથ તેન ‘‘પાતઞ્જલીમતં પરિવત્તેતી’’તિ વચનમ્પિ એવં વિચારિતં.

(ક) ‘‘બુદ્ધઘોસો પતઞ્ઞલિસ્સ વા અઞ્ઞેસં વા ઉત્તરઇન્દિયરઠ્ઠિકાનં વાદં અપ્પકમેવ અઞ્ઞાસિ. પતઞ્ઞલિવાદેસુ હિ **અણિમા લઘિમા**તિ ઇદમેવ દ્વયં દસ્સેસિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪] તતુત્તરિ યોગસુત્તં અજાનન્તો, પતઞ્ઞલિવાદસ્સ ચ તુલેત્વા દીપના તસ્સ ગન્થેસુ ન દિસ્સતિ, પતઞ્ઞલિના કતપકરણઞ્ચ પતઞ્ઞલીતિ નામમત્તમ્પિ ચ તત્થ દીપિતં નત્થિ. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** પન પઞ્ઞાભૂમિનિદ્દેસે ‘પકતિવાદીનં પકતિ વિયા’તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૮૪] પકતિવાદ (સંખ્યાવાદ) નામમત્તં પકાસિતં, તત્થેવ ચ ‘પટિઞ્ઞા હેતૂતિઆદીસુ હિ લોકે વચનાવયવો હેતૂતિ વુચ્ચતી’તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૯૫] ઉદાહરિતં, તેન ઞાયતિ ‘બુદ્ધઘોસો ઇન્દિયતક્કનયદીપકે ઞાયગન્થસ્મિં કિઞ્ચિ મૂલભાગમત્તં અપરિપુણ્ણં જાનાતી’તિ’’.

તં પન સબ્બમ્પિ કેવલં આચરિયસ્સ અબ્ભાચિક્ખણમત્તમેવ. અતિગમ્ભીરસ્સ હિ અતિગરુકાતબ્બસ્સ સુપરિસુદ્ધસ્સ પિટકત્તયસ્સ અત્થસંવણ્ણનં કરોન્તેન સુપરિસુદ્ધોયેવ પાળિનયો ચ અટ્ઠકથાનયો ચ પોરાણથેરવાદા ચાતિ ઈદિસાયેવ અત્થા પકાસેતબ્બા, યં વા પન અત્થસંવણ્ણનાય ઉપકારકં સદ્દવિનિચ્છયપટિસંયુત્તં લોકિયગન્થવચનં, તદેવ ચ યથારહં પકાસેતબ્બં, ન પન અનુપકારાનિપિ તંતંગન્થતક્કત્તુનામાનિ ચ, તેહિ વુત્તવચનાનિ ચ બહૂનિ, ન ચ તેસં અપ્પકાસનેન ‘‘ન તે અટ્ઠકથાચરિયો જાનાતી’’તિ વત્તબ્બો. યદિ હિ યં યં લોકિયગન્થં અત્તના જાનાતિ, તં સબ્બં અનુપકારમ્પિ અત્તનો અટ્ઠકથાયમાનેત્વા પકાસેય્ય, અતિવિત્થારા ચ સા ભવેય્ય અપરિસુદ્ધા ચ અસમ્માનિતા ચ સાસનિકવિઞ્ઞૂહીતિ આચરિયેન પતઞ્ઞલિવાદાદયો ન વિત્થારેન પકાસિતાતિ ઞાતબ્બં, અઞ્ઞદત્થુ યેહિ યેહિ લોકિયગન્થેહિ કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ આચરિયેન આનેત્વા પકાસિતં, તે તે ચ ગન્થા, અઞ્ઞેપિ ચ તાદિસા આચરિયેન ઞાતાત્વેવ જાનિતબ્બા વિઞ્ઞૂહિ, યથા સમુદ્દસ્સ એકદેસં દિસ્વા સબ્બોપિ સમુદ્દો એદિસોતિ ઞાયતિ. આચરિયો પન યત્થ યત્થ વેદપટિસંયુત્તવચનાનિ આગતાનિ, તત્થ તત્થ વેદગન્થેહિપિ કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ આનેત્વા પકાસેસિયેવ. તથા હિ આચરિયેન **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયં** નામ દીઘનિકાયટ્ઠકથાયં –

‘‘**તિણ્ણં વેદાન**ન્તિ ઇરુવેદયજુવેદસામવેદાન’’ન્તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૫૬] ચ,

‘‘**ઇતિહાસપઞ્ચમાન**ન્તિ અથબ્બણવેદં ચતુત્થં કત્વા ઇતિહ આસ ઇતિહ આસાતિ ઈદિસવચનપટિસંયુત્તો પુરાણકથાસઙ્ખાતો ઇતિહાસો પઞ્ચમો એતેસન્તિ ઇતિહાસપઞ્ચમા, તેસં ઇતિહાસપઞ્ચમાનં વેદાન’’ન્તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૫૬] ચ,

‘‘યિટ્ઠં વુચ્ચતિ મહાયાગો’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૭૦-૧૭૨] ચ,

‘‘**અગ્ગિહોમ**ન્તિ એવરૂપેન દારુના એવં હુતે ઇદં નામ હોતીતિ અગ્ગિજુહનં. દબ્બિહોમાદીનિપિ અગ્ગિહોમાનેવ, એવરૂપાય દબ્બિયા ઈદિસેહિ કણાદીહિ હુતે ઇદં નામ હોતીતિ એવં પવત્તિવસેન પન વિસું વુત્તાની’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧] ચ,

‘‘સાસપાદીનિ પન મુખેન ગહેત્વા અગ્ગિમ્હિ પક્ખિપનં, વિજ્જં પરિજપ્પિત્વા જુહનં વા મુખહોમ’’ન્તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧] ચ –

એવમાદિના વેદપટિસંયુત્તવચનાનિ વેદગન્થાનુરૂપતો વણ્ણિતાનિ. તાનિ ચ પોરાણટ્ઠકથાતો ભાસાપરિવત્તનવસેન વુત્તાનિપિ ભવેય્યું, વેદગન્થેસુ પન અકોવિદેન યાથાવતો ભાસાપરિવત્તનં કાતુમ્પિ ન સુકરમેવ, તસ્મા આચરિયસ્સ વેદગન્થેસુ કોવિદભાવોપિ પાકટોયેવ. એવં વેદગન્થેસુ ચ તદઞ્ઞલોકિયગન્થેસુ ચ સુકોવિદસ્સેવ સમાનસ્સ તેસં વિત્થારતો અપ્પકાસનં યથાવુત્તકારણેનેવાતિ વેદિતબ્બં.

અપિ ચ આચરિયો અત્તનો ગન્થારમ્ભેયેવ –

‘‘તતો ચ ભાસન્તરમેવ હિત્વા,
વિત્થારમગ્ગઞ્ચ સમાસયિત્વા;
વિનિચ્છયં સબ્બમસેસયિત્વા…પે॰…
યસ્મા અયં હેસ્સતિ વણ્ણનાપી’’તિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

‘‘અપનેત્વાન તતોહં, સીહળભાસં મનોરમં ભાસં;
તન્તિનયાનુચ્છવિકં, આરોપેત્વા વિગતદોસં.

સમયં અવિલોમેન્તો, થેરાનં થેરવંસપદીપાનં;
સુનિપુણવિનિચ્છયાનં, મહાવિહારે નિવાસિનં;
હિત્વા પુનપ્પુનાગત-મત્થં અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ–

એવં પોરાણટ્ઠકથાનં ભાસાપરિવત્તનસંખિપનવસેનેવ વિસેસેત્વા અભિનવટ્ઠકથાયો કરિસ્સામીતિ પટિઞ્ઞં કત્વા યથાપટિઞ્ઞાતમેવ અકાસિ, ન અત્તનો ઞાણપ્પભાવેન વિસેસેત્વાતિપિ વેદિતબ્બં. તસ્મા અટ્ઠકથાસુ પતઞ્જલિવાદાદીનં વિત્થારતો અપ્પકાસનમારબ્ભ ‘‘બુદ્ધઘોસો પતઞ્જલિવાદાદીનિ પરિપુણ્ણં ન જાનાતી’’તિ વચનં કેવલં આચરિયસ્સ અબ્ભાચિક્ખણમત્તમેવાતિ.

કબ્બસત્થવિચારણા

૪. પુનપિ સો એવમાહ ‘‘કિઞ્ચાપિ બુદ્ધઘોસો રામાયણમહાભારતસઙ્ખાતાનં મહાકબ્બસત્થાનં સુકુસલો વિય ન દિસ્સતિ, તથાપિ તાનિ દસ્સેસિ. કથં? **અક્ખાન**ન્તિ ભારતયુજ્ઝનાદિકં, તં યસ્મિં ઠાને કથીયતિ, તત્થ ગન્તુમ્પિ ન વટ્ટતીતિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૩] ચ, તસ્સ (સમ્ફપલાપસ્સ) દ્વે સમ્ભારા ભારતયુદ્ધસીતાહરણાદિનિરત્થકકથાપુરેક્ખારતા તથારૂપિકથાકથનઞ્ચાતિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮] ચ દસ્સેસી’’તિ.

તં પન પુરિમવચનતોપિ અહેતુકતરં કેવલં અનાદરીકરણમત્તમેવ. અતિગમ્ભીરત્થસ્સ હિ અતિગરુકરણીયસ્સ પિટકત્તયસ્સ અત્થસંવણ્ણનાયં નિરત્થકસ્સ સમ્ફપલાપસમુદાયભૂતસ્સ કબ્બસત્થસ્સ વિત્થારતો પકાસનેન કિં સિયા પયોજનં, અઞ્ઞદત્થુ સાયેવસ્સ અસમ્માનિતા, અનાદરિયા ચ વિઞ્ઞૂહીતિ.

બાહુસચ્ચગુણમક્ખનં

૫. પુનપિ ધમ્માનન્દો આચરિયસ્સ બાહુસચ્ચગુણં મક્ખેતુકામો એવમાહ – ''તસ્સ (બુદ્ધઘોસસ્સ) સમયન્તરકોવિદસઙ્ખાતં બાહુસચ્ચં ન તતો ઉત્તરિતરં હોતિ, યં આધુનિકાનં ગન્થન્તરકોવિદાનં સીહળિકભિક્ખૂનં યં વા એકાદસમે ખરિસ્તવસ્સસતકે (૧૦૦૧-૧૧૦૦) ઉપ્પન્નાનં દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકાનં **અનુરુદ્ધ-ધમ્મપાલાદીનં** ભિક્ખૂન''ન્તિ.

તં પન સબ્બથાપિ અયુત્તવચનમેવ. યદિ હિ આધુનિકા વા સીહળિકભિક્ખૂ, પોરાણા વા આચરિયઅનુરુદ્ધ-ધમ્મપાલત્થેરાદયો સમયન્તરબાહુસચ્ચવસેન આચરિયબુદ્ધઘોસેન સમાના વા ઉત્તરિતરા વા ભવેય્યું, તે આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ અટ્ઠકથાહિ અનારદ્ધચિત્તા હુત્વા તતો સુન્દરતરા પરિપુણ્ણતરા ચ અભિનવટ્ઠકથાયો કરેય્યું, ન પન તે તથા કરોન્તિ, ન કેવલં ન કરોન્તિયેવ, અથ ખો તેસં એકોપિ ન એવં વદતિ ''અહં બુદ્ધઘોસેન બાહુસચ્ચવસેન સમસમોતિ વા ઉત્તરિતરો''તિ વા, અઞ્ઞદત્થુ તે આચરિયસ્સ અટ્ઠકથાયોયેવ સંવણ્ણેન્તિ ચ ઉપત્થમ્ભેન્તિ ચ, આચરિયટ્ઠાને ચ ઠપેન્તિ. તેનેતં ઞાયતિ સબ્બથાપિ અયુત્તવચનન્તિ.

મહાયાનિકનયવિચારણા

૬. પુન સો તાવત્તકેનાપિ અસન્તુટ્ઠો આચરિયં અવમઞ્ઞન્તો એવમાહ – ‘‘મહાયાનનિકાયસ્સ પધાનાચરિયભૂતાનં **અસ્સ ઘોસ-નાગજ્જુનાનં** નયં વા, નામમત્તમ્પિ વા તેસં ન જાનાતિ મઞ્ઞે બુદ્ધઘોસો’’તિ. તં પન અતિવિય અધમ્મિકં નિરત્થકઞ્ચ નિગ્ગહવચનમત્તમેવ. ન હિ નિકાયન્તરિકાનં વાદનયાનં અત્તનો અટ્ઠકથાયં અપ્પકાસનેન સો તે ન જાનાતીતિ સક્કા વત્તું. નનુ આચરિયેન આગમટ્ઠકથાસુ ગન્થારમ્ભેયેવ –

‘‘સમયં અવિલોમેન્તો, થેરાનં થેરવંસપદીપાનં;
સુનિપુણવિનિચ્છયાનં, મહાવિહારે નિવાસિન’’ન્તિ ચ,

ઇધાપિ વિસુદ્ધિમગ્ગે –

‘‘મહાવિહારવાસીનં, દેસનાનયનિસ્સિતં;
વિસુદ્ધિમગ્ગં ભાસિસ્સ’’ન્તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨] ચ,

‘‘તસ્સા અત્થસંવણ્ણનં કરોન્તેન વિભજ્જવાદિમણ્ડલં ઓતરિત્વા આચરિયે અનબ્ભાચિક્ખન્તેન સકસમયં અવોક્કમન્તેન પરસમયં અનાયૂહન્તેન સુત્તં અપ્પટિબાહન્તેન વિનયં અનુલોમેન્તેન મહાપદેસે ઓલોકેન્તેન ધમ્મં દીપેન્તેન અત્થં સઙ્ગાહેન્તેન તમેવત્થં પુનરાવત્તેત્વા અપરેહિપિ પરિયાયન્તરેહિ નિદ્દિસન્તેન ચ યસ્મા અત્થસંવણ્ણના કાતબ્બા હોતી’’તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૮૧] ચ,

‘‘સાસનં પનિદં નાના-દેસનાનયમણ્ડિતં;
પુબ્બાચરિયમગ્ગો ચ, અબ્બોચ્છિન્નો પવત્તતિ;
યસ્મા તસ્મા તદુભયં, સન્નિસ્સાયત્થવણ્ણનં;
આરભિસ્સામિ એતસ્સા’’તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૮૧] ચ,

પટિઞ્ઞં કત્વા યથાપટિઞ્ઞાતપ્પકારેનેવ અટ્ઠકથાયો કતા. એવમેતાસં કરણે કારણમ્પેત્થ પકાસેતબ્બં, તસ્મા દાનિ તમ્પકાસનત્થં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પરિનિબ્બુતિકાલતો પટ્ઠાય યાવ આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ કાલો, તાવ સાસનપ્પવત્તિક્કમમ્પિ વક્ખામ.

સાસનપ્પવત્તિક્કમો

ભગવતો હિ પરિનિબ્બુતિકાલતો પચ્છા વસ્સસતબ્ભન્તરે બુદ્ધસાસને કોચિપિ વાદભેદો નામ નત્થિ. વસ્સસતકાલે પન દુતિયસઙ્ગીતિકારેહિ થેરેહિ નિક્કડ્ઢિતા વજ્જિપુત્તકા ભિક્ખૂ પક્ખં લભિત્વા ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ અઞ્ઞથા કત્વા મહાસઙ્ગીતિનામેન વિસું સઙ્ગીતિમકંસુ. તદા સઙ્ગીતિદ્વયારૂળ્હપુરાણધમ્મવિનયમેવ સમ્પટિચ્છન્તાનં થેરાનં ગણો **થેરવાદો**તિ ચ તદઞ્ઞેસં **મહાસઙ્ઘિકો**તિ ચ વોહરીયન્તિ.

પુન મહાસઙ્ઘિકતો (૧) **ગોકુલિકો** (૨) **એકબ્યોહારિકો**તિ દ્વે આચરિયગણા ઉપ્પન્ના. પુન ગોકુલિકતો (૩) **પઞ્ઞત્તિવાદો** (૪) **બાહુલિકો (બહુસ્સુતિકો)**તિ દ્વે ઉપ્પન્ના. પુન બાહુલિકતોપિ (૫) **ચેતિયવાદિગણો** ઉપ્પન્નોતિ એતે પઞ્ચ મૂલભૂતેન મહાસઙ્ઘિકેન સહ છ પાટિયેક્કા આચરિયગણા અહેસું.

વિસુદ્ધત્થેરવાદતોપિ (૧) **મહિસાસકો** (૨) **વજ્જિપુત્તકો**તિ દ્વે આચરિયગણા ઉપ્પન્ના. પુન મહિસાસકતો (૩) **સબ્બત્થિવાદો** (૪) **ધમ્મગુત્તિકો**તિ દ્વે ઉપ્પન્ના. પુન સબ્બત્થિવાદતોપિ (૫) **કસ્સપિયો**, તતોપિ (૬) **સઙ્કન્તિકો**, તતોપિ (૭) **સુત્તવાદી**તિ તયો ઉપ્પન્ના. વજ્જિપુત્તકતોપિ (૮) **ધમ્મોત્તરિયો** (૯) **ભદ્દયાનિકો** (૧૦) **છન્નાગારિકો** (૧૧) **સમ્મિતિયો**તિ ચત્તારો ઉપ્પન્નાતિ તે એકાદસ મૂલભૂતેન વિસુદ્ધત્થેરવાદેન સહ દ્વાદસ આચરિયગણા અહેસું. ઇતિ ઇમે ચ દ્વાદસ પુરિમા ચ છાતિ અટ્ઠારસ આચરિયગણા દુતિયતતિયસઙ્ગીતીનં અન્તરે જાતા અહેસું.

તેસુ મૂલભૂતો **થેરવાદગણો**યેવ પોરાણધમ્મવિનયગરુકો હુત્વા અનૂનમનધિકં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં પોરાણિકં ધમ્મવિનયં ધારેસિ. ઇતરે પન સત્તરસ ભિન્નગણા પોરાણિકં ધમ્મવિનયં અઞ્ઞથા અકંસુ. તેન તેસં ધમ્મવિનયો કત્થચિ ઊનો કત્થચિ અધિકો હુત્વા અપરિપુણ્ણો ચેવ અહોસિ અપરિસુદ્ધો ચ. તેન વુત્તં દીપવંસે પઞ્ચમપરિચ્છેદે –

૩૦. ‘‘નિક્કડ્ઢિતા પાપભિક્ખૂ, થેરેહિ વજ્જિપુત્તકા;
અઞ્ઞં પક્ખં લભિત્વાન, અધમ્મવાદી બહૂ જના.

૩૧. દસસહસ્સા સમાગન્ત્વા, અકંસુ ધમ્મસઙ્ગહં;
તસ્માયં ધમ્મસઙ્ગીતિ, મહાસઙ્ગીતીતિ વુચ્ચતિ.

૩૨. મહાસઙ્ગીતિકા ભિક્ખૂ, વિલોમં અકંસુ સાસને;
ભિન્દિત્વા મૂલસઙ્ગહં, અઞ્ઞં અકંસુ સઙ્ગહં.

૩૩. અઞ્ઞત્ર સઙ્ગહિતં સુત્તં, અઞ્ઞત્ર અકરિંસુ તે;
અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, વિનયે નિકાયેસુ ચ પઞ્ચસુ…પે॰…

૪૯. અત્થં ધમ્મઞ્ચ ભિન્દિંસુ, એકદેસઞ્ચ સઙ્ગહં;
ગન્થઞ્ચ એકદેસઞ્હિ, છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં અકંસુ તે.

૫૦. નામં લિઙ્ગં પરિક્ખારં, આકપ્પકરણીયાનિ ચ;

પકતિભાવં જહિત્વા, તઞ્ચ અઞ્ઞં અકંસુ તે.

૫૧. સત્તરસ ભિન્નવાદા, એકવાદો અભિન્નકો;
સબ્બેવટ્ઠારસ હોન્તિ, ભિન્નવાદેન તે સહ.

૫૨. નિગ્રોધોવ મહારુક્ખો, થેર વાદાનમુત્તમો;
અનૂનં અનધિકઞ્ચ, કેવલં જિનસાસનં;
કણ્ટકા વિય રુક્ખમ્હિ, નિબ્બત્તા વાદસેસકા.

૫૩. પઠમે વસ્સસતે નત્થિ, દુતિયે વસ્સસતન્તરે;
ભિન્ના સત્તરસ વાદા, ઉપ્પન્ના જિનસાસને''તિ [કથા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા].

અસોકરઞ્ઞો ચ કાલે પરિહીનલાભસક્કારા અઞ્ઞતિત્થિયા લાભસક્કારં પત્થયમાના ભિક્ખૂસુ પબ્બજિત્વા સકાનિ સકાનિ દિટ્ઠિગતાનિ દીપેન્તિ ''અયં ધમ્મો, અયં વિનયો, ઇદં સત્થુસાસન''ન્તિ. ભિક્ખૂનં સન્તિકે પબ્બજ્જં અલભમાનાપિ સયમેવ કેસે છિન્દિત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા વિહારેસુ વિચરન્તા ઉપોસથકમ્માદિકરણકાલે સઙ્ઘમજ્ઝં પવિસન્તિ, તે ભિક્ખુસઙ્ઘેન ધમ્મેન વિનયેન સત્થુસાસનેન નિગ્ગય્હમાનાપિ ધમ્મવિનયાનુલોમાય પટિપત્તિયા અસણ્ઠહન્તા અનેકરૂપં સાસનસ્સ અબ્બુદઞ્ચ મલઞ્ચ કણ્ટકઞ્ચ સમુટ્ઠાપેન્તિ. કેચિ અગ્ગિં પરિચરન્તિ, કેચિ પઞ્ચાતપે તપન્તિ, કેચિ આદિચ્ચં અનુપરિવત્તન્તિ, કેચિ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ વોભિન્દિસ્સામાતિ તથા તથા પગ્ગણ્હન્તિ. તદા ભિક્ખુસઙ્ઘો ન તેહિ સદ્ધિં ઉપોસથં વા પવારણં વા અકાસિ, અસોકારામે સત્ત વસ્સાનિ ઉપોસથો ઉપચ્છિજ્જિ [કથા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા; પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.તતિયસઙ્ગીતિકથા].

ઇમઞ્ચ પન પવત્તિં ઉપાદાય એવમ્પિ સક્કા ગહેતું ''સત્તરસન્નં ભિન્નવાદગણાનં ધમ્મવિનયસ્સ પચ્છિમકાલેસુ અપરિસુદ્ધતરભાવો ઈદિસેનપિ કારણેન અહોસી''તિ. કિઞ્ચાપિ હિ બુદ્ધસાસનભૂતે પરિસુદ્ધધમ્મવિનયે ''કોચિપિ નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો નામ નત્થિ અઞ્ઞત્ર નિબ્બાનધાતુયા, પરમત્થતો અત્તાપિ નત્થિ, સબ્બેપિ સઙ્ખારા અનિચ્ચા અદ્ધુવા અસસ્સતા અનત્તાયેવા''તિ અત્થો અતિવિય પાકટો હોતિ, તથાપિ દાનિ અથેરવાદિકાનં ગન્થેસુ ચ પુબ્બે વેતુલ્લવાદાદીસુ ચ ''બુદ્ધો નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અત્તા''તિ ચ, ''સબ્બેપિ સત્તા નિચ્ચા ધુવા સસ્સતા અત્તા''તિ ચ અત્થો દિસ્સતિ.

અથ અસોકો ધમ્મરાજા સાસનં વિસોધેતુકામો **મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ** સન્તિકે પઠમમેવ સમયં ઉગ્ગણ્હિત્વા એકલદ્ધિકે એકલદ્ધિકે ભિક્ખૂ એકતો કારેત્વા એકમેકં ભિક્ખુસમૂહં પક્કોસાપેત્વા પુચ્છિ ''કિં વાદી ભન્તે સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ. તતો યે યે ''સમ્માસમ્બુદ્ધો સસ્સતવાદી''તિ વા, ''એકચ્ચસસ્સતવાદી''તિ વા એવમાદિના અત્તનો અત્તનો વાદાનુરૂપં મિચ્છાવાદં આહંસુ, તે તે ''નયિમે ભિક્ખૂ, અઞ્ઞતિત્થિયા ઇમે''તિ તથતો ઞત્વા તેસં સેતકાનિ વત્થાનિ દત્વા ઉપ્પબ્બાજેસિ. તે સબ્બેપિ સટ્ઠિસહસ્સમત્તા અહેસું.

અથઞ્ઞે ભિક્ખૂ પુચ્છિત્વા તેહિ ''વિભજ્જવાદી મહારાજ સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિ વુત્તે ''સુદ્ધં દાનિ ભન્તે સાસનં, કરોતુ ભિક્ખુસઙ્ઘો ઉપોસથ''ન્તિ વત્વા આરક્ખઞ્ચ દત્વા નગરં પાવિસિ. સમગ્ગો સઙ્ઘો સન્નિપતિત્વા ઉપોસથં અકાસિ. તસ્મિં સમાગમે **મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો** યાનિ ચ તદા ઉપ્પન્નાનિ વત્થૂનિ યાનિ ચ આયતિં ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સબ્બેસમ્પિ તેસં પટિબાહનત્થં સત્થારા દિન્નનયવસેનેવ તથાગતેન ઠપિતમાતિકં વિભજન્તો

પરપ્પવાદમદ્દનં **કથાવત્થું** નામ અભિધમ્મપિટકે પઞ્ચમં પકરણં અભાસિ. તતો મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરપ્પમુખા તિપિટકપરિયત્તિધરા પભિન્નપટિસમ્ભિદાપત્તા સહસ્સં ભિક્ખૂ થેરવાદિનો સઙ્ગીતિદ્વયારૂળ્હં પરિસુદ્ધં પોરાણધમ્મવિનયં પુન સઙ્ગાયિત્વા સુરક્ખિતં રક્ખિંસુ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.તતિયસઙ્ગીતિકથા].

અથ મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો નવસુ પચ્ચન્તટ્ઠાનેસુ સાસનપતિટ્ઠાપનત્થં નવ નાયકત્થેરે ઉચ્ચિનિત્વા પેસેસિ. તેસુ અટ્ઠહિ થેરેહિ અત્તનો અત્તનો પત્તટ્ઠાનં ગન્ત્વા બુદ્ધસાસને પતિટ્ઠાપિતે **મહામહિન્દત્થેરો** છત્તિંસાધિકદ્વિસતે (૨૩૬) બુદ્ધવસ્સે જમ્બુદીપતો સીહળદીપં ગન્ત્વા **દેવાનંપિયતિસ્સરાજ**પ્પમુખં દીપકજનસમૂહં પસાદેત્વા બુદ્ધસાસનં સમ્પતિટ્ઠાપેસિ, તેન ચ રઞ્ઞા દિન્નં **મહામેઘવનુય્યાનં** પટિગ્ગહેત્વા તત્થ **મહાવિહારં** નામ સઙ્ઘારામં પતિટ્ઠાપેસિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.તતિયસઙ્ગીતિકથા]. તતો પભુતિ સીહળદીપે બુદ્ધસાસનં યાવ **વટ્ટગામણિરાજ**કાલા નિકાયન્તરવાદાકુલરહિતં નિમ્મલં સુપરિસુદ્ધં હુત્વા સમુજ્જલિત્થ. વટ્ટગામણિરાજકાલતો પન પટ્ઠાય નિકાયન્તરવાદાપિ સીહળદીપમુપાગમિંસુ. તદા **વિસુદ્ધત્થેરવાદિનો** યથા પુરાણધમ્મવિનયો તેહિ નિકાયન્તરવાદેહિ અસમ્મિસ્સો અમલીનો પકતિપરિસુદ્ધો હુત્વા તિટ્ઠેય્ય, તથા તં મહુસ્સાહેન સુરક્ખિતં રક્ખિંસુ. કથં?

અભયગિરિનિકાયુપ્પત્તિ

વટ્ટગામણિરાજા હિ (૪૨૫-બુદ્ધવસ્સે) રજ્જં પત્વા પઞ્ચમાસમત્તકાલે **બ્રાહ્મણતિસ્સદામરિકેન** સત્તહિ ચ દમિળયોધેહિ ઉપદ્દુતો સઙ્ગામે ચ પરાજિતો પલાયિત્વા સાધિકાનિ ચુદ્દસવસ્સાનિ નિલીયિત્વા અઞ્ઞતરવેસેન વસતિ [મહાવંસે ૩૩-પરિચ્છેદે ૩૭-ગાથાતો પટ્ઠાય]. તદા લઙ્કાદીપે મનુસ્સા ચોરભયેન દુબ્ભિક્ખભયેન ચ ઉપદ્દુતા ભિક્ખૂનં ચતૂહિ પચ્ચયેહિ ઉપટ્ઠાતું ન સક્કોન્તિ, તેન ભિક્ખૂ યેભુય્યેન તતો જમ્બુદીપં ગન્ત્વા ધમ્મવિનયં ધારેન્તા વિહરન્તિ. લઙ્કાદીપેયેવ ઓહીનાપિ થેરા યથાલદ્ધેહિ કન્દમૂલપણ્ણેહિ યાપેન્તા કાયે વહન્તે નિસીદિત્વા પરિયત્તિધમ્મં સજ્ઝાયં કરોન્તિ, અવહન્તે વાલુકં ઉસ્સાપેત્વા તં પરિવારેત્વા સીસાનિ એકટ્ઠાને કત્વા પરિયત્તિં સમ્મસન્તિ. એવં દ્વાદસ સંવચ્છરાનિ સાટ્ઠકથં તેપિટકં અહાપેત્વા ધારયિંસુ. યદા પન વટ્ટગામણિરાજા દમિળરાજાનં હન્ત્વા (૪૫૫-૪૬૬ બુદ્ધવસ્સબ્ભન્તરે) પુનપિ રજ્જં કારેસિ [મહાવંસે ૩૩, ૭૮-ગાથા]. તદા તે થેરા જમ્બુદીપતો પચ્ચાગતત્થેરેહિ સદ્ધિં તેપિટકં સોધેન્તા એકક્ખરમ્પિ અસમેન્તં નામ ન પસ્સિંસુ [અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૩૦; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧૦]. યોપિ ચ **મહાનિદ્દેસો** તસ્મિં કાલે એકસ્સેવ દુસ્સીલભિક્ખુનો પગુણો અહોસિ, સોપિ **મહાતિપિટક**ત્થેરેન **મહારક્ખિત**ત્થેરં તસ્સ સન્તિકા ઉગ્ગણ્હાપેત્વા રક્ખિતો અહોસિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૮૫]. એવં દુબ્ભિક્ખરટ્ઠક્ખોભુપદ્દવેહિ પીળિતત્તા દુદ્ધરસમયેપિ ધમ્મવિનયં સક્કચ્ચં ધારયિંસુ.

રાજા **અભયગિરિં** નામ વિહારં કારેત્વા અત્તનો કતૂપકારપુબ્બસ્સ **મહાતિસ્સ**ત્થેરસ્સ અદાસિ. સો પન થેરો કુલસંસગ્ગબહુલત્તા મહાવિહારવાસીહિ ભિક્ખૂહિ પબ્બાજનીયકમ્મં કત્વા નીહટો. તદાસ્સ સિસ્સો **બહલમસ્સુતિસ્સ**નામકો થેરો તં કમ્મં પટિબાહિ, તેનસ્સ સઙ્ઘો ઉક્ખેપનીયકમ્મં અકાસિ. સો મહાવિહારવાસીનં કુજ્ઝિત્વા અભયગિરિવિહારમેવ ગન્ત્વા તેન મહાતિસ્સત્થેરેન એકતો હુત્વા વિસું ગણં વહન્તો વસિ. તે ચ દ્વે થેરા ન મહાવિહારં પુનાગમિંસુ [મહાવંસે ૩૩, ૭૯-ગાથાદીસુ. નિકાયસઙ્ગહે]. તતો પટ્ઠાય સીહળદીપે મહાવિહારવાસી, અભયગિરિવાસીતિ દ્વે નિકાયાજાતા. ઇદં તાવ સીહળદીપે સાસનપરિહાનિયા પઠમં કારણં.

ધમ્મરુચિનિકાયુપ્પત્તિ

તદા ચ રાજા અભયગિરિવાસીસુયેવ ભિક્ખૂસુ વિસેસતો પસન્નો હુત્વા તેયેવ ચતૂહિ પચ્ચયેહિ પવારેત્વા પગ્ગણ્હાતિ, રાજમહામત્તાદયોપિ અભિઞ્ઞાતા અભિઞ્ઞાતા બહૂ જના તસ્મિઞ્ચ આરામે અઞ્ઞત્થ ચ બહૂ આવાસે કત્વા તેસં દેન્તિ. એવં અભયગિરિવાસિનો ભિક્ખૂ બહૂનં અભિઞ્ઞાતજનાનં સક્કતા ચેવ હોન્તિ પૂજિતા ચ માનિતા ચ. પુન ચ અભયગિરિવાસિનો બહલમસ્સુતિસ્સત્થેરાદયોઇન્દિયરક્ખતો આગતં વજ્જિપુત્તકગણપરિયાપન્નસ્સ ધમ્મરુચિનિકાયસ્સ ધમ્મવિનયભૂતં સક્કતભાસારોપિતં અભિનવમ્પિ પિટકં સમ્પટિચ્છન્તિ [મહાવંસે ૩૩, ૯૯ ગાથાસુ. નિકાયસઙ્ગહે], તેન તેપિ ધમ્મરુચિનિકાયિકા નામ અહેસું. ઇદં સીહળદીપે સાસનપરિહાનિયા દુતિયં કારણં.

પિટકત્તયસ્સ પોત્થકારોપનં

મહાવિહારવાસિનો પન પોરાણિકં પાળિભાસાય સઙ્ખિતં પરિસુદ્ધપિટકમેવ પટિગ્ગણ્હન્તિ, તઞ્ચ મુખપાઠેનેવ ધારેન્તિ. તદા પન થેરા પચ્છિમજનાનં સતિપઞ્ઞાહાનિં દિસ્વા બુદ્ધકાલતો પટ્ઠાય યાવ તંકાલા મુખપાઠેનાભતં સાટ્ઠકથં પિટકત્તયં પોત્થકે આરોપેતું સમારભિંસુ. સમારભમાના ચ તે **અનુરાધરાજધાનિ**પુરતો અટ્ઠસટ્ઠિમિલપ્પમાણે **મલયજનપદે માતુલ** [માતલે ઇતિ એતરહિ વોહારો] નગરે **આલોક**લેણે વસન્તા એકસ્સ તન્દેસિકસ્સ જનપદાધિપતિનો આરક્ખં ગહેત્વા તં **પોત્થકારોપનકમ્મ**મકંસુ [મહાવંસે ૩૩, ૧૦૦-૧૦૧-ગાથાસુ]. તેનિદં ઞાયતિ ‘‘તદા મહાવિહારવાસિનો થેરા રાજરાજમહામત્તેહિ અલદ્ધૂપકારા હુત્વા અત્તનો બલેનેવ પિટકત્તયસ્સ પોત્થકારોપનકમ્મમકંસૂ’’તિ ચ, ‘‘તઞ્ચ યથેવ પચ્છિમજનાનં સતિપઞ્ઞાહાનિં દિસ્વા કતં, તથેવ દુબ્ભિક્ખરટ્ઠક્ખોભાદિભયુપદ્દુતકાલેસુ દુદ્ધરભાવમ્પિ દિસ્વા’’તિ ચ, તથા ‘‘અભયગિરિવાસીનં સમ્પટિચ્છિતસમયન્તરવાદેહિ અનાકુલનત્થમ્પિ કત’’ન્તિ ચ. એવં મહાવિહારવાસિનો થેરા પરિસુદ્ધત્થેરવાદપિટકં સમયન્તરેહિ અસમ્મિસ્સનત્થાય યથા પુરે, તથા પાળિભાસાય એવ પોત્થકે આરોપેત્વાપિ સુરક્ખિતં રક્ખિંસુ. યદિ હિ તદા તેપિટકં પોત્થકેસુ અનારોપિતમસ્સ, પચ્છાકાલેસુ સમયન્તરતો આગતસુત્તાનિ ‘‘નેતાનિ અમ્હાક’’ન્તિ પટિક્ખિપિતું ન સુકરાનિ ભવેય્યું. યતો ચ ખો તદા સાટ્ઠકથં તેપિટકં પોત્થકેસુ આરોપિતં, તતોયેવ અનાગતકાલેસુ સમયન્તરાગતસુત્તાનિ તેહિ પોત્થકેહિ સંસન્દેત્વા પટિક્ખિપિતું સુકરાનિ હોન્તિ.

તથા હિ **ભાતિયરાજ**કાલે (૫૨૪-૫૫૨-બુ-વ) મહાવિહારવાસીનં અભયગિરિવાસીહિ વિનયે વિવાદો ઉપ્પજ્જિ. તદા રાજા **દીઘકારાયનં** નામ બ્રાહ્મણજાતિકં અમચ્ચં થેરાનં સન્તિકં પેસેસિ. સો ઉભિન્નં સુત્તં સુત્વા વિનિચ્છયં અદાસિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૮૪]. તથા **વોહારકતિસ્સરાજ**કાલે ચ (૭૫૮-૭૮૦ બુ-વ) **ગોઠાભયરાજ**કાલે ચ (૭૯૭-૮૧૦ બુ-વ) થેરવાદિકા પોત્થકારૂળ્હેન ધમ્મવિનયેન સંસન્દેત્વા અધમ્મવાદં પટિક્ખિપિંસુ [નિકાયસઙ્ગહે ૧૨-પિટ્ઠે].

અધમ્મવાદુપ્પત્તિ

અયં પન આદિતો પટ્ઠાય સાસનમલભૂતાનં અધમ્મવાદાનં ઉપ્પત્તિ. **અસોકરઞ્ઞો** હિ કાલે ઉપ્પબ્બાજેત્વા નિક્કડ્ઢિતા **અઞ્ઞતિત્થિયા** બુદ્ધસાસને અલદ્ધપતિટ્ઠા કોધાભિભૂતા **પાટલિપુત્તતો** નિક્ખમિત્વા **રાજગહ**સમીપે **નાલન્દાયં** સન્નિપતિત્વા એવં સમ્મન્તયિંસુ ''મહાજનસ્સ બુદ્ધસાસને અનવગાહત્થાય સક્યાનં ધમ્મવિનયો નાસેતબ્બો, તઞ્ચ ખો તેસં સમયં અજાનન્તેહિ ન સક્કા કાતું, તસ્મા યેન કેનચિ ઉપાયેન પુનપિ તત્થ પબ્બજિતબ્બમેવા''તિ. તે એવં સમ્મન્તયિત્વા પુન આગન્ત્વા વિસુદ્ધત્થેરવાદીનમન્તરં પવિસિતું અસક્કોન્તા તદઞ્ઞેસં સત્તરસન્નં મહાસઙ્ઘિકાદિનિકાયાનં સન્તિકં ઉપસઙ્કમિત્વા અત્તનો અઞ્ઞતિત્થિયભાવં અજાનાપેત્વા પબ્બજિત્વા પિટકત્તયમુગ્ગણ્હિત્વા તઞ્ચ વિપરિવત્તેત્વા તતો **કોસમ્બિં** ગન્ત્વા ધમ્મવિનયનાસનાય ઉપાયં મન્તયિત્વા ૨૫૩-બુદ્ધવસ્સે છસુ ઠાનેસુ વસન્તા (૧) **હેમવતિકો** (૨) **રાજગિરિકો** (૩) **સિદ્ધત્થિકો** (૪) **પુબ્બસેલિયો** (૫) **અપરસેલિયો** (૬) **વાજિરિયો** (૭) **વેતુલ્લો** (૮) **અન્ધકો** (૯) **અઞ્ઞમહાસઙ્ઘિકો**તિ નવ અભિનવે નિકાયે ઉપ્પાદેસું [નિકાયસઙ્ગહે ૯-પિટ્ઠે]. તેસં નામાનિ ચ લદ્ધિયો ચ **કથાવત્થુઅટ્ઠકથાયં** આગતાયેવ.

તેસુ હેમવતિકા સદ્ધમ્મપતિરૂપકં બુદ્ધભાસિતભાવેન દસ્સેત્વા

(૧) **વણ્ણપિટકં** નામ ગન્થં અકંસુ.

રાજગિરિકા (૨) **અઙ્ગુલિમાલપિટકં**,

સિદ્ધત્થિકા (૩) **ગૂળ્હવેસ્સન્તરં**,

પુબ્બસેલિયા (૪) **રટ્ઠપાલગજ્જિતં**,

અપરસેલિયા (૫) **આળવકગજ્જિતં**,

વજિરપબ્બતવાસિનો વાજિરિયા (૬) **ગૂળ્હવિનયં** નામ ગન્થં અકંસુ.

તેયેવ સબ્બે માયાજાલતન્ત-સમાજતન્તાદિકે અનેકે **તન્તગન્થે** ચ, મરીચિકપ્પ-હેરમ્ભકપ્પાદિકે અનેકે **કપ્પગન્થે** ચ અકંસુ.

વેતુલ્લવાદિનો પન (૭) **વેતુલ્લપિટક**મકંસુ.

અન્ધકા ચ (૮) **રતનકૂટા**દિકે ગન્થે,

અઞ્ઞમહાસઙ્ઘિકા ચ (૯) **અક્ખરસારિયા**દિસુત્તન્તે અકંસુ [નિકાયસઙ્ગહે ૯-પિટ્ઠે].

તેસુ પન સદ્ધમ્મપતિરૂપકેસુ વેતુલ્લવાદો, વાજિરિયવાદો, રતનકૂટસત્થન્તિ ઇમાનિયેવ તીણિ લઙ્કાદીપમુપાગતાનિ, અઞ્ઞાનિ પન વણ્ણપિટકાદીનિ જમ્બુદીપેયેવ નિવત્તન્તીતિ **નિકાયસઙ્ગહે** વુત્તં.

વણ્ણપિટકાદીનમ્પિ પન લઙ્કાદીપમુપાગતચ્છાયા દિસ્સતેવ. તથા હિ **સમન્તપાસાદિકાય** વિનયટ્ઠકથાયં (૩, ૯-પિટ્ઠે)

> “વણ્ણપિટક અઙ્ગુલિમાલપિટકરટ્ઠપાલગજ્જિતઆળવકગજ્જિતગૂળ્હમગ્ગગૂળ્હવેસ્સન્તર ગૂળ્હવિનય વેદલ્લપિટકાનિ [એત્થ “વેપુલ્લ, વેદલ્લં, વેતુલ્લન્તિ અત્થકો એકં, બોધિસત્તપિટકસ્સેવ નામ”ન્તિ વેદિતબ્બં. તથા હિ વુત્તં અસઙ્ગેન નામ આચરિયેન અભિધમ્મસમુચ્ચયે નામ મહાયાનિકગન્થે (૭૯-પિટ્ઠે) “વેપુલ્લં કતમં? બોધિસત્તપિટકસમ્પયુત્તં ભાસિતં. યદુચ્ચતે વેપુલ્લં, તં વેદલ્લમપ્યુચ્ચતે, વેતુલ્લમપ્યુચ્ચતે. કિમત્થં વેપુલ્લમુચ્ચતે? સબ્બસત્તાનં હિતસુખાધિટ્ઠાનતો, ઉદારગમ્ભીરધમ્મદેસનાતો ચ. કિમત્થમુચ્ચતે વેદલ્લં? સબ્બાવરણવિદલનતો. કિમત્થમુચ્ચતે વેતુલ્લં? ઉપમાનધમ્માનં તુલનાભાવતો”તિ] પન અબુદ્ધવચનાનિયેવાતિ વુત્ત”ન્તિ ચ.

સારત્થપ્પકાસિનિયા સંયુત્તટ્ઠકથાયમ્પિ (૨, ૧૮૬-પિટ્ઠે)

> “ગૂળ્હવિનયં ગૂળ્હવેસ્સન્તરં ગૂળ્હમહોસધં વણ્ણપિટકં અઙ્ગુલિમાલપિટકં રટ્ઠપાલગજ્જિતં આળવકગજ્જિતં વેદલ્લપિટકન્તિ અબુદ્ધવચનં સદ્ધમ્મપતિરૂપકં નામા”તિ ચ–

તેસં પટિક્ખેપો દિસ્સતિ. ન હિ તાનિ અસુત્વા, તેસઞ્ચ અત્થં અજાનિત્વા સીહળટ્ઠકથાચરિયેહિ તાનિ પટિક્ખિપિતું સક્કા, નાપિ તં પટિક્ખેપવચનં જમ્બુદીપિકટ્ઠકથાચરિયાનં વચનં ભવિતું, મહામહિન્દત્થેરસ્સ સીહળદીપં ગમનસમયે તેસંયેવ અભાવતો. તસ્મા તાનિ ચ તદઞ્ઞાનિ ચ મહાયાનિકપિટકાનિ તંકાલિકાનિ યેભુય્યેન સીહળદીપમુપાગતાનીતિ ગહેતબ્બાનિ. તેસુ ચ **વજ્જિપુત્તકગણ**પરિયાપન્નસ્સ **ધમ્મરુચિનિકાયસ્સ** પિટકાનં તદુપાગમનં પુબ્બેવ વુત્તં. તદઞ્ઞેસં પન તદુપાગમનં એવં વેદિતબ્બં.

વેતુલ્લવાદસ્સ પઠમનિગ્ગહો

વોહારકતિસ્સરઞ્ઞો કાલે (૭૫૮-૭૮૦-બુ-વ) અભયગિરિવાસિનો ધમ્મરુચિનિકાયિકા પુબ્બે વુત્તપ્પકારેન સાસનવિનાસનત્થાય ભિક્ખુવેસધારીહિ વેતુલ્લવાદિબ્રાહ્મણેહિ રચિતં વેતુલ્લપિટકં સમ્પટિગ્ગહેત્વા ‘‘ઇદં બુદ્ધભાસિત’’ન્તિ દસ્સેન્તિ. તં મહાવિહારવાસિનો થેરવાદિકા ધમ્મવિનયેન સંસન્દેત્વા અધમ્મવાદોતિ પટિક્ખિપિંસુ. તં સુત્વા રાજા સબ્બસત્થપારગું **કપિલં** નામ અમચ્ચં પેસેત્વા વિનિચ્છયં કારાપેત્વા અબુદ્ધભાસિતભાવં ઞત્વા સબ્બં વેતુલ્લપોત્થકં ઝાપેત્વા તલ્લદ્ધિકે ચ પાપભિક્ખૂ નિગ્ગહેત્વા બુદ્ધસાસનં જોતેસિ [નિકાયસઙ્ગહે ૧૨-પિટ્ઠે]. વુત્તઞ્હેતં મહાવંસે –

૩૬-૪૧‘‘વેતુલ્લવાદં મદ્દિત્વા, કારેત્વા પાપનિગ્ગહં;
કપિલેન અમચ્ચેન, સાસનં જોતયી ચ સો’’તિ.

સાગલિયનિકાયુપ્પત્તિ

પુનપિ તે અભયગિરિવાસિનો **ગોઠાભય**રઞ્ઞો કાલે (૭૯૭-૮૧૦-બુ-વ) વેતુલ્લવાદં તથેવ દસ્સેન્તિ. તદા પન તેસુ **ઉસ્સિલિયાતિસ્સો** નામ મહાથેરો **વોહારકતિસ્સ**રાજકાલે વેતુલ્લવાદીનં ભિક્ખૂનં કતનિગ્ગહં સુત્વા ‘‘વિચારણસમ્પન્નસ્સ રઞ્ઞો સમયે તથેવ ભવેય્ય, ન ભદ્દકમેત’’ન્તિ ચિન્તેત્વા ‘‘ન મયં તેહિ એકતો હોમા’’તિ તિસતમત્તે ભિક્ખૂ ગહેત્વા દક્ખિણગિરિવિહારં ગન્ત્વા **ધમ્મરુચિનિકાય**તો વિસું હુત્વા વસિ. તેસુ **સાગલો** નામ મહાથેરો તત્થેવ દક્ખિણગિરિમ્હિ વસન્તો આગમબ્યાખ્યાનમકાસિ. તતો પટ્ઠાય તં થેરમારબ્ભ તસ્સન્તેવાસિનો **સાગલિયા** નામ અહેસું. તેસમ્પિ વાદો પચ્છા **મહાસેન**રાજકાલે **જેતવનવિહારે** પત્થરિ [નિકાય ૧૩-પિટ્ઠે].

વેતુલ્લવાદસ્સ દુતિયનિગ્ગહો

ગોઠાભયો પન રાજા પઞ્ચસુ [મહાવિહાર, ચેતિય, થૂપારામ, ઇસ્સરસમણક, વેસ્સગિરિવિહારસઙ્ખાતેસુ] વિહારેસુ મહાભિક્ખુસઙ્ઘં એકતો સન્નિપાતેત્વા તં પવત્તિં પુચ્છિત્વા વેતુલ્લવાદસ્સ અબુદ્ધભાસિતભાવં ઞત્વા તંવાદિનો સટ્ઠિ પાપભિક્ખૂ લક્ખણાહતે કત્વા રટ્ઠતો પબ્બાજેસિ, વેતુલ્લપોત્થકાનિ ચ ઝાપેત્વા બુદ્ધસાસનં જોતેસિ [મહાવંસે ૩૬, ૧૧૧-૧૧૨-ગાથાસુ, નિકાય ૧૩-પિટ્ઠે].

તદા રટ્ઠતો પબ્બાજિતેસુ તેસુ ભિક્ખૂસુ કેચિ **કાવીરપટ્ટનં** ગન્ત્વા તત્થ વસન્તિ. તસ્મિઞ્ચ સમયે એકો અઞ્ઞતિત્થિયમાણવકો દેસન્તરતો કાવીરમાગન્ત્વા પટ્ટનગામિકેહિ તેસં ભિક્ખૂનં કતૂપહારં દિસ્વા લાભસક્કારં નિસ્સાય તેસં સન્તિકે પબ્બજિત્વા **સઙ્ઘમિત્તો**તિ નામેન પાકટો અહોસિ. સો મહાવિહારવાસીનં ધમ્મવિનિચ્છયં નિસ્સાય ગોઠાભયરઞ્ઞા વેતુલ્લવાદહેતુ તેસં ભિક્ખૂનં રટ્ઠા પબ્બાજિતભાવં ઞત્વા મહાવિહારવાસીનં કુદ્ધો હુત્વા “વેતુલ્લવાદં વા ને ગાહાપેસ્સામિ, વિહારે વા નેસં ઉમ્મૂલેત્વા વિનાસેસ્સામી”તિ સીહળદીપં ગન્ત્વા રાજાનં પસાદેત્વા તસ્સ દ્વે પુત્તે સિપ્પં સિક્ખાપેસ્સામીતિ આરભિ. તથાપિ અત્તનો વાદસ્સ જાનનસમત્થં **જેટ્ઠતિસ્સં** ઓહાય અનાગતે અત્તનો વચનં કારાપેતું સક્કુણેય્યં કનિટ્ઠં **મહાસેનકુમાર**મેવ સઙ્ગણ્હિત્વા સિપ્પં સિક્ખાપેસિ. વિતુનો અચ્ચયેન જેટ્ઠતિસ્સકુમારે રજ્જં પત્તે (૮૧૦-૮૧૯-બુ-વ) સો તસ્સ રઞ્ઞો ભીતો કાવીરપટ્ટનમેવ ગતો [મહાવંસે ૩૬, ૧૧૩-ગાથાદીસુ, નિકાય ૧૪-પિટ્ઠે].

મહાસેનરઞ્ઞો પન કાલે (૮૧૯-૮૪૫-બુ-વ) સો પુન સીહળદીપમાગન્ત્વા **અભયગિરિવિહારે** વસન્તો મહાવિહારવાસીહિ વેતુલ્લવાદં ગાહાપેતું નાનાપકારેહિ વાયામમકાસિ. તથાપિ તેહિ તં ગાહાપેતું અસક્કોન્તો રાજાનં ઉપસઙ્કમિત્વા નાનાકારણેહિ સઞ્ઞાપેત્વા “યો કોચિ એકસ્સપિ ભિક્ખુસ્સ મહાવિહારવાસિનો આહારં દદેય્ય, તસ્સ સતં દણ્ડો”તિ રઞ્ઞો આણાય નગરે ભેરિં ચરાપેસિ. તદા મહાવિહારવાસિનો નગરે પિણ્ડાય ચરન્તા તયો દિવસે ભિક્ખમલદ્ધા મહાપાસાદે સન્નિપતિત્વા “સચે મયં ખુદાહેતુ અધમ્મં ધમ્મોતિ ગણ્હેય્યામ, બહૂ જના તં ગહેત્વા અપાયગામિનો ભવિસ્સન્તિ, મયઞ્ચ સબ્બે સાવજ્જા ભવિસ્સામ, તસ્મા ન મયં જીવિતહેતુપિ વેતુલ્લવાદં પટિગ્ગણ્હિસ્સામા”તિ સમ્મન્તયિત્વા મહાવિહારાદિકે સબ્બવિહારે છડ્ડેત્વા **રોહણજનપદઞ્ચ મલયપદેસ**ઞ્ચ અગમિંસુ [મહાવંસે ૩૭, ૨-૬-ગાથાસુ. નિકાયસઙ્ગહે ૧૪-પિટ્ઠે].

વેતુલ્લવાદો

કીદિસો **વેતુલ્લવાદો** નામ, યતો મહાવિહારવાસિનો અતિવિય જિગુચ્છિંસૂતિ? ઇદાનિ વેતુલ્લવાદસ્સ સરૂપં સબ્બાકારેન પકાસેતું ન સક્કા, વેતુલ્લનામેન પોત્થકાનં વા નિકાયસ્સ વા એતરહિ અપાકટભાવતો. અભિધમ્મપિટકે પન કથાવત્થુઅટ્ઠકથાયં [કથા॰ અટ્ઠ॰ ૭૯૩-૭૯૪ આદયો] કતિપયા વેતુલ્લવાદા આગતા. કથં? –

‘‘પરમત્થતો મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો, મગ્ગફલેહિ અઞ્ઞો સઙ્ઘો નામ નત્થિ, મગ્ગફલાનિ ચ ન કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતી’’તિ ચ (૧).

‘‘મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ તાનિ દક્ખિણં વિસોધેતું સક્કોન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતી’’તિ ચ (૨).

‘‘મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ તાનિ કિઞ્ચિ ભુઞ્જન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતિ પિવતિ ખાદતિ સાયતી’’તિ ચ (૩).

મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ સક્કા તેસં કિઞ્ચિ દાતું, ન ચ તેહિ પટિગ્ગણ્હિતું, નાપિ તેસં દાનેન કોચિ ઉપકારો ઇજ્ઝતિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલ’’ન્તિ ચ (૪).

‘‘બુદ્ધો ભગવા ન કિઞ્ચિ પરિભુઞ્જતિ, લોકાનુવત્તનત્થં પન પરિભુઞ્જમાનં વિય અત્તાનં દસ્સેતિ, તસ્મા નિરુપકારત્તા ન વત્તબ્બં તસ્મિં દિન્નં મહપ્ફલ’’ન્તિ ચ (૫).

‘‘ભગવા તુસિતભવને નિબ્બત્તો તત્થેવ વસતિ, ન મનુસ્સલોકં આગચ્છતિ, નિમ્મિતરૂપમત્તકં પનેત્થ દસ્સેતી’’તિ ચ (૬).

‘‘તુસિતપુરે ઠિતો ભગવા ધમ્મદેસનત્થાય અભિનિમ્મિતં પેસેસિ, તેન ચેવ, તસ્સ ચ દેસનં સમ્પટિચ્છિત્વા આયસ્મતા આનન્દેન ધમ્મો દેસિતો, ન બુદ્ધેન ભગવતા’’તિ ચ (૭).

‘‘એકાધિપ્પાયેન મેથુનો ધમ્મો પટિસેવિતબ્બો. અયં પનેત્થ અત્થો – કારુઞ્ઞેન વા એકેન અધિપ્પાયેન એકાધિપ્પાયો, સંસારે વા એકતો ભવિસ્સામાતિ ઇત્થિયા સદ્ધિં બુદ્ધપૂજાદીનિ કત્વા પણિધિવસેન એકો અધિપ્પાયો અસ્સાતિ એકાધિપ્પાયો, એવરૂપો દ્વિન્નમ્પિ જનાનં એકાધિપ્પાયો મેથુનો ધમ્મો પટિસેવિતબ્બો’’તિ ચ (૮) એવં વેતુલ્લવાદીનં લદ્ધિયો આગતા, એત્તકાયેવ નેસં વાદા થેરવાદગન્થવસેન દાનિ પઞ્ઞાયન્તિ.

એત્થ ચ આદિતો ચતૂહિ વાદેહિ સુત્તન્તાગતસઙ્ઘો ચ મિચ્છા ગહિતો, વિનયાગતસઙ્ઘો ચ સબ્બથા પટિક્ખિત્તો. તદનન્તરં તયો વાદા ઇસ્સરનિમ્માનવાદાનુવત્તકા. અન્તિમસ્સ પન અસદ્ધમ્મવાદભાવો અતિવિય પાકટોતિ.

અભિધમ્મસમુચ્ચયે પન વેતુલ્લપિટકસ્સ બોધિસત્તપિટકભાવો પકાસિતો, તસ્મા સદ્ધમ્મપુણ્ડરિકસુત્તાદિકે બોધિસત્તપિટકે આગતવાદોપિ ‘‘વેતુલ્લવાદો’’તિ વેદિતબ્બો [અભિધમ્મસમુચ્ચયે ૭૯-પિટ્ઠે].

મહાવિહારનાસનં

મહાવિહારવાસીસુ પન વુત્તપ્પકારેન સબ્બવિહારે છડ્ડેત્વા ગતેસુ સઙ્ઘમિત્તો પાપભિક્ખુ રાજાનં સઞ્ઞાપેત્વા લોહપાસાદાદિકે ચતુસઙ્ખ્યાધિકે તિસતમત્તે પરિવેણપાસાદે નાસેત્વા સમૂલં ઉદ્ધરાપેત્વા અભયગિરિવિહારં આનયાપેસિ. વિહારભૂમિયઞ્ચ કસાપેત્વા અપરણ્ણે વપાપેસિ. એવં તદા મહાવિહારો નવ વસ્સાનિ ભિક્ખૂહિ સુઞ્ઞો અહોસિ આવાસવિરહિતો ચ. અથ રાજા **મેઘવણ્ણાભયસ્સ** નામ કલ્યાણમિત્તભૂતસ્સ અમચ્ચસ્સ સન્તજ્જનપુબ્બઙ્ગમેન વચનેન મહાવિહારં પુન પાકતિકં કત્વા તે ચાપિ અપક્કન્તે ભિક્ખૂ આનેત્વા ચતૂહિ પચ્ચયેહિ ઉપટ્ઠહિ [મહાવંસે ૩૭-૩૦-ગાથાસુ. નિકાયસઙ્ગહે ૧૪-૧૫-પિટ્ઠેસુ].

જેતવનવાસિનિકાયુપ્પત્તિ

પુનપિ રાજા **દક્ખિણારામ**વાસિમ્હિ જિમ્હમાનસે **કુહકતિસ્સત્થેરે** પસન્નો હુત્વા તસ્સત્થાય મહાવિહારસીમબ્ભન્તરે **જોતિવનુય્યાને** જેતવનવિહારં કારેતુમારભિ. મહાવિહારવાસિનો ભિક્ખૂ તં નિવારેતું અસક્કોન્તા પુનપિ તતો અપક્કમિંસુ. તદાપિ મહાવિહારો નવ માસાનિ ભિક્ખૂહિ સુઞ્ઞો અહોસિ. રાજા પન અત્તનો અજ્ઝાસયવસેનેવ તત્થ **જેતવનવિહારં** કારેત્વા તસ્સ કુહકતિસ્સત્થેરસ્સ અદાસિયેવ. તત્થ દક્ખિણગિરિવિહારતો **સાગલિયા** ભિક્ખૂ આગન્ત્વા વસિંસુ. પચ્છા ચ તે **અમ્બસામણેરસિલાકાલ**રઞ્ઞો કાલે (૧૦૬૭-૧૦૮૦-બુ-વ) વેતુલ્લવાદિનો અહેસું [મહાવંસે ૩૭, ૩૨-ગાથાદીસુ, નિકાયસઙ્ગહે ૧૫-પિટ્ઠે].

એવં આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ સીહળદીપમાગમનકાલતો (૯૬૫-બુ-વ) પુબ્બેયેવ વિસુદ્ધત્થેરવાદીહિ મહાવિહારવાસીહિ વિરુદ્ધસમયા **અભયગિરિવાસિનો** (૪૫૫-બુ-વ) **સાગલિયા** (૭૯૭-૮૧૦-બુ-વ) **જેતવનવાસિનો** (૮૨૯-૮૪૫-બુ-વ) ચાતિ તયો નિકાયા ઉપ્પન્ના અહેસું. તેસુ પન અભયગિરિવાસિનોયેવ વિસેસતો પાકટા ચેવ હોન્તિ બલવન્તો ચ. તથા હિ તે વિસુદ્ધત્થેરવાદપિટકઞ્ચ વજ્જિપુત્તકપરિયાપન્નધમ્મરુચિનિકાયપિટકઞ્ચ મહિસાસકાદિનિકાયપિટકઞ્ચ મહાયાનપિટકઞ્ચ સમ્પટિચ્છન્તિ. તેસુ ધમ્મરુચિનિકાયપિટકસ્સ સમ્પટિચ્છિતભાવો પાકટોયેવ. મહિસાસકાદિનિકાયપિટકસ્સ સમ્પટિચ્છિતભાવો પન **ફાહિયન્નામસ્સ** ચિનભિક્ખુનો અદ્ધાનક્કમસલ્લક્ખણકથાય ચેવ અટ્ઠકથાસુ પટિક્ખિત્તવણ્ણપિટકાદિનામવસેન ચ વેદિતબ્બો, તથા મહાયાનપિટકસ્સ સમ્પટિચ્છિતભાવોપિ.

ફાહિયમદ્ધાનક્કમકથા

ફાહિયન્નામેન હિ ચિનભિક્ખુના ૯૫૬-બુદ્ધવસ્સે સીહળદીપતો સક્કતભાસારોપિતં મહિસાસકવિનયપિટકઞ્ચ દીઘાગમો ચ સંયુત્તાગમો ચ સન્નિપાતપિટકઞ્ચ અત્તના સહ ચિનરટ્ઠમાનીતન્તિ તસ્સ અદ્ધાનક્કમકથાયં દસ્સિતં. તઞ્ચ સબ્બં અભયગિરિવિહારતોયેવ લદ્ધમસ્સ, મહાવિહારવાસીનં સક્કતારોપિતપિટકાભાવતો. અટ્ઠકથાયં પટિક્ખિત્તવણ્ણપિટકાદીનિ ચ તત્થેવ ભવેય્યું, મહાવિહારવાસીહિ તેસં અપ્પટિગ્ગહિતભાવતો. તથા ‘‘ફાહિયમ્ભિક્ખુસ્સ સીહળદીપે પટિવસનકાલે (૯૫૪-૯૫૬-બુ-વ) મહાવિહારે તિસહસ્સમત્તા ભિક્ખૂ વસન્તિ, તે થેરવાદપિટકમેવ ઉગ્ગણ્હન્તિ, ન મહાયાનપિટકં. અભયગિરિવિહારે પઞ્ચસહસ્સમત્તા ભિક્ખૂ વસન્તિ, તે પન દ્વેપિ પિટકાનિ ઉગ્ગણ્હન્તિ **મહાયાનપિટક**ઞ્ચેવ **થેરવાદપિટક**ઞ્ચા’’તિ ચ તેનેવ ચિનભિક્ખુના દસ્સિતં.

યસ્મા પન અભયગિરિવાસિનો મહાયાનપિટકમ્પિ ઉગ્ગણ્હન્તિ, તસ્મા તસ્મિં વિહારે મહાયાનિકાનં પધાનાચરિયભૂતેહિ અસ્સઘોસનાગજ્જુનેહિ કતગન્થાપિ સંવિજ્જમાનાયેવ ભવેય્યું, તતોયેવ તેસં નયઞ્ચ નામઞ્ચ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરોપિ અઞ્ઞેપિ તંકાલિકા મહાવિહારવાસિનો સુતસમ્પન્ના થેરા જાનેય્યુંયેવ. અપિચ દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે સમુદ્દસમીપે ગુન્તાજનપદે **નાગારજુનકોણ્ડં** નામ ઠાનમત્થિ, યત્થ **નાગજ્જુનો** મહાયાનિકાનં પધાનાચરિયભૂતો વસન્તો બુદ્ધસાસનં પતિટ્ઠાપેસિ. આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ ચ તન્દેસિકભાવનિમિત્તં દિસ્સતિ, તં પચ્છતો (૩૩-પિટ્ઠે) આવિભવિસ્સતિ. તસ્માપિ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો નાગજ્જુનસ્સ ચ અસ્સઘોસસ્સ ચ નયઞ્ચ નામઞ્ચ જાનેય્યયેવાતિ સક્કા અનુમિનિતું.

જાનતોયેવ પન તેસં નયસ્સ વા નામસ્સ વા અત્તનો અટ્ઠકથાયમપ્પકાસનં તેસં નિકાયન્તરભાવતોયેવસ્સ. તથા હિ તેસં અસ્સઘોસનાગજ્જુનાનં **અસ્સઘોસો** [(૫૭૦-૬૭૦-બુદ્ધવસ્સબ્ભન્તરે)] થેરવાદતો ભિન્નેસુ એકાદસસુ ગણેસુ **સબ્બત્થિવાદગણે** પરિયાપન્નો, **નાગજ્જુનો** ચ **મહાસઙ્ઘિક-ચેતિયવાદિ**ગણાદીહિ જાતે **મહાયાનનિકાયે** પરિયાપન્નો, મહાવિહારવાસિનો ચ આદિતોયેવ પટ્ઠાય નિકાયન્તરસમયેહિ અસમ્મિસ્સનત્થં અત્તનો પિટકં અતીવ આદરં કત્વા રક્ખન્તિ, અયઞ્ચ આચરિયબુદ્ધઘોસો તેસમઞ્ઞતરો. વુત્તઞ્હિ તસ્સ ગન્થનિગમનેસુ ‘‘**મહાવિહારવાસીનં વંસાલઙ્કારભૂતેના**’’તિ. તસ્મા ‘‘આચરિયબુદ્ધઘોસો તેસં નયં જાનન્તોયેવ અત્તનો ગન્થેસુ નિકાયન્તરસમયેહિ અસમ્મિસ્સનત્થં નપ્પકાસેસી’’તિ વેદિતબ્બં.

એત્તાવતા ચ યાનિ ‘‘બોધિમણ્ડસમીપમ્હિ, જાતો બ્રાહ્મણમાણવો’’તિઆદિના વુત્તસ્સ મહાવંસવચનસ્સ વિચારણમુખેન આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ વમ્ભનવચનાનિ ધમ્માનન્દકોસમ્બિના વુત્તાનિ, તાનિ અમૂલકભાવેન અનુવિચારિતાનિ. તથાપિ ‘‘આચરિયબુદ્ધઘોસો બોધિમણ્ડસમીપે જાતો’’તિ એતં પન અત્થં સાધેતું દળ્હકારણં ન દિસ્સતેવ ઠપેત્વા તં મહાવંસવચનં, યમ્પિ **બુદ્ધઘોસુપ્પત્તિયં** વુત્તં, તમ્પિ મહાવંસમેવ નિસ્સાય વુત્તવચનત્તા ન દળ્હકારણં હોતીતિ.

મરમ્મરટ્ઠિકભાવકથા

એકચ્ચે પન મરમ્મરટ્ઠિકા ‘‘આચરિયબુદ્ધઘોસો મરમ્મરટ્ઠે **સથું** નામ નગરતો **સીહળદીપં** ગન્ત્વા સઙ્ગહટ્ઠકથાયો અકાસી’’તિ વદન્તિ. તં ધમ્માનન્દેન અનુજાનિત્વા ‘‘તમ્પિ થોકં યુત્તિસમ્પન્નં, અહં એવં સદ્દહામિ ‘બુદ્ધઘોસો દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે **તેલઙ્ગજાતિકો**’તિ, તેલઙ્ગજાતિકા ચ બહૂ જના **મરમ્મ**રટ્ઠે ચ **ઇન્દોચિન** રટ્ઠે ચ ગન્ત્વા વસન્તિ, **તલ્હિઙ?** ઇતિ વોહારો ચ તતોયેવ તેલઙ્ગપદતો ઉપ્પન્નો. તથા ‘બુદ્ધઘોસો અટ્ઠકથાયો કત્વા સીહળદીપતો મરમ્મરટ્ઠં ગન્ત્વા પચ્છિમભાગે તત્થેવ વસી’તિપિ ગહેતું સક્કા, તસ્સ હિ ગન્થા મરમ્મરટ્ઠે સીહળરટ્ઠતોપિ સુરક્ખિততરા હોન્તી’’તિ ચ વત્વા પતિટ્ઠાપિતં.

દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકભાવયુત્તિ

બહૂ પન આધુનિકા વિચક્ખણા ધમ્માનન્દાદયો ‘‘આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો **દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકો**’’તિ વદન્તિ. અયં પનેત્થ યુત્તિ, યેભુય્યેન હિ અટ્ઠકથાટીકાકારા થેરા દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકાયેવ. તથા હિ બુદ્ધવંસટ્ઠકથાય ચ અભિધમ્માવતારટ્ઠકથાય ચ વિનયવિનિચ્છયટ્ઠકથાય ચ કારકો **આચરિયબુદ્ધદત્તત્થેરો** ચોળરટ્ઠે તમ્બપણ્ણિનદિયં **ઉરગનગરે** જાતો આચરિયબુદ્ધઘોસેન એકકાલિકો ચ. પરમત્થવિનિચ્છય-નામરૂપપરિચ્છેદ-અભિધમ્મત્થસઙ્ગહાનં કારકો **આચરિયઅનુરુદ્ધત્થેરો** [એકચ્ચે પન વદન્તિ-પરમત્થવિનિચ્છયકારકો એકો, નામરૂપપરિચ્છેદઅભિધમ્મત્થસઙ્ગહાનં કારકો એકોતિ દ્વે અનુરુદ્ધત્થેરાતિ] **કઞ્ચિવરરટ્ઠે કાવેરિનગર**જાતિકો. ખુદ્દકનિકાયપરિયાપન્નઉદાનાદિપાળિયા સંવણ્ણનાભૂતાય પરમત્થદીપનિયા કારકો **આચરિયધમ્મપાલત્થેરોપિ** દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે કઞ્ચિપુરજાતિકો. તથેવાયમ્પીતિ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્હિ **મનોરથપૂરણિયા** નામ અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાય નિગમને –

> ‘‘આયાચિતો સુમતિના, થેરેન ભદન્તજોતિપાલેન;
> કઞ્ચિપુરાદીસુ મયા, પુબ્બે સદ્ધિં વસન્તેના’’તિ.

એત્થ ચ **કઞ્ચિપુરં** નામ મદરસનગરસ્સ ઈસકં પચ્છિમનિસ્સિતે દક્ખિણદિસાભાગે પઞ્ચચત્તાલીસમિલપ્પમાણે પદેસે ઇદાનિ કઞ્જીવર ઇતિ વોહરિતનગરમેવ.

તથા **પપઞ્ચસૂદનિયા** નામ મજ્ઝિમટ્ઠકથાય નિગમનેપિ –

> ‘‘આયાચિતો સુમતિના, થેરેન બુદ્ધમિત્તેન;
> પુબ્બે મયૂરદૂત [મયૂરરૂપ (સી॰), મયૂરસુત્ત (સ્યા॰)] પટ્ટનમ્હિ સદ્ધિં વસન્તેના’’તિ – વુત્તં.

એત્થ ચ **મયૂરદૂતપટ્ટનં** નામ ઇદાનિ મદરસનગરસમીપે મિલપોર ઇતિ વોહરિતટ્ઠાનન્તિ પોરાણપ્પવત્તિગવેસીહિ વુત્તં.

ઇમાહિ પન નિગમનગાથાહિ દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠેયેવ નિવુત્થપુબ્બતં પકાસેતિ, બોધિમણ્ડસમીપે વા, મરમ્મરટ્ઠે વા નિવુત્થપુબ્બતાય પકાસનઞ્ચ ન દિસ્સતિ. તેન આચરિયબુદ્ધઘોસો દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકો ન હોતીતિ ન સક્કા પટિક્ખિપિતું.

સમન્તપાસાદિકાયમ્પિ વિનયટ્ઠકથાયં (૩, ૧૩) આચરિયેન એવં વુત્તં –

> ‘‘યં પન અન્ધકટ્ઠકથાયં ‘અપરિક્ખિત્તે પમુખે અનાપત્તીતિ ભૂમિયં વિના જગતિયા પમુખં સન્ધાય કથિત’ન્તિ વુત્તં, તં અન્ધકરટ્ઠે પાટેક્કસન્નિવેસા એકચ્છદના ગબ્ભપાળિયો સન્ધાય વુત્ત’’ન્તિ.

ઇમિના પન વચનેન ‘‘અન્ધકટ્ઠકથા અન્ધકરટ્ઠિકેહિ થેરેહિ કતા’’તિ પાકટા હોતિ, આચરિયબુદ્ધઘોસોપિ ચ અન્ધકટ્ઠકથાય સન્ધાયભાસિતમ્પિ તન્દેસિકગબ્ભપાળિસન્નિવેસાકારમ્પિ સુટ્ઠુ જાનાતિ, તસ્મા તન્દેસિકો ન હોતીતિ ન સક્કા વત્તુન્તિ.

તથા ઇમસ્સપિ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ નિગમને – "**મોરણ્ડખેટકવત્તબ્બેના**"તિ વુત્તં. એત્થ ચ **ખેટો**તિ પદસ્સ ગામોતિ વા, જાનપદાનં કસ્સકાનં નિવાસોતિ વા, ખુદ્દકનગરન્તિ વા તયો અત્થા સક્કતાભિધાને પકાસિતા, દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠેસુ ચ યાવજ્જતનાપિ ગામો **ખેડા**તિ વોહરીયતિ. તસ્મા મોરણ્ડવ્હયે ખેટે જાતો મોરણ્ડખેટકો, મોરણ્ડખેટકો ઇતિ વત્તબ્બો મોરણ્ડખેટકવત્તબ્બો, તેન મોરણ્ડખેટકવત્તબ્બેનાતિ વચનત્થં કત્વા "મોરણ્ડગામે જાતોતિ વત્તબ્બેન થેરેના"તિ અત્થો ગહેતબ્બો. ઇદાનિ પન દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે **ગુન્તાજનપદે** નાગારજુનકોણ્ડતો એકપણ્ણાસમિલમત્તે (૫૧) અમરવતિતો ચ અટ્ઠપણ્ણાસમિલમત્તે (૫૮) પદેસે **કોતનેમલિપુરી**તિ ચ **ગુન્દલપલ્લી**તિ ચ વોહરિતં ઠાનદ્વયમત્થિ, તત્થ ચ બહૂનિ બુદ્ધસાસનિકપોરાણસન્તકાનિ દિટ્ઠાનિ, **નેમલી**તિ તેલગુવોહારો ચ મોરસ્સ, **ગુન્દલુ** ઇતિ ચ અણ્ડસ્સ, તસ્મા તં ઠાનદ્વયમેવ પુબ્બે **મોરણ્ડખેટો**તિ વોહરિતો **આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ જાતિગામો** ભવેય્યાતિ પોરાણટ્ઠાનગવેસીહિ ગહિતો. યસ્મા પનેતં "મોરણ્ડખેટકવત્તબ્બેના"તિ પદં "મોરણ્ડગામજાતેના"તિ પદં વિય પાળિનયાનુચ્છવિકં ન હોતિ, અઞ્ઞેહિ ચ બહૂહિ વિસેસનપદેહિ એકતો અટ્ઠત્વા વિસેસ્યપદસ્સ પચ્છતો વિસું ઠિતં, આગમટ્ઠકથાદીસુ ચ ન દિસ્સતિ, તસ્મા એતં કેનચિ તંકાલિકેન આચરિયસ્સ જાતિટ્ઠાનં સઞ્ઞાનન્તેન પક્ખિત્તં વિય દિસ્સતીતિ.

ઇમેસુ પન તીસુ "આચરિયબુદ્ધઘોસો બોધિમણ્ડસમીપે જાતોતિ ચ મરમ્મરટ્ઠિકોતિ ચ દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠિકો"તિ ચ વુત્તવચનેસુ પચ્છિમમેવ બલવતરં હોતિ આચરિયસ્સેવ વચનનિસ્સિતત્તા, તસ્મા તદેવ નિસ્સાય આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ ઉપ્પત્તિ એવં વેદિતબ્બા.

આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિ

આચરિયબુદ્ધઘોસો દસમે બુદ્ધવસ્સસતકે (૯૦૧-૧૦૦૦-બુ-વ) **દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે મોરણ્ડગામે** બ્રાહ્મણકુલે જાતો, સો તીસુ વેદેસુ ચેવ સબ્બવિજ્જાસિપ્પગન્થેસુ ચ પારઙ્ગતો હુત્વા બુદ્ધસાસનધમ્મં સુત્વા તમ્પિ ઉગ્ગણ્હિતુકામો તસ્મિંયેવ દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે એકસ્મિં થેરવાદિકવિહારે **મહાવિહારવાસીનં** રેવતત્થેરપ્પમુખાનં ભિક્ખૂનં સન્તિકે પબ્બજ્જઞ્ચેવ ઉપસમ્પદઞ્ચ ગણ્હિત્વા પિટકત્તયપાળિમુગ્ગણ્હિ. સો એવં પિટકત્તયપાળિમુગ્ગણ્હન્તોયેવ અઞ્ઞાસિ ''અયમેકાયનમગ્ગો દસ્સનવિસુદ્ધિયા નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાયા''તિ. આચરિયુપજ્ઝાયા ચ તસ્સ વિસિટ્ઠઞાણપ્પભાવસમ્પન્નભાવં ઞત્વા ''ઇમસ્સ બુદ્ધસાસને કિત્તિઘોસો બુદ્ધસ્સ વિય પવત્તિસ્સતી''તિ સમ્પસ્સમાના ''**બુદ્ધઘોસો**''તિ નામમકંસુ. તેન વુત્તં ''બુદ્ધઘોસોતિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેના''તિ.

સો એવં પિટકત્તયપાળિમુગ્ગણ્હિત્વા **મદરસ** નગરસમીપટ્ઠાનભૂતે **મયૂરદૂતપટ્ટનમ્હિ** ચ **કઞ્ચિપુરાદીસુ** ચ વસન્તો **અન્ધકટ્ઠકથાય** પરિચયં કત્વા તાય અસન્તુટ્ઠચિત્તો સીહળટ્ઠકથાસુપિ પરિચયં કાતુકામો તા ચ પાળિભાસમારોપેત્વા અભિનવીકાતુમાસીસન્તો સીહળદીપમગમાસિ. તસ્મિઞ્ચ કાલે સીહળદીપે **મહાનામો** નામ રાજા રજ્જં કારેતિ, સો ચ રાજા **અભયગિરિવાસીસુ** પસન્નો તેયેવ વિસેસતો પગ્ગણ્હાતિ.

એકચ્ચે પન આધુનિકા વિચક્ખણા એવં વદન્તિ ''આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ સીહળદીપાગમનેન **સિરિમેઘવણ્ણરાજ**કાલતો (૮૪૬-બુ-વ) પુરેતરંયેવ ભવિતબ્બ''ન્તિ. ઇદઞ્ચ નેસં કારણં, તસ્સ રઞ્ઞો નવવસ્સકાલે (૮૫૫-બુ-વ) બુદ્ધસ્સ **દાઠાધાતુકલિઙ્ગરટ્ઠ**તો સીહળદીપમાનીતા, તતો પટ્ઠાય સીહળરાજાનો અનુસંવચ્છરં મહન્તં ધાતુપૂજાઉસ્સવં કરોન્તિ. યદિ ચ આચરિયબુદ્ધઘોસો તતો પચ્છા સીહળદીપમાગચ્છેય્ય, તમ્પિ પાસાદિકં મહુસ્સવં દિસ્વા અત્તનો ગન્થેસુ પકાસેય્ય યથા ફાહિયં નામ ચિનભિક્ખુ મહાનામરાજકાલે (૯૫૩-૯૭૫-બુ-વ) તં દિસ્વા અત્તનો અદ્ધાનક્કમકથાયં પકાસેસિ, ન પન આચરિયસ્સ ગન્થેસુ તંપકાસના દિસ્સતિ, તેનેતં ઞાયતિ ''આચરિયબુદ્ધઘોસો દાઠાધાતુસમ્પત્તકાલતો (૮૫૫-બુ-વ) પુરેતરંયેવ સીહળદીપમાગન્ત્વા અટ્ઠકથાયો અકાસી''તિ. તં પન ન દળ્હકારણં હોતિ, તિપિટકપાળિયા હિ અત્થસંવણ્ણનાય યં વા તં વા અત્તનો પચ્ચક્ખદિટ્ઠં પકાસેતબ્બં ન હોતિ, ન ચ અત્થસંવણ્ણના અદ્ધાનક્કમકથાસદિસા. કિઞ્ચ ભિય્યો, સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાયં દીપવંસતોપિ કિઞ્ચિ આનેત્વા પકાસિતં, દીપવંસે ચ યાવ મહાસેનરાજકાલા (૮૧૯-૮૪૫-બુ-વ) પવત્તિ પકાસિતાતિ સિરિમેઘવણ્ણરાજકાલતો (૮૪૫-૮૭૩-બુ-વ) પુબ્બે દીપવંસોયેવ લિખિતો ન ભવેય્ય. યદિ ચ અટ્ઠકથાયો તતો પુબ્બેયેવ કતા ભવેય્યું, કથં તત્થ દીપવંસો સક્કા પકાસેતુન્તિ.

આચરિયબુદ્ધઘોસો પન સીહળદીપં પત્તકાલે (૯૬૫-બુ-વ) **મહાવિહારમેવ** ગન્ત્વા તત્થ સીહળમહાથેરાનં સન્તિકે સીહળટ્ઠકથાયો સુણિ. વુત્તઞ્હિ સમન્તપાસાદિકાયં –

''મહાઅટ્ઠકથઞ્ચેવ, મહાપચ્ચરિમેવ ચ;
કુરુન્દિઞ્ચાતિ તિસ્સોપિ, સીહળટ્ઠકથા ઇમા.

બુદ્ધમિત્તોતિ નામેન, વિસ્સુતસ્સ યસસ્સિનો;
વિનયઞ્ઞુસ્સ ધીરસ્સ, સુત્વા થેરસ્સ સન્તિકે''તિ [પરિ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા].

ઇમિના પન અટ્ઠકથાવચનેન મહાઅટ્ઠકથાદીનં તિસ્સન્નંયેવ અટ્ઠકથાનં સુતભાવો દસ્સિતો. સમન્તપાસાદિકાયં પન સઙ્ખેપઅન્ધકટ્ઠકથાનમ્પિ વિનિચ્છયો દસ્સિતોયેવ, કસ્મા પન તા આચરિયેન સીહળત્થેરાનં સન્તિકે ન સુતાતિ? તાસુ હિ અન્ધકટ્ઠકથા તાવ અન્ધકરટ્ઠિકભાવતો, કતપરિચયભાવતો ચ ન સુતાતિ પાકટોયેવાયમત્થો. સઙ્ખેપટ્ઠકથા પન મહાપચ્ચરિટ્ઠકથાય સંખિત્તમત્તભાવતો ન સુતાતિ વેદિતબ્બા. તથા હિ **વજિરબુદ્ધિટીકાયં** ગન્થારમ્ભસંવણ્ણનાયં [વિજિર॰ ટી॰ ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના] ચૂળપચ્ચરિટ્ઠકથાઅન્ધકટ્ઠકથાનમ્પિ **આદિ**-સદ્દેન સઙ્ગહિતભાવો વુત્તો, **સારત્થદીપની-વિમતિવિનોદની**ટીકાસુ [સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૯૨ પાચિત્તિયકણ્ડ; વિ॰ વિ॰ ટી॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના] પન અન્ધકસઙ્ખેપટ્ઠકથાનં સઙ્ગહિતભાવો વુત્તો, સમન્તપાસાદિકાયઞ્ચ ચૂળપચ્ચરીતિ નામં કુહિઞ્ચિપિ ન દિસ્સતિ, મહાટ્ઠકથા મહાપચ્ચરી કુરુન્દી અન્ધકસઙ્ખેપટ્ઠકથાતિ ઇમાનિયેવ નામાનિ દિસ્સન્તિ, બહૂસુ ચ ઠાનેસુ ‘‘સઙ્ખેપટ્ઠકથાયં પન મહાપચ્ચરિયઞ્ચ વુત્ત’’ન્તિઆદિના [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૪] દ્વિન્નમ્પિ સમાનવિનિચ્છયો દસ્સિતો. તસ્મા વજિરબુદ્ધિયં ચૂળપચ્ચરીતિ વુત્તટ્ઠકથા મહાપચ્ચરિતો ઉદ્ધરિત્વા સઙ્ખેપેન કતટ્ઠકથા ભવેય્ય, સા ચ સઙ્ખેપેન કતત્તા **સઙ્ખેપટ્ઠકથા** નામ જાતા ભવેય્ય. એવઞ્ચ સતિ મહાપચ્ચરિયા સુતાય સાપિ સુતાયેવ હોતીતિ ન સા આચરિયેન સુતાતિ વેદિતબ્બા.

એવં સીહળટ્ઠકથાયો સુણન્તસ્સેવ આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ તિક્ખગમ્ભીરજવનઞાણપ્પભાવવિસેસસમ્પન્નભાવઞ્ચ પરમવિસુદ્ધસદ્ધાબુદ્ધિવીરિયપટિમણ્ડિતસીલાચારજ્જવમદ્દવાદિગુણસમુદય- સમુદિતભાવઞ્ચ સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થપઞ્ઞાવેય્યત્તિ- યસમન્નાગતભાવઞ્ચ અનેકસત્થન્તરોચિતસંવણ્ણનાનયસુકોવિદભાવઞ્ચ ઞત્વા તંસવનકિચ્ચપરિનિટ્ઠિતકાલે **સઙ્ઘપાલાદયો** થેરા તં વિસુદ્ધિમગ્ગાદિગન્થાનં કરણત્થાય વિસું વિસું આયાચિંસુ. એત્થ ચ આચરિયસ્સ યથાવુત્તગુણેહિ સમ્પન્નભાવો અત્તનો વચનેનેવ પાકટો. વુત્તઞ્હિ અત્તનો ગન્થનિગમનેસુ –

> ‘‘પરમવિસુદ્ધસદ્ધાબુદ્ધિવીરિયપટિમણ્ડિતેન સીલાચારજ્જવમદ્દવાદિગુણસમુદયસમુદિતેન સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થેન પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતેના’’તિઆદિ.

તત્થ **સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થેના**તિ પદેન આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો મહાવિહારવાસીનં વિસુદ્ધત્થેરવાદીનં દેસનાનયસઙ્ખાતે સકસમયે ચ મહાસઙ્ઘિકાદિમહાયાનિકપરિયોસાનાનં નિકાયન્તરભૂતાનં પરેસં પિટકગન્થન્તરવાદનયસઙ્ખાતે પરસમયે ચ તથા તંકાલિકઅઞ્ઞતિત્થિયસમણબ્રાહ્મણાનં વેદત્તયાદિસઙ્ખાતે પરસમયે ચ કોવિદો, તેસં સકસમયપરસમયાનં દુરોગાહદુબ્બોધત્થસઙ્ખાતે ગહનટ્ઠાનેપિ ચ ઓગાહિતું સમત્થોતિ દીપેતિ. **પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતો**તિ પદેન આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો પોરાણટ્ઠકથાયો સઙ્ખિપિતુઞ્ચ પટિસઙ્ખરિતુઞ્ચ સમત્થોતિ દીપેતીતિ વેદિતબ્બો.

આયાચનકારણં

કસ્મા પન તે તં આયાચિંસૂતિ? વુચ્ચતે, મહાવિહારવાસિનો હિ આદિતોયેવ પટ્ઠાય પિટકત્તયં યથા તીસુ સઙ્ગીતીસુ પાળિભાસાય સઙ્ગીતં, યથા ચ **વટ્ટગામણિરાજ**કાલે (૪૫૫-૪૬૭-બુ-વ) પોત્થકેસુ આરોપિતં, તથા પોરાણં પાળિપિટકમેવ ઉગ્ગણ્હન્તિ ચેવ વાચેન્તિ ચ, ન સક્કતારોપિતપિટકં. અટ્ઠકથાયો ચ તિવસ્સસતમત્તતો પુરે કતા. તથા હિ અટ્ઠકથાસુ **વસભરાજ**કાલતો (૬૦૯-૬૫૩-બુ-૦) પચ્છા સીહળિકત્થેરાનઞ્ચેવ અઞ્ઞેસઞ્ચ વત્થુ ન દિસ્સતિ ઠપેત્વા **મહાસેન**રાજવત્થું [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૩૬-૨૩૭], યાવ આચરિયબુદ્ધઘોસકાલાપિ ચ તા એવ પોરાણટ્ઠકથાયો અત્થિ ન અભિનવીકતા. તેન તેસં પિટકેસુ યેભુય્યેન જના પરિચયં કાતું અસઞ્જાતાભિલાસા હોન્તિ અસઞ્જાતુસ્સાહા. દીપન્તરેસુ ચ અત્તનો પિટકં પત્થરાપેતું ન સક્કોન્તિ અટ્ઠકથાનં દીપભાસાય અભિસઙ્ખતત્તા. અભયગિરિવાસિનો પન વટ્ટગામણિરાજકાલતો પટ્ઠાય સક્કતભાસારોપિતં ધમ્મરુચિનિકાયાદિપિટકમ્પિ મહાયાનપિટકમ્પિ નવં નવં પરિયાપુણન્તિ ચેવ વાચેન્તિ ચ, તેન તેસં પિટકેસુ યેભુય્યેન જના પરિચયં કાતું સઞ્જાતાભિલાસા હોન્તિ સઞ્જાતુસ્સાહા, નવં નવમેવ હિ સત્તા પિયાયન્તિ. તતોયેવ તે દીપન્તરેસુપિ અત્તનો વાદં પત્થરાપેતું સક્કોન્તિ. તસ્મા તે મહાવિહારવાસિનો થેરા અત્તનો સીહળટ્ઠકથાયો પાળિભાસાય અભિસઙ્ખરિતુકામા તથા કાતું સમત્થં આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ ઞાણપ્પભાવવિસેસં યથાવુત્તગુણસમ્પન્નભાવઞ્ચ ઞત્વા આયાચિંસૂતિ વેદિતબ્બં.

વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ કરણં

તેસુ તાવ વિસુદ્ધિમગ્ગં આચરિયબુદ્ધઘોસો સઙ્ઘપાલત્થેરેન અજ્ઝેસિતો મહાવિહારસ્સ દક્ખિણભાગે પધાનઘરે મહાનિગમસ્સામિનો પાસાદે [પરિ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] વસન્તો અકાસિ. એત્તાવતા ચ ‘‘સો પનેસ વિસુદ્ધિમગ્ગો કેન કતો, કદા કતો, કત્થ કતો, કસ્મા કતો’’તિ ઇમેસં પઞ્હાનમત્થો વિત્થારેન વિભાવિતો હોતિ.

ઇદાનિ કિમત્થં કતોતિઆદીનં પઞ્હાનમત્થં પકાસયિસ્સામ. તત્થ **કિમત્થં કતો**તિ એતસ્સ પન પઞ્હસ્સ અત્થો આચરિયેનેવ પકાસિતો. કથં?

‘‘સુદુલ્લભં લભિત્વાન, પબ્બજ્જં જિનસાસને;
સીલાદિસઙ્ગહં ખેમં, ઉજું મગ્ગં વિસુદ્ધિયા.

યથાભૂતં અજાનન્તા, સુદ્ધિકામાપિ યે ઇધ;
વિસુદ્ધિં નાધિગચ્છન્તિ, વાયમન્તાપિ યોગિનો.

તેસં પામોજ્જકરણં, સુવિસુદ્ધવિનિચ્છયં;
મહાવિહારવાસીનં, દેસનાનયનિસ્સિતં.

વિસુદ્ધિમગ્ગં ભાસિસ્સં, તં મે સક્કચ્ચ ભાસતો;
વિસુદ્ધિકામા સબ્બેપિ, નિસામયથ સાધવો’’તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨].

તસ્મા એસ વિસુદ્ધિમગ્ગો વિસુદ્ધિસઙ્ખાતનિબ્બાનકામાનં સાધુજનાનં સીલસમાધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ યાથાવતો જાનનત્થાય કતોતિ પધાનપ્પયોજનવસેન વેદિતબ્બો. અપ્પધાનપ્પયોજનવસેન પન ચતૂસુ આગમટ્ઠકથાસુ ગન્થસલ્લહુકભાવત્થાયપિ કતોતિ વેદિતબ્બો. તથા હિ વુત્તં **આગમટ્ઠકથાસુ** –

‘‘મજ્ઝે વિસુદ્ધિમગ્ગો, એસ ચતુન્નમ્પિ આગમાનઞ્હિ;
ઠત્વા પકાસયિસ્સતિ, તત્થ યથાભાસિતમત્થં;
ઇચ્ચેવ મે કતો’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા].

તન્નિસ્સયો

કિં નિસ્સાય કતોતિ એતસ્સપિ પઞ્હસ્સ અત્થો આચરિયેનેવ પકાસિતો. વુત્તઞ્હિ એત્થ ગન્થારમ્ભે –

“મહાવિહારવાસીનં, દેસનાનયનિસ્સિત”ન્તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨].

તથા નિગમનેપિ –

“તેસં સીલાદિભેદાનં, અત્થાનં યો વિનિચ્છયો;
પઞ્ચન્નમ્પિ નિકાયાનં, વુત્તો અટ્ઠકથાનયે.

સમાહરિત્વા તં સબ્બં, યેભુય્યેન સનિચ્છયો;
સબ્બસઙ્કરદોસેહિ, મુત્તો યસ્મા પકાસિતો”તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા].

ઇમિના પન વચનેન અયમત્થો પાકટો હોતિ – “વિસુદ્ધિમગ્ગં કુરુમાનો આચરિયો મહાવિહારવાસીનં દેસનાનયસઙ્ખાતા પઞ્ચન્નમ્પિ નિકાયાનં પોરાણટ્ઠકથાયો નિસ્સાય તાસુ વુત્તં ગહેતબ્બં સબ્બં વિનિચ્છયં સમાહરિત્વા અકાસી”તિ. તસ્મા યા યા એત્થ પદવણ્ણના વા વિનિચ્છયો વા સાધકવત્થુ વા દસ્સીયતિ, તં સબ્બં તસ્સ તસ્સ નિદ્ધારિતપાળિપદસ્સનિકાયસંવણ્ણનાભૂતાય પોરાણસીહળટ્ઠકથાતો આનેત્વા ભાસાપરિવત્તનવસેનેવ દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. અયમ્પિ હિ વિસુદ્ધિમગ્ગો ન કેવલં અત્તનો ઞાણપ્પભાવેન કતો, વિસું પકરણભાવેન ચ, અથ ખો ચતુન્નમ્પિ આગમટ્ઠકથાનં **અવયવભાવેનેવ** કતો. વુત્તઞ્હિ તાસં નિગમને –

“એકૂનસટ્ઠિમત્તો, વિસુદ્ધિમગ્ગોપિ ભાણવારેહિ;
અત્થપ્પકાસનત્થાય, આગમાનં કતો યસ્મા.

તસ્મા તેન સહાયં, અટ્ઠકથા ભાણવારગણનાય;
સુપરિમિતપરિચ્છિન્નં, ચત્તાલીસસતં હોતી”તિઆદિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.નિગમનકથા].

યા પન વિસુદ્ધિમગ્ગે મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિનિદ્દેસે “અયં તાવ વિસુદ્ધિકથાયં નયો. અરિયવંસકથાયં પના”તિઆદિના [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૭૧૭] દ્વે કથા વુત્તા, તાપિ મહાવિહારવાસીનં દેસનાનયે અન્તોગધા ઇમસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ નિસ્સયાયેવાતિ વેદિતબ્બાતિ.

તક્કરણપ્પકારો

કેન પકારેન કતોતિ એત્થ અનન્તરપઞ્હે વુત્તપ્પકારેનેવ કતો. તથા હિ આચરિયો સંયુત્તનિકાયતો

> ‘‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;
> આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટ’’ન્તિ [સં॰ નિ॰ ૧.૨૩] –

ઇમં ગાથં પઠમં દસ્સેત્વા તત્થ પધાનવસેન વુત્તા સીલસમાધિપઞ્ઞાયો વિસું વિસું વિત્થારતો વિભજિત્વા અકાસિ. એવં કુરુમાનો ચ પઞ્ચહિપિ નિકાયેહિ સીલસમાધિપઞ્ઞાપટિસંયુત્તાનિ સુત્તપદાનિ ઉદ્ધરિત્વા તેસં અત્થઞ્ચ સીહળટ્ઠકથાહિ ભાસાપરિવત્તનવસેન દસ્સેત્વા તાસુ વુત્તાનિ સીહળિકવત્થૂનિ ચ વિનિચ્છયે ચ પકાસેસિ. વિસેસતો પન તસ્મિં કાલે પાકટા સકસમયવિરુદ્ધા સમયન્તરા ચ બહૂસુ ઠાનેસુ દસ્સેત્વા સહેતુકં પટિક્ખિત્તા. કથં?

તત્થ હિ **ચરિયાવણ્ણનાયં** ‘‘તત્ર પુરિમા તાવ તિસ્સો ચરિયા પુબ્બાચિણ્ણનિદાના ધાતુદોસનિદાના ચાતિ એકચ્ચે વદન્તિ. પુબ્બે કિર ઇટ્ઠપ્પયોગસુભકમ્મબહુલો રાગચરિતો હોતિ, સગ્ગા વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નો. પુબ્બે છેદનવધબન્ધનવેરકમ્મબહુલો દોસચરિતો હોતિ, નિરયનાગયોનીહિ વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નો. પુબ્બે મજ્જપાનબહુલો સુતપરિપુચ્છાવિહીનો ચ મોહચરિતો હોતિ, તિરચ્છાનયોનિયા વા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નોતિ એવં પુબ્બાચિણ્ણનિદાનાતિ વદન્તિ. દ્વિન્નં પન ધાતૂનં ઉસ્સન્નત્તા પુગ્ગલો મોહચરિતો હોતિ પથવીધાતુયા ચ આપોધાતુયા ચ. ઇતરાસં દ્વિન્નં ઉસ્સન્નત્તા દોસચરિતો. સબ્બાસં સમત્તા પન રાગચરિતોતિ. દોસેસુ ચ સેમ્હાધિકો રાગચરિતો હોતિ. વાતાધિકો મોહચરિતો. સેમ્હાધિકો વા મોહચરિતો. વાતાધિકો રાગચરિતોતિ એવં ધાતુદોસનિદાનાતિ વદન્તી’’તિ એકચ્ચેવાદં દસ્સેત્વા સો ‘‘તત્થ યસ્મા પુબ્બે ઇટ્ઠપ્પયોગસુભકમ્મબહુલાપિ સગ્ગા ચવિત્વા ઇધૂપપન્નાપિ ચ ન સબ્બે રાગચરિતાનેવ હોન્તિ, ન ઇતરે વા દોસમોહચરિતા. એવં ધાતૂનઞ્ચ યથાવુત્તેનેવ નયેન ઉસ્સદનિયમો નામ નત્થિ. દોસનિયમે ચ રાગમોહદ્વયમેવ વુત્તં, તમ્પિ ચ પુબ્બાપરવિરુદ્ધમેવ. તસ્મા સબ્બમેતં અપરિચ્છિન્નવચન’’ન્તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૪૪] પટિક્ખિત્તો. તં **પરમત્થમઞ્જૂસાય** નામ **વિસુદ્ધિમગ્ગમહાટીકાયં** ‘‘એકચ્ચેતિ **ઉપતિસ્સત્થેરં** સન્ધાયાહ, તેન હિ **વિમુત્તિમગ્ગે** તથા વુત્ત’’ન્તિઆદિના વણ્ણિતં [વિસુદ્ધિ॰ ટી॰ ૧.૪૪].

વિમુત્તિમગ્ગપકરણં

કો સો **વિમુત્તિમગ્ગો** નામ? વિસુદ્ધિમગ્ગો વિય સીલસમાધિપઞ્ઞાનં વિસું વિસું વિભજિત્વા દીપકો એકો પટિપત્તિગન્થો. તત્થ હિ –

> ‘‘સીલં સમાધિ પઞ્ઞા ચ, વિમુત્તિ ચ અનુત્તરા;
> અનુબુદ્ધા ઇમે ધમ્મા, ગોતમેન યસસ્સિના’’તિ [દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧] –

ઇમં ગાથં પઠમં દસ્સેત્વા તદત્થવણ્ણનાવસેન સીલસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિયો વિસું વિસું વિભજિત્વા દીપિતા. સો પન ગન્થો ઇદાનિ **ચિનરટ્ઠે**યેવ દિટ્ઠો, ચિનભાસાય ચ પરિવત્તિતો (૧૦૪૮-બુ-વ) **સઙ્ઘપાલેન** નામ ભિક્ખુના. કેન પન સો કતો ચ તત્થ આનીતોતિ ન પાકટમેતં. તસ્સ પન સઙ્ઘપાલસ્સ આચરિયો **ગુણભદ્દો** નામ મહાયાનિકો ભિક્ખુ મજ્ઝિમઇન્દિયદેસિકો, સો ઇન્દિયરટ્ઠતો ચિનરટ્ઠં ગચ્છન્તો પઠમં સીહળદીપં ગન્ત્વા તતો (૯૭૮-બુ-વ) ચિનરટ્ઠં ગતો. તદા સો તેન આનીતો ભવેય્ય [વિમુત્તિમગ્ગ, વિસુદ્ધિમગ્ગ].

તસ્મિઞ્હિ વિમુત્તિમગ્ગે પુબ્બાચિણ્ણનિદાનદસ્સનં ધાતુનિદાનદસ્સનઞ્ચ યથેવ વિસુદ્ધિમગ્ગે એકચ્ચેવાદો, તથેવાગતં. દોસનિદાનદસ્સને પન ‘‘સેમ્હાધિકો રાગચરિતો, **પિત્તાધિકો દોસચરિતો**, વાતાધિકો મોહચરિતો. સેમ્હાધિકો વા મોહચરિતો, વાતાધિકો રાગચરિતો’’તિ તિણ્ણમ્પિ રાગદોસમોહાનં દોસનિયમો વુત્તો. આચરિયબુદ્ધઘોસેન દિટ્ઠવિમુત્તિમગ્ગપોત્થકે પન ‘‘પિત્તાધિકો દોસચરિતો’’તિ પાઠો ઊનો ભવેય્ય.

અઞ્ઞાનિપિ બહૂનિ વિસુદ્ધિમગ્ગે પટિક્ખિત્તાનિ તત્થ વિમુત્તિમગ્ગે ગહેતબ્બભાવેન દિસ્સન્તિ. કથં?

સીલનિદ્દેસે (૧, ૮-પિટ્ઠે) ‘‘અઞ્ઞે પન સિરટ્ઠો સીલત્થો, સીતલત્થો સીલત્થોતિ એવમાદિનાપિ નયેનેત્થ અત્થં વણ્ણયન્તી’’તિ પટિક્ખિત્તો અત્થોપિ તત્થ ગહેતબ્બભાવેન દિસ્સતિ.

તથા **ધુતઙ્ગનિદ્દેસે** (૧, ૭૮-પિટ્ઠે) ‘‘યેસમ્પિ કુસલત્તિકવિનિમુત્તં ધુતઙ્ગં, તેસં અત્થતો ધુતઙ્ગમેવ નત્થિ, અસન્તં કસ્સ ધુનનતો ધુતઙ્ગં નામ ભવિસ્સતિ, ધુતગુણે સમાદાય વત્તતીતિ વચનવિરોધોપિ ચ નેસં આપજ્જતિ, તસ્મા તં ન ગહેતબ્બ’’ન્તિ પટિક્ખિત્તં **પઞ્ઞત્તિધુતઙ્ગ**મ્પિ તત્થ દિસ્સતિ. મહાટીકાયં (૧-૧૦૪) પન ‘‘યેસન્તિ **અભયગિરિવાસિકે** સન્ધાયાહ, તે હિ ધુતઙ્ગં નામ પઞ્ઞત્તીતિ વદન્તી’’તિ વણ્ણિતં.

તથા **પથવીકસિણનિદ્દેસે** (૧, ૧૪૪) ‘‘પટિપદાવિસુદ્ધિ નામ સસમ્ભારિકો ઉપચારો, ઉપેક્ખાનુબ્રૂહના નામ અપ્પના, સમ્પહંસના નામ પચ્ચવેક્ખણાતિ એવમેકે વણ્ણયન્તી’’તિઆદિના પટિક્ખિત્તએકેવાદોપિ તત્થ દિસ્સતિ. મહાટીકાયં (૧, ૧૭૨) પન ‘‘એકેતિ અભયગિરિવાસિનો’’તિ વણ્ણિતં.

તથા **ખન્ધનિદ્દેસે** (૨, ૮૦-પિટ્ઠે) ‘‘બલરૂપં સમ્ભવરૂપં જાતિરૂપં રોગરૂપં એકચ્ચાનં મતેન મિદ્ધરૂપ’’ન્તિ એવં અઞ્ઞાનિપિ રૂપાનિ આહરિત્વા પોરાણટ્ઠકથાયં તેસં પટિક્ખિત્તભાવો પકાસિતો. મહાટીકાયં ‘‘એકચ્ચાનન્તિ અભયગિરિવાસીન’’ન્તિ વણ્ણિતં. તેસુ જાતિરૂપં મિદ્ધરૂપઞ્ચ **વિમુત્તિમગ્ગે** દસ્સિતં. ન કેવલં દસ્સનમત્તમેવ, અથ ખો મિદ્ધરૂપસ્સ અત્થિભાવોપિ ‘‘મિદ્ધં નામ તિવિધં આહારજં ઉતુજં ચિત્તજઞ્ચાતિ. તેસુ **ચિત્તજમેવ નીવરણં** હોતિ, સેસા પન દ્વે અરહતોપિ ભવેય્યુ’’ન્તિઆદિના સાધિતો.

એત્તાવતા ચ વિમુત્તિમગ્ગો વિસુદ્ધિમગ્ગેન અસમાનત્થાનં વુત્તભાવો ચ અભયગિરિવાસીહિ તસ્સ ગન્થસ્સ પટિગ્ગહિતભાવો ચ સક્કા ઞાતું. અઞ્ઞાનિપિ પન ઈદિસાનિ અસમાનવચનાનિ બહૂનિ તત્થ સંવિજ્જન્તિયેવ, તાનિ પન સબ્બાનિ ન સક્કા ઇધ દસ્સેતું.

યેભુય્યેન પનસ્સ કરણપ્પકારો વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ વિય હોતિ. યા યા હિ પાળિ અભિધમ્મવિભઙ્ગતો વા પટિસમ્ભિદામગ્ગતો વા અઞ્ઞસુત્તન્તેહિ વા આનેત્વા સાધકભાવેન વિસુદ્ધિમગ્ગે દસ્સિયતિ, તત્થપિ સા સા પાળિ યેભુય્યેન દિસ્સતેવ. તાસુ કઞ્ચિમત્તં ઉદ્ધરિત્વા અનુમિનનત્થાય દસ્સયિસ્સામ.

યા વિસુદ્ધિમગ્ગે (૧, ૪૭-પિટ્ઠે) ‘‘પઞ્ચ સીલાનિ પાણાતિપાતસ્સ પહાનં સીલ’’ન્તિઆદિકા પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિ દસ્સિતા, સા વિમુત્તિમગ્ગેપિ દિસ્સતેવ.

યઞ્ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે (૧, ૧૩૭-પિટ્ઠે) ‘‘સમાધિ કામચ્છન્દસ્સ પટિપક્ખો...પે॰... વિચારો વિચિકિચ્છાયા’’તિ વચનં **પેટકે** વુત્તન્તિ દસ્સિતં, તઞ્ચ તત્થપિ તથેવ દસ્સેત્વા ‘‘**તિપેટકે** વુત્ત’’ન્તિ નિદ્દિટ્ઠં. **તિપેટકે**તિ નામઞ્ચ પેટકોપદેસમેવ સન્ધાય વુત્તં ભવેય્ય. તત્થ હિ વિવિચ્ચેવ કામેહીતિ પાઠસંવણ્ણનાયં ‘‘અલોભસ્સ પારિપૂરિયા કામેહિ વિવેકો સમ્પજ્જતિ, અદોસસ્સ. અમોહસ્સ પારિપૂરિયા અકુસલેહિ ધમ્મેહિ વિવેકો સમ્પજ્જતી’’તિ પાઠસ્સ તિપેટકે વુત્તભાવો દસ્સિતો. સો ચ પાઠો પેટકોપદેસે (૨૬૨-પિટ્ઠે) ‘‘તત્થ અલોભસ્સ પારિપૂરિયા વિવિત્તો હોતિ કામેહી’’તિઆદિના દિસ્સતિ.

યથા ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે (૧, ૨૫૮-પિટ્ઠે) ‘‘અયમ્પિ ખો ભિક્ખવે આનાપાનસ્સતિસમાધિ ભાવિતો’’તિઆદિકા પાળિ મહાવગ્ગસંયુત્તકતો આનેત્વા દસ્સિતા, તથેવ તત્થપિ.

યથા ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે (૧, ૨૭૨-પિટ્ઠે) ‘‘અસ્સાસાદિમજ્ઝપરિયોસાનં સતિયા અનુગચ્છતો’’તિઆદિ પાળિ ચ (૧, ૨૭૩-પિટ્ઠે) કકચૂપમપાળિ ચ પટિસમ્ભિદામગ્ગતો આનેત્વા દસ્સિતા, તથેવ તત્થપિ.

યથા ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે (૨, ૬૯-પિટ્ઠે) ‘‘કતમા ચિન્તામયા પઞ્ઞા’’તિઆદિકા ચ પાળિ ‘‘તત્થ કતમં આયકોસલ્લ’’ન્તિઆદિકા ચ પાળિ (૨, ૭૧-પિટ્ઠે) ‘‘દુક્ખે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા’’તિઆદિકા ચ પાળિ અભિધમ્મવિભઙ્ગતો આનેત્વા દસ્સિતા, તથેવ તત્થપિ. સબ્બાપિ ચ તત્થ વુત્તા એકવિધદુવિધાદિપઞ્ઞાપભેદકથા વિસુદ્ધિમગ્ગે વુત્તકથાય યેભુય્યેન સમાનાયેવ.

‘‘યેન ચક્ખુપસાદેન, રૂપાનિ મનુપસ્સતિ;
પરિત્તં સુખુમં એતં, ઊકાસિરસમૂપમ’’ન્તિ [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૪૩૬; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૯૬] –

અયમ્પિ ગાથા વિમુત્તિમગ્ગેપિ આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેન ભાસિતભાવેનેવ દસ્સિતા. **ઊકાસિરસમૂપમ**ન્તિ પદં પન **ઊકાસમૂપમ**ન્તિ તત્થ દિસ્સતિ, તઞ્ચ પરમ્પરલેખકાનં પમાદલેખમત્તમેવ સિયા.

ચતૂસુ સચ્ચેસુ વિસુદ્ધિમગ્ગે વિય વચનત્થતો લક્ખણતો અનૂનાધિકતો કમતો અન્તોગધાનં પભેદતો ઉપમાતો ચ વિનિચ્છયો દસ્સિતો, સો ચ યેભુય્યેન વિસુદ્ધિમગ્ગેન [વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૩૦] સમાનોયેવ.

યથા ચ વિસુદ્ધિમગ્ગે (૨, ૨૪૨-૨૪૫) સમ્મસનઞાણકથાયં પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં અતીતાદિએકાદસવિધેન ચ અનિચ્ચાદિલક્ખણત્તયેન ચ વિસું વિસું સમ્મસનનયો દસ્સિતો, તથેવ તત્થપિ. ચક્ખાદિજરામરણપરિયોસાનેસુ પન ધમ્મેસુ ધમ્મવિચારપરિયોસાનાનં સટ્ઠિયા એવ ધમ્માનં અનિચ્ચાદિલક્ખણત્તયેન સમ્મસનનયો તત્થ દસ્સિતો.

વિસુદ્ધિમગ્ગે પન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિનિદ્દેસે (૨, ૨૩૦-૨૩૨-પિટ્ઠેસુ) વુત્તા "યમકં નામરૂપઞ્ચ...પે॰... ઉભો ભિજ્જન્તિ પચ્ચયા"તિ ગાથા ચ, "ન ચક્ખુતો જાયરે"તિઆદિકા છ ગાથાયો ચ, "ન સકેન બલેન જાયરે"તિઆદિકા છ ગાથાયો ચ વિમુત્તિમગ્ગે ભઙ્ગાનુપસ્સનાઞાણકથાયં દસ્સિતા. તાસુ અપ્પમત્તકોયેવ પાઠભેદો દિસ્સતિ.

વિસુદ્ધિમગ્ગે (૨, ૨૬૧-૨-પિટ્ઠેસુ) અરૂપસત્તકેસુ અરિયવંસકથાનયેન વુત્તો કલાપતો ચ યમકતો ચ સમ્મસનનયો વિમુત્તિમગ્ગે એત્થેવ ભઙ્ગાનુપસ્સનાઞાણકથાયં દસ્સિતો.

વિમુત્તિમગ્ગે બુદ્ધાનુસ્સતિકથાયં લોકવિદૂતિ પદસ્સ અત્થવણ્ણનાયં સત્તલોકસઙ્ખારલોકવસેન **દ્વેયેવ લોકા** દસ્સિતા, ન પન ઓકાસલોકો યથા વિસુદ્ધિમગ્ગે (૧, ૧૯૯-૨૦૦-પિટ્ઠેસુ).

એત્તાવતા ચ વિમુત્તિમગ્ગો નામ ગન્થો કીદિસોતિ સક્કા અનુમિનિતું. સો પન યથા ન મહાવિહારવાસીનં ગન્થો હોતિ, એવં મહાયાનિકાનમ્પિ ન હોતિયેવ થેરવાદપિટકમેવ નિસ્સાય કતભાવતો. યસ્મા પન તત્થ ન કિઞ્ચિપિ સીહળદીપિકં નામં વા થેરવાદો વા દિસ્સતિ, તસ્મા સો સીહળદીપે કતગન્થોપિ ન હોતિ. ઇન્દિયરટ્ઠિકં પન નામઞ્ચ વોહારો ચ તત્થ બહૂસુ ઠાનેસુ દિસ્સતિ, તસ્મા ઇન્દિયરટ્ઠે કતગન્થોવ ભવેય્ય. યસ્મા ચસ્સ પેટકોપદેસં નિસ્સિતભાવો બહૂસુ ઠાનેસુ દિસ્સતિ, વિસેસતો પન મિદ્ધરૂપસ્સ અત્થિભાવો ચ, અરહતોપિ તસ્સ અત્થિભાવો ચ તમેવ નિસ્સાય દસ્સીયતિ, **પટિસમ્ભિદામગ્ગગણ્ઠિપદે** ચ પેટકેતિ પદસ્સ [પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૩૬] અત્થવણ્ણનાયં "સુત્તન્તપિટકત્થાય અટ્ઠકથા પેટકં **મહિસાસકાનં** ગન્થો"તિ વણ્ણિતો. તસ્મા એસો વિમુત્તિમગ્ગો મહિસાસકનિકાયિકેન કતો ભવેય્યાતિ અમ્હાકં મતિ.

નિસ્સયટ્ઠકથાવિભાવના

વિસુદ્ધિમગ્ગો પન ન કેવલં પુબ્બે વુત્તપ્પકારેનેવ કતો, અથ ખો વુચ્ચમાનપ્પકારેનાપિ. તથા હિ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો પોરાણટ્ઠકથાહિ સમાહરિત્વા ભાસાપરિવત્તનવસેન દસ્સેન્તોપિ યા યા અત્થવણ્ણના વા વિનિચ્છયો વા સંસયિતબ્બો હોતિ, તત્થ તત્થ વિનયટ્ઠકથાયં વુત્તન્તિ વા (૧, ૨૬૩), વિનયટ્ઠકથાસુ વુત્તં, મજ્ઝિમટ્ઠકથાસુ પનાતિ વા (૧, ૭૦), અઙ્ગુત્તરભાણકાતિ વા (૧, ૭૨), અટ્ઠકથાચરિયાનં મતાનુસારેન વિનિચ્છયોતિ વા (૧, ૯૯), વુત્તમ્પિ ચેતં અટ્ઠકથાસૂતિ વા (૧, ૧૧૮), તં અટ્ઠકથાસુ પટિક્ખિત્તન્તિ વા (૧, ૧૩૪), દીઘભાણકસંયુત્તભાણકાનં મતન્તિ વા, મજ્ઝિમભાણકા ઇચ્છન્તીતિ વા (૧, ૨૬૭), અટ્ઠકથાસુ વિનિચ્છયોતિ વા, એવં તાવ દીઘભાણકા, મજ્ઝિમભાણકા પનાહૂતિ વા (૧, ૨૭૭), અઙ્ગુત્તરટ્ઠકથાયં પન...પે॰... અયં કમો વુત્તો, સો પાળિયા ન સમેતીતિ વા (૧, ૩૦૯), એવં તાવ મજ્ઝિમભાણકા, સંયુત્તભાણકા પનાતિ વા (૨, ૬૨), સંયુત્તટ્ઠકથાયં વુત્તન્તિ વા (૨, ૬૩), અટ્ઠકથાયં પનાતિ વા (૨, ૮૦) એવં તંતંઅત્થવણ્ણનાવિનિચ્છયાનં નિસ્સયમ્પિ વિભાવેત્વા પચ્છિમજનાનં ઉપ્પજ્જમાનસંસયં વિનોદેન્તોયેવ તે દસ્સેસિ.

તેનિમસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ કરણકાલે સબ્બાપિ સીહળટ્ઠકથાયો આચરિયસ્સ સન્તિકે સન્તીતિ ચ, પુબ્બેયેવ તા આચરિયેન સીહળત્થેરાનં સન્તિકે સુતાતિ ચ, તાહિ ગહેતબ્બં સબ્બં ગહેત્વા અયં વિસુદ્ધિમગ્ગો આચરિયેન લિખિતોતિ ચ અયમત્થો અતિવિય પાકટો હોતિ. તસ્મા યં મહાવંસે –

‘‘સદ્ધો ગાથાદ્વયં તસ્સા’દાસિ સામત્થિયં તવા’’તિઆદિના ‘‘ગાથાદ્વયમેવ ઓલોકેત્વા કિઞ્ચિપિ અઞ્ઞં પોત્થકં અનોલોકેત્વા આચરિયબુદ્ધઘોસો વિસુદ્ધિમગ્ગં અકાસી’’તિ અધિપ્પાયેન અભિત્થુતિવચનં વુત્તં, તં અભિત્થુતિમત્તમેવાતિ વેદિતબ્બં.

પોરાણવચનદસ્સનં

ન કેવલં આચરિયો અટ્ઠકથાયોયેવ નિસ્સયભાવેન દસ્સેસિ, અથ ખો ''પોરાણા પનાહૂ''તિઆદિના પોરાણાનં વચનમ્પિ દસ્સેસિયેવ. તદેત્થ દ્વાવીસતિયા ઠાનેસુ દિટ્ઠં [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૫, ૧૩૭, ૧૪૨, ૨૧૭, ૨૫૨, ૩૦૩; ૨.૫૮૧, ૬૭૫-૬૭૬, ૬૮૯, ૭૦૬, ૭૩૬, ૭૪૫, ૭૪૬, ૭૪૯,૭૫૫, ૭૭૮, ૮૩૯]. કે પનેતે પોરાણા નામ? યાવ ચતુત્થસઙ્ગીતિકાલા સઙ્ગીતિકારેસુ પરિયાપન્ના વા તાદિસા વા મહાથેરાતિ વેદિતબ્બા. તથા હિ પટિસમ્ભિદામગ્ગે (૨૯૨-૩-પિટ્ઠેસુ).

''ઓભાસે ચેવ ञાણે ચ, પીતિયા ચ વિકમ્પતિ...પે॰...
ધમ્મુદ્ધચ્ચકુસલો હોતિ, ન ચ વિક્ખેપં ગચ્છતી''તિ –

એવમાગતા ગાથાયો ઇધ (૨૭૩-૪-પિટ્ઠેસુ) પોરાણાનં વચનભાવેન દસ્સિતા. યદિ ચિમા ગાથાયો સઙ્ગીતિકારેહિ પક્ખિત્તા ભવેય્યું યથા પરિવારપાળિયં (૩-પિટ્ઠે) આગતા આચરિયપરમ્પરાદીપિકા ગાથાયો, તા હિ સમન્તપાસાદિકાયં (૧, ૪૬-પિટ્ઠે) પોરાણવચનભાવેન દસ્સિતા, એવં સતિ તેયેવ સઙ્ગીતિકારા પોરાણાતિ વેદિતબ્બા. અથ પટિસમ્ભિદામગ્ગદેસકેનેવ ભાસિતા ભવેય્યું, તે વિય ગરુકરણીયા પચ્ચયિકા સદ્ધાયિતબ્બકા મહાથેરા પોરાણાતિ વેદિતબ્બા. સમન્તપાસાદિકાસુમઙ્ગલવિલાસિનીઆદીસુ ''પોરાણા પન એવં વણ્ણયન્તી''તિઆદિના વુત્તટ્ઠાનેસુપિ તાદિસાવ આચરિયા પોરાણાતિ વુત્તા.

વિનયટ્ઠકથાકરણં

આચરિયો પન ઇમં વિસુદ્ધિમગ્ગપકરણં યથાવુત્તપ્પકારેન કત્વા અઞ્ઞાપિ તિપિટકટ્ઠકથાયો અનુક્કમેન અકાસિ. કથં? સમન્તપાસાદિકં નામ વિનયટ્ઠકથં **બુદ્ધસિરિત્થેરેન** અજ્ઝેસિતો મહાવિહારસ્સ દક્ખિણભાગે પધાનઘરપરિવેણે **મહાનિગમસ્સામિ**નો પાસાદે વસન્તો અકાસિ. સા પનેસા **સિરિપાલો**તિ નામન્તરસ્સ **મહાનામ**રઞ્ઞો વીસતિમવસ્સે (૯૭૩-બુ-વ) આરદ્ધા એકવીસતિમવસ્સે (૯૭૪-બુ-વ) નિટ્ઠાનપ્પત્તા અહોસિ. તઞ્ચ પન કરોન્તો મહામહિન્દત્થેરેનાભતં સીહળભાસાય સઙ્ખતં મહાઅટ્ઠકથં તસ્સા સરીરં કત્વા મહાપચ્ચરીકુરુન્દીસઙ્ખેપઅન્ધકટ્ઠકથાહિ ચ ગહેતબ્બં ગહેત્વા સીહળદીપે યાવ **વસભરાજ**કાલા પાકટાનં પોરાણ વિનયધરમહાથેરાનં વિનિચ્છયભૂતં થેરવાદમ્પિ પક્ખિપિત્વા અકાસિ. વુત્તઞ્હેતં સમન્તપાસાદિકાયં –

> ‘‘સંવણ્ણનં તઞ્ચ સમારભન્તો, તસ્સા મહાઅટ્ઠકથં સરીરં;
> કત્વા મહાપચ્ચરિયં તથેવ, કુરુન્દિનામાદિસુ વિસ્સુતાસુ.
>
> વિનિચ્છયો અટ્ઠકથાસુ વુત્તો, યો યુત્તમત્થં અપરિચ્ચજન્તો;
> તતોપિ અન્તોગધથેરવાદં, સંવણ્ણનં સમ્મ સમારભિસ્સ’’ન્તિ ચ.
>
> ‘‘મહામેઘવનુય્યાને, ભૂમિભાગે પતિટ્ઠિતો;
> મહાવિહારો યો સત્થુ, મહાબોધિવિભૂસિતો.
>
> યં તસ્સ દક્ખિણે ભાગે, પધાનઘરમુત્તમં;
> સુચિચારિત્તસીલેન, ભિક્ખુસઙ્ઘેન સેવિતં.
>
> ઉળારકુલસમ્ભૂતો, સઙ્ઘુપટ્ઠાયકો સદા;
> અનાકુલાય સદ્ધાય, પસન્નો રતનત્તયે.
>
> મહાનિગમસામીતિ, વિસ્સુતો તત્થ કારયિ;
> ચારુપાકારસઞ્ચિતં, યં પાસાદં મનોરમં.
>
> સન્દચ્છાયતરૂપેતં, સમ્પન્નસલિલાસયં;
> વસતા તત્ર પાસાદે, મહાનિગમસામિનો.
>
> સુચિસીલસમાચારં, થેરં **બુદ્ધસિરિવ્હયં**;
> યા ઉદ્દિસિત્વા આરદ્ધા, ઇદ્ધા વિનયવણ્ણના.
>
> પાલયન્તસ્સ સકલં, લઙ્કાદીપં નિરબ્બુદં;
> રઞ્ઞો **સિરિનિવાસસ્સ** [સિરિયા નિવાસટ્ઠાનભૂતસ્સ સિરિપાલનામકસ્સ રઞ્ઞો (વિમતિ, અન્તિમવિટ્ઠે)],
> **સિરિપાલયસસ્સિનો**.
>
> **સમવીસતિમે** વસ્સે, જયસંવચ્છરે અયં;

આરદ્ધા **એકવીસમ્હિ**, સમ્પત્તે પરિનિટ્ઠિતા.

ઉપદ્દવાકુલે લોકે, નિરુપદ્દવતો અયં;
એકસંવચ્છરેનેવ, યથા નિટ્ઠં ઉપાગતા''તિ [પરિ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] ચ.

અયઞ્ચ સમન્તપાસાદિકા વિનયટ્ઠકથા અધુના મુદ્દિતછટ્ઠસઙ્ગીતિપોત્થકવસેન સહસ્સતો ઉપરિ અટ્ઠપણ્ણાસાધિકતિસતમત્તપિટ્ઠપરિમાણા (૧૩૫૮) હોતિ, તસ્સા ચ એકસંવચ્છરેન નિટ્ઠાપિતત્તં ઉપનિધાય ચતુવીસાધિકસત્તસતમત્તપિટ્ઠપરિમાણો (૭૨૪) વિસુદ્ધિમગ્ગોપિ અન્તમસો છપ્પઞ્ચમાસેહિ નિટ્ઠાપિતો ભવેય્યાતિ સક્કા ઞાતું. તસ્મા યં બુદ્ધઘોસુપ્પત્તિયં મહાવંસવચનં નિસ્સાય ''વિસુદ્ધિમગ્ગો આચરિયબુદ્ધઘોસેન એકરત્તેનેવ તિક્ખત્તું લિખિત્વા નિટ્ઠાપિતો''તિ અભિત્થુતિવચનં વુત્તં, તં તક્કારકસ્સ અભિત્થુતિમત્તમેવાતિ વેદિતબ્બં.

નનુ ચ ઇમિસ્સં અટ્ઠકથાયં ''સુમઙ્ગલવિલાસિનિયં''ન્તિઆદિના વિસેસનામવસેન આગમટ્ઠકથાનં અતિદેસો દિસ્સતિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૫], કથમિમિસ્સા તાહિ પઠમતરં કતભાવો વેદિતબ્બોતિ? આચરિયસ્સ અટ્ઠકથાસુ અઞ્ઞમઞ્ઞાતિદેસતો, વિનયપિટકસ્સ ગરુકાતબ્બતરભાવતો, મહાવિહારવાસીહિ વિસેસેન ગરુકતભાવતો, સઙ્ગીતિક્કમાનુરૂપભાવતો, ઇધેવ પરિપુણ્ણનિદાનકથાપકાસનતો, નિગમને ચ પઠમં સીહળટ્ઠકથાયો સુત્વા કરણપ્પકાસનતો ઠપેત્વા વિસુદ્ધિમગ્ગં અયમેવ પઠમં કતાતિ વેદિતબ્બા. વિસુદ્ધિમગ્ગે પન વિનયટ્ઠકથાયન્તિ વા વિનયટ્ઠકથાસૂતિ વા મજ્ઝિમટ્ઠકથાસૂતિ વા એવં સામઞ્ઞનામવસેનેવ અતિદેસો દિસ્સતિ, ન સમન્તપાસાદિકાદિવિસેસનામવસેન. તસ્માસ્સ સબ્બપઠમં કતભાવો પાકટોયેવ. આગમટ્ઠકથાનં ઇધાતિદેસો [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૫] ઇમિસ્સાપિ તત્થાતિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮] એવં અઞ્ઞમઞ્ઞાતિદેસો પન આચરિયસ્સ મનસા સુવવત્થિતવસેન વા સક્કા ભવિતું, અપુબ્બાચરિમપરિનિટ્ઠાપનેન વા. કથં? આચરિયેન હિ વિસુદ્ધિમગ્ગં સબ્બસો નિટ્ઠાપેત્વા સમન્તપાસાદિકાદિં એકેકમટ્ઠકથં કરોન્તેનેવ યત્થ યત્થ અત્થવણ્ણના વિત્થારતો અઞ્ઞટ્ઠકથાસુ પકાસેતબ્બા હોતિ, તત્થ તત્થ ''ઇમસ્મિં નામ ઠાને કથેસ્સામી''તિ મનસા સુવવત્થિતં વવત્થપેત્વા તઞ્ચ અતિદિસિત્વા યથાવવત્થિતઠાનપ્પત્તકાલે તં વિત્થારતો કથેન્તેન તા કતા વા ભવેય્યું. એકેકિસ્સાય વા નિટ્ઠાનાસન્નપ્પત્તકાલે તં ઠપેત્વા અઞ્ઞઞ્ઞ અઞ્ઞઞ્ઞ તથા કત્વા સબ્બાપિ અપુબ્બાચરિમં પરિનિટ્ઠાપિતા ભવેય્યુન્તિ એવં દ્વિન્નં પકારાનમઞ્ઞતરવસેન આચરિયસ્સાટ્ઠકથાસુ અઞ્ઞમઞ્ઞાતિદેસો હોતીતિ વેદિતબ્બન્તિ.

આગમટ્ઠકથાકરણં

સુમઙ્ગલવિલાસિનિં નામ દીઘનિકાયટ્ઠકથં પન આચરિયો સુમઙ્ગલપરિવેણવાસિના **દાઠાનાગત્થેરેન** આયાચિતો અકાસિ. વુત્તં હેતમેતિસ્સા નિગમને –

“આયાચિતો સુમઙ્ગલ-પરિવેણનિવાસિના થિરગુણેન;
દાઠાનાગ સઙ્ઘ, ત્થેરેન થેરવંસન્વયેન.

દીઘાગમસ્સ દસબલ-ગુણગણપરિદીપનસ્સ અટ્ઠકથં;
યં આરભિં **સુમઙ્ગલ-વિલાસિનિં** નામ નામેન.

સા હિ મહાઅટ્ઠકથાય, સારમાદાય નિટ્ઠિતા એસા”તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩. નિગમનકથા].

પપઞ્ચસૂદનિં નામ મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથં ભદન્ત**બુદ્ધમિત્તત્થેરેન** પુબ્બે મયૂરદૂતપટ્ટને અત્તના સદ્ધિં વસન્તેન આયાચિતો અકાસિ. વુત્તં હેતમેતિસ્સા નિગમને –

“આયાચિતો સુમતિના, થેરેન ભદન્ત**બુદ્ધમિત્તેન**;
પુબ્બે **મયૂરદૂતપ,ટ્ટનમ્હિ** સદ્ધિં વસન્તેન.

પરવાદવિધંસનસ્સ, મજ્ઝિમનિકાયસેટ્ઠસ્સ;
યમહં **પપઞ્ચસૂદનિ**-મટ્ઠકથં કાતુમારભિં.

સા હિ મહાઅટ્ઠકથાય, સારમાદાય નિટ્ઠિતા એસા”તિ [મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩. નિગમનકથા].

સારત્થપ્પકાસિનિં નામ સંયુત્તનિકાયટ્ઠકથં ભદન્ત**જોતિપાલત્થેરેન** આયાચિતો અકાસિ. વુત્તં હેતમેતિસ્સા નિગમને –

“એતિસ્સા કરણત્થં, થેરેન ભદન્ત**જોતિપાલેન**;
સુચિસીલેન સુભાસિતસ્સ પકાસયન્તઞાણેન.

સાસનવિભૂતિકામેન, યાચમાનેન મં સુભગુણેન;
યં સમધિગતં પુઞ્ઞં, તેનાપિ જનો સુખી ભવતૂ”તિ [સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.નિગમનકથા].

મનોરથપૂરણિં નામ અઙ્ગુત્તરનિકાયટ્ઠકથં ભદન્ત**જોતિપાલત્થેરેન** દક્ખિણઇન્દિયરટ્ઠે **કઞ્ચિપુરાદીસુ** ચ સીહળદીપે મહાવિહારમ્હિ ચ અત્તના સદ્ધિં વસન્તેન આયાચિતો, તથા **જીવકેનાપિ** ઉપાસકેન પિટકત્તયપારગુભૂતેન વાતાહતેપિ અનિઞ્જમાનસભાવે દુમે વિય અનિઞ્જમાનસદ્ધમ્મે ઠિતેન સુમતિના પરિસુદ્ધાજીવેનાભિયાચિતો અકાસિ. વુત્તં હેતમેતિસ્સા નિગમને –

“આયાચિતો સુમતિના, થેરેન ભદન્ત**જોતિપાલેન**;

કઞ્ચિપુરાદીસુ મયા, પુબ્બે સદ્ધિં વસન્તેન.

વરતમ્બપણ્ણિદીપે, મહાવિહારમ્હિ વસનકાલેપિ;
વાતાહતે વિય દુમે, અનિજ્ઝમાનમ્હિ સદ્ધમ્મે.

પારં પિટકત્તયસા,ગરસ્સ ગન્ત્વા ઠિતેન સુમતિના;
પરિસુદ્ધાજીવેના,ભિયાચિતો **જીવકેના**પિ.

ધમ્મકથાનયનિપુણેહિ, ધમ્મકથિકેહિ અપરિમાણેહિ;
પરિકીળિતસ્સ પટિપ,જ્જિતસ્સ સકસમયચિત્રસ્સ.

અટ્ઠકથં અઙ્ગુત્તર,મહાનિકાયસ્સ કાતુમારદ્ધો;
યમહં ચિરકાલટ્ઠિતિ-મિચ્છન્તો સાસનવરસ્સ.

સા હિ મહાઅટ્ઠકથાય, સારમાદાય નિટ્ઠિતા એસા;
ચતુન્નવુતિપરિમાણાય, પાળિયા ભાણવારેહિ.

સબ્બાગમસંવણ્ણન, મનોરથો પૂરિતો ચ મે યસ્મા;
એતાય **મનોરથ પૂરણી**તિ નામં તતો અસ્સા''તિ [અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૧.નિગમનકથા].

ઇમા ચ પન ચતસ્સો આગમટ્ઠકથાયો કુરુમાનો આચરિયબુદ્ધઘોસો મહામહિન્દત્થેરેનાભતં મૂલટ્ઠકથાસઙ્ખાતં મહાઅટ્ઠકથંયેવ ભાસાપરિવત્તનવસેન ચેવ પુનપ્પુનાગતવિત્થારકથામગ્ગસ્સ સંખિપનવસેન ચ અકાસિ. વુત્તઞ્હેતં ગન્થારમ્ભે –

''સીહળદીપં પન આભ,તાથ વસિના મહામહિન્દેન;
ઠપિતા સીહળભાસાય, દીપવાસીનમત્થાય.

અપનેત્વાન તતોહં, સીહળભાસં મનોરમં ભાસં;
તન્તિનયાનુચ્છવિકં, આરોપેન્તો વિગતદોસં…પે॰…
હિત્વા પુનપ્પુનાગત-મત્થં અત્થં પકાસયિસ્સામી''તિ.

તથા નિગમનેપિ –

''સા હિ મહાઅટ્ઠકથાય, સારમાદાય નિટ્ઠિતા એસા''તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.નિગમનકથા] ચ;
''મૂલટ્ઠકથાસારં, આદાય મયા ઇમં કરોન્તેના''તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.નિગમનકથા] ચ.

ઇમાસં સરીરભૂતપાઠેસુ ચ સમન્તપાસાદિકાયં વિય ''મહાપચ્ચરિયં, કુરુન્દિય''ન્તિઆદિના વિનિચ્છયસંવણ્ણનાભેદપ્પકાસનં ન દિસ્સતિ, તથા અભિધમ્મટ્ઠકથાસુપિ. તેનેતં ઞાયતિ ''સુત્તન્તાભિધમ્મેસુ મહાઅટ્ઠકથાતો અઞ્ઞા મહાપચ્ચરિઆદિનામિકા પોરાણિકા સીહળટ્ઠકથાયો ચેવ અન્ધકટ્ઠકથા ચ નત્થી''તિ. યાવ

વસભરાજકાલા (૬૦૯-૬૫૩) પન પાકટાનં સીહળિકત્થેરાનં વિનિચ્છયો ચ વાદા ચ વત્થૂનિ ચ એતાસુપિ દિસ્સન્તિયેવાતિ.

અભિધમ્મટ્ઠકથાકરણં

અટ્ઠસાલિનિં પન **સમ્મોહવિનોદનિઞ્ચ** ધાતુકથાદિ**પઞ્ચપકરણસ્સ** અટ્ઠકથઞ્ચાતિ તિસ્સો અભિધમ્મટ્ઠકથાયો અત્તના સદિસનામેન સોતત્થકીગન્થકારકેન **બુદ્ધઘોસ**ભિક્ખુના આયાચિતો અકાસિ. વુત્તઞ્હેતં તાસુ –

‘‘વિસુદ્ધાચારસીલેન, નિપુણામલબુદ્ધિના;
ભિક્ખુના **બુદ્ધઘોસેન**, સક્કચ્ચં અભિયાચિતો’’તિ [ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

‘‘**બુદ્ધઘોસો**તિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા
અયં **અટ્ઠસાલિની** નામ ધમ્મસઙ્ગહટ્ઠકથા’’તિ [ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] ચ.

‘‘અત્થપ્પકાસનત્થં, તસ્સાહં યાચિતો ઠિતગુણેન;
યતિના અદન્ધગતિના, સુબુદ્ધિના **બુદ્ધઘોસેન**.

યં આરભિં રચયિતું, અટ્ઠકથં સુનિપુણેસુ અત્થેસુ;
સમ્મોહવિનોદનતો, **સમ્મોહવિનોદનિં** નામા’’તિ [વિભ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] ચ.

‘‘**બુદ્ધઘોસો**તિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા
અયં **સમ્મોહવિનોદની** નામ વિભઙ્ગટ્ઠકથા’’તિ [વિભ॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] ચ.

ઇમાસુ પન તીસુ પઞ્ચપકરણટ્ઠકથાય નામવિસેસો નત્થિ આયાચકો ચ ન પકાસિતો, કેવલં અત્તનો સદ્ધાય એવ સઞ્ચોદિતેન આચરિયબુદ્ધઘોસેન સા કતા વિય દિસ્સતિ. વુત્તઞ્હેતં તસ્સા નિગમને –

‘‘કુસલાદિધમ્મભેદં, નિસ્સાય નયેહિ વિવિધગણનેહિ;
વિત્થારેન્તો સત્તમ-મભિધમ્મપ્પકરણં સત્થા.

સુવિહિતસન્નિટ્ઠાનો, પટ્ઠાનં નામ યં પકાસેસિ;
સદ્ધાય સમારદ્ધા, યા અટ્ઠકથા મયા તસ્સાતિ ચ.

‘‘એત્તાવતા

સત્તપ્પકરણં નાથો, અભિધમ્મમદેસયિ;
દેવાતિદેવો દેવાનં, દેવલોકમ્હિ યં પુરે;
તસ્સ **અટ્ઠકથા** એસા, **સકલસ્સા**પિ નિટ્ઠિતા’’તિ [પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧૯-૨૪.૧] ચ.

‘‘**બુદ્ધઘોસો**તિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા
અયં **સકલસ્સ**પિ **અભિધમ્મપિટકસ્સ અટ્ઠકથા**’’તિ [પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧૯-૨૪.૧] ચ.

એકચ્ચે પન આધુનિકા થેરા ‘‘અભિધમ્મટ્ઠકથાયો આચરિયબુદ્ધઘોસેન યાચિતો સઙ્ઘપાલબુદ્ધમિત્તજોતિપાલાદીનં અઞ્ઞતરો થેરો અકાસી’’તિ વદન્તિ. અયઞ્ચ નેસં વિચારણા, અટ્ઠસાલિનીસમ્મોહવિનોદનીસુ ‘‘તા બુદ્ધઘોસેન યાચિતો અકાસી’’તિ ગન્થકારેન વુત્તં. તેન ઞાયતિ ‘‘તક્કારકો અઞ્ઞો, આચરિયબુદ્ધઘોસો પન તાસુ યાચકપુગ્ગલોયેવા’’તિ. આગમટ્ઠકથાસુ ચ આચરિયબુદ્ધઘોસેન –

> ‘‘સીલકથા ધુતધમ્મા, કમ્મટ્ઠાનાનિ ચેવ સબ્બાનિ…પે॰…
> ઇતિ પન સબ્બં યસ્મા, વિસુદ્ધિમગ્ગે **મયા** સુપરિસુદ્ધં;
> વુત્તં તસ્મા ભિય્યો, ન તં ઇધ વિચારયિસ્સામી’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] –

એવં સીલકથાદીનં **અત્તના એવ** વિસુદ્ધિમગ્ગે વુત્તભાવો **મયા**તિપદેન પકાસિતો. અટ્ઠસાલિનિયં પન –

> ‘‘કમ્મટ્ઠાનાનિ સબ્બાનિ, ચરિયાભિઞ્ઞા વિપસ્સના;
> વિસુદ્ધિમગ્ગે પનિદં, યસ્મા સબ્બં પકાસિત’’ન્તિ [ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા] –

એવં **મયા**તિ કત્તુપદેન વિના વુત્તં. તેનાપિ ઞાયતિ ‘‘વિસુદ્ધિમગ્ગકારકો અઞ્ઞો, અભિધમ્મટ્ઠકથાકારકો અઞ્ઞો’’તિ. કિઞ્ચાપિ અભિધમ્મટ્ઠકથાસુ અભિયાચકો બુદ્ધઘોસો ભિક્ખુનાતિ ચ યતિનાતિ ચ ઇમેહેવ સામઞ્ઞગુણપદેહિ વુત્તો ન થેરેનાતિ સગારવગુણપદેન, તથાપિ સો ‘‘વિસુદ્ધાચારસીલેન નિપુણામલબુદ્ધિના’’તિ ચ, ‘‘અદન્ધગતિના સુબુદ્ધિના’’તિ ચ ઇમેહિ અધિકગુણપદેહિ થોમિતત્તા ‘‘વિસુદ્ધિમગ્ગાદિકારકો આચરિયબુદ્ધઘોસોયેવા’’તિ સક્કા ગહેતું. સો હિ ઉપસમ્પન્નકાલતોયેવ પટ્ઠાય ગન્થકોવિદો પરિયત્તિવિસારદગુણસમ્પન્નો, તસ્મિઞ્ચ કાલે ઊનદસવસ્સો ભવેય્ય, તસ્મા થેરેનાતિ ન વુત્તોતિ સક્કા ગહેતુન્તિ.

તં પન તેસં અતિવિચારણમત્તમેવ. ન હિ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો ‘‘તસ્મિં કાલે ઊનદસવસ્સો’’તિ સક્કા ગહેતું, વિસુદ્ધિમગ્ગનિગમનેપિ ‘‘બુદ્ધઘોસોતિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન **થેરેના**’’તિ વચનતો, ન ચ ‘‘વિસુદ્ધાચારસીલેન, નિપુણામલબુદ્ધિના’’તિ વા, ‘‘અદન્ધગતિના સુબુદ્ધિના’’તિ વા એત્તકેહેવ દ્વીહિ દ્વીહિ ગુણપદેહિ થોમનેન સુથોમિતો હોતિ, અઞ્ઞદત્થુ ‘‘નિપ્પભીકતખજ્જોતો સમુદેતિ દિવાકરો’’તિ થોમનં વિય હોતિ. નનુ આચરિયેન અત્તનો ગન્થનિગમનેસુ –

> ‘‘પરમવિસુદ્ધસદ્ધાબુદ્ધિવીરિયપટિમણ્ડિતેન સીલાચારજ્જવમદ્દવાદિગુણસમુદયસમુદિતેન સકસમયસમયન્તરગહનજ્ઝોગાહણસમત્થેન પઞ્ઞાવેય્યત્તિયસમન્નાગતેન તિપિટકપરિયત્તિભેદે સાટ્ઠકથે સત્થુસાસને અપ્પટિહતઞાણપ્પભાવેન મહાવેય્યાકરણેના’’તિઆદિના –

અત્તનો **અનુચ્છવિકાનિ** ગુણપદાનિ પકાસિતાનિ, સોયેવ ચ પોરાણસીહળટ્ઠકથાયો સઙ્ખિપિત્વા અભિનવસઙ્ગહટ્ઠકથાનં **આદિકત્તા પુબ્બઙ્ગમો**, અઞ્ઞે પન અભિનવટ્ઠકથાકારા તસ્સેવ અનુવત્તિત્વા અવસેસમેકં વા દ્વે વા અટ્ઠકથાયો અકંસુ. અભિધમ્મટ્ઠકથાસુ ચ યો યો અત્થો વિસુદ્ધિમગ્ગે વુત્તો, સો સો યથાનુપ્પત્તટ્ઠાને તતો ગહેત્વા તથેવ વુત્તો. વિસેસતો પન પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગખન્ધાયતનધાતુસચ્ચવિભઙ્ગવણ્ણનાસુ ઝાનકથાવણ્ણનાસુ ચ અયમત્થો અતિવિય પાકટો, યોપિ ચ તત્થ અપ્પકો કતિપયમત્તો વિસુદ્ધિમગ્ગેન વિસદિસો સંવણ્ણનાભેદો દિસ્સતિ, સોપિ આભિધમ્મિકાનં મતાનુસારેન યથા પોરાણટ્ઠકથાયં વુત્તો, તથેવ વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. યથા ચ અટ્ઠસાલિનિયં સમન્તપાસાદિકાય વિનયટ્ઠકથાય અતિદેસો દિસ્સતિ [ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧

અકુસલકમ્મપથકથા], તથેવ સમન્તપાસાદિકાયમ્પિ અટ્ઠસાલિનિયા અતિદેસો દિસ્સતેવ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૧;]. યદિ ચ અટ્ઠસાલિની અઞ્ઞેન કતા ભવેય્ય, કથં તાસુ અઞ્ઞમઞ્ઞાતિદેસો સક્કા કાતું. તસ્મા અભિધમ્મટ્ઠકથાસુ અભિયાચકો બુદ્ધઘોસો આચરિયેન સમાનનામો **ચૂળબુદ્ધઘોસો**તિ યાવજ્જતના આચરિયપરમ્પરાય ગહિતો **સોતત્થ**કીગન્થકારકો અઞ્ઞોયેવ, ન આચરિયમહાબુદ્ધઘોસત્થેરો. તેનેવ તત્થ વુત્તં ''ભિક્ખુના''તિ ચ ''યતિના''તિ ચ.

યદિ પન એત્તકેન નિટ્ઠં ન ગચ્છેય્ય, એવમ્પિ વિચારેતબ્બં – કિન્નુ ખો સઙ્ઘપાલાદયો થેરા વિસુદ્ધિમગ્ગાદીનં કરણત્થાય આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરં આયાચમાના અત્તના સમત્થતરોતિ સદ્દહન્તા આયાચન્તિ ઉદાહુ અસદ્દહન્તાતિ? સદ્દહન્તાયેવ આયાચન્તીતિ પાકટોયેવાયમત્થો. તથા ચ સતિ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો સયં અઞ્ઞેહિ સમત્થતરોવ સમાનો કસ્મા અઞ્ઞં આયાચેય્ય. ન હિ સદ્ધાસમ્પન્નસ્સ થામસમ્પન્નસ્સ યોબ્બનસમ્પન્નસ્સ આચરિયસ્સ સુન્દરતરં અભિધમ્મટ્ઠકથં કાતું ભારિયં ભવિસ્સતિ. અભિધમ્મટ્ઠકથાસુ ચ વુત્તવચનાનિ વિસુદ્ધિમગ્ગઆગમટ્ઠકથાસુ વુત્તસંવણ્ણનાવચનેહિ એકાકારાનેવ હોન્તિ. યદિ ચ અભિધમ્મટ્ઠકથં અઞ્ઞો કરેય્ય, કથમપિ તાહિ વચનાકારસ્સ વિસદિસતા ભવેય્ય એવ. એતાસં નિગમને ચ દસ્સિતેન ''બુદ્ધઘોસોતિ ગરૂહિ ગહિતનામધેય્યેન થેરેન કતા''તિ વચનેન ''આચરિયબુદ્ધઘોસેન કતા''ત્વેવ પાકટા હોન્તિ, ન અઞ્ઞેનાતિ. યેપિ ''અઞ્ઞેન કતા''તિ વદન્તિ, તેપિ ''ઇમિના નામ થેરેના''તિ એકંસતો દસ્સેતું ન સક્કોન્તિ, તથા દસ્સેતુઞ્ચ લેસમત્તમ્પિ સાધકવચનં ન દિસ્સતિ. તસ્મા અભિધમ્મટ્ઠકથાયોપિ ઇદાનિ આચરિયેહિ **ચૂળબુદ્ધઘોસો**તિ વોહરિતેન **બુદ્ધઘોસેન** નામ ભિક્ખુનાયાચિતો વિસુદ્ધિમગ્ગવિનયાગમટ્ઠકથાનં કારકો **આચરિયમહાબુદ્ધઘોસત્થેરો**યેવ અકાસીતિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બન્તિ.

યં પન મહાવંસે ''આચરિયબુદ્ધઘોસો સીહળદીપાગમનતો પુબ્બે જમ્બુદીપે વસનકાલેયેવ અટ્ઠસાલિનિં અકાસી''તિ અધિપ્પાયેન –

૨૨૫. ''ધમ્મસઙ્ગણિયાકાસિ, કચ્છં સો અટ્ઠસાલિનિ''ન્તિ –

વુત્તં, તં ઇદાનિ દિસ્સમાનાય અટ્ઠસાલિનિયા ન સમેતિ. તત્થ હિ ગન્થારમ્ભેયેવ વિસુદ્ધિમગ્ગં અતિદિસિત્વા પચ્છાપિ સો ચ, સમન્તપાસાદિકા ચ બહૂસુ ઠાનેસુ અતિદિસીયન્તિ. તસ્મા તસ્સા આચરિયેન સીહળદીપં પત્વા વિસુદ્ધિમગ્ગઞ્ચેવ સમન્તપાસાદિકઞ્ચ કત્વા પચ્છાયેવ કતભાવો અતિવિય પાકટોતિ.

કઙ્ખાવિતરણીઅટ્ઠકથાકરણં

કઙ્ખાવિતરણિં નામ પાતિમોક્ખટ્ઠકથં આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરો **સોણત્થેરેન** યાચિતો મહાવિહારવાસીનં વાચનામગ્ગનિસ્સિતં સીહળપાતિમોક્ખટ્ઠકથાનયં નિસ્સાય એકમ્પિ પદં પાળિયા વા મહાવિહારવાસીનં પોરાણટ્ઠકથાહિ વા અવિરોધેત્વા અકાસિ. તેન વુત્તં તિસ્સં અટ્ઠકથાયં –

‘‘સૂરતેન નિવાતેન, સુચિસલ્લેખવુત્તિના;
વિનયાચારયુત્તેન, **સોણત્થેરેન** યાચિતો.

તત્થ સઞ્જાતકઙ્ખાનં, ભિક્ખૂનં તસ્સ વણ્ણનં;
કઙ્ખાવિતરણત્થાય, પરિપુણ્ણવિનિચ્છયં.

મહાવિહારવાસીનં, વાચનામગ્ગનિસ્સિતં;
વત્તયિસ્સામિ નામેન, **કઙ્ખાવિતરણિં** સુભ’’ન્તિ [કઙ્ખા અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

‘‘આરભિં યમહં સબ્બં, સીહળટ્ઠકથાનયં;
મહાવિહારવાસીનં, વાચનામગ્ગનિસ્સિતં.

નિસ્સાય સા અયં નિટ્ઠં, ગતા આદાય સબ્બસો;
સબ્બં અટ્ઠકથાસારં, પાળિયત્થઞ્ચ કેવલં.

ન હેત્થ તં પદં અત્થિ, યં વિરુજ્ઝેય્ય પાળિયા;
મહાવિહારવાસીનં, પોરાણટ્ઠકથાહિ વા’’તિ [કઙ્ખા॰ અટ્ઠ॰ નિગમનકથા] ચ.

ધમ્મપદટ્ઠકથાકરણં

અપરાપિ તિસ્સો અટ્ઠકથાયો સન્તિ ખુદ્દકપાઠટ્ઠકથા ધમ્મપદટ્ઠકથા સુત્તનિપાતટ્ઠકથા ચાતિ, યા તાસુ દિસ્સમાનનિગમનવસેન આચરિયબુદ્ધઘોસેનેવ કતાતિ પઞ્ઞાયન્તિ. તત્થ પન વુત્તવચનાનિ કાનિચિ કાનિચિ આગમટ્ઠકથાસુ વુત્તાકારેન ન હોન્તિ. તસ્મા એકે વદન્તિ ''નેતા આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સા''તિ. એકચ્ચે પન ''આચરિયસ્સ ઉપત્થમ્ભકત્થેરેહિ પઠમં કતા, પચ્છા આચરિયેન ઓસાનસોધનવસેન પરિયોસાપિતા વા ભવેય્યું, અભિધમ્મટ્ઠકથં આયાચન્તેન ચૂળબુદ્ધઘોસેન વા કતા ભવેય્યુ''ન્તિ વદન્તિ.

તં તથા વા હોતુ અઞ્ઞથા વા, ઇદાનિ એકન્તતો વિનિચ્છિનિતું ન સુકરમેવ. તસ્મા તાસં નિગમનવચનવસેનેવ એત્થ પકાસયિસ્સામ. તાસુ હિ **ધમ્મપદટ્ઠકથં કુમારકસ્સપત્થેરેન** આયાચિતો **સિરિકૂટસ્સ** (સિરિકુડ્ડસ્સ) રઞ્ઞો પાસાદે વિહરન્તો પરમ્પરાભતં સીહળભાસાય સણ્ઠિતં પોરાણટ્ઠકથં પાળિભાસાય આરોપેત્વા વિત્થારગતઞ્ચ વચનક્કમં સમાસેત્વા ગાથાસુ અસંવણ્ણિતપદબ્યઞ્જનાનિ સંવણ્ણેત્વા અકાસિ. વુત્તઞ્હિ તત્થ ગન્થારમ્ભે –

''પરમ્પરાભતા તસ્સ, નિપુણા અત્થવણ્ણના;
યા તમ્બપણ્ણિદીપમ્હિ, દીપભાસાય સણ્ઠિતા…પે॰…

કુમારકસ્સપેનાહં, થેરેન થિરચેતસા;
સદ્ધમ્મટ્ઠિતિકામેન, સક્કચ્ચં અભિયાચિતો…પે॰…

તં ભાસં અતિવિત્થાર, ગતઞ્ચ વચનક્કમં;
પહાયારોપયિત્વાન, તન્તિભાસં મનોરમં.

ગાથાનં બ્યઞ્જનપદં, યં તત્થ ન વિભાવિતં;
કેવલં તં વિભાવેત્વા, સેસં તમેવ અત્થતો.

ભાસન્તરેન ભાસિસ્સ''ન્તિ [ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] –

નિગમને ચ વુત્તં –

''વિહારે અધિરાજેન, કારિતમ્હિ કતઞ્ઞુના;
પાસાદે **સિરિકૂટસ્સ**, રઞ્ઞો વિહરતા મયા''તિ [ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.નિગમનકથા].

એત્થ ચ **સિરિકૂટો** નામ સમન્તપાસાદિકાનિગમને **સિરિપાલો**તિ વુત્તો **મહાનામો**યેવ રાજાતિ વદન્તિ. એવં સતિ મહેસિયા આનયનં સમાદાપનમારબ્ભ તેન રઞ્ઞા દિન્ને ધૂમરક્ખપબ્બતવિહારે વસન્તેન સા કતાતિ વેદિતબ્બા. વુત્તઞ્હેતં મહાવંસે –

૩૭-૨ ''લોહદ્વાર-રલગ્ગામ-કોટિપસ્સાવનવ્હયે;
તયો વિહારે કારેત્વા, ભિક્ખૂનં અભયુત્તરે.

૨૧૩વિહારં કારયિત્વાન, ધૂમરક્ખમ્હિ પબ્બતે;
મહેસિયા’નયેના’દા, ભિક્ખૂનં થેરવાદિન’’ન્તિ.

તસ્સ પન રઞ્ઞો કાલે સા નિટ્ઠાપિતાતિ ન સક્કા ગહેતું. તસ્સ હિ રઞ્ઞો એકવીસતિમવસ્સે સમન્તપાસાદિકં નિટ્ઠાપેસિ. સો ચ રાજા દ્વાવીસતિમવસ્સે દિવઙ્ગતો. એત્થન્તરે સાધિકએકવસ્સેન ‘‘ચતસ્સો ચ આગમટ્ઠકથાયો તિસ્સો ચ અભિધમ્મટ્ઠકથાયો અયઞ્ચ ધમ્મપદટ્ઠકથા’’તિ સબ્બા એતા ન સક્કા નિટ્ઠાપેતુન્તિ.

પરમત્થજોતિકાઙ્કથાકરણં

પરમત્થજોતિકં નામ ખુદ્દકપાઠસ્સ ચેવ સુત્તનિપાતસ્સ ચ અઙ્કથં કેનચિપિ અનાયાચિતો અત્તનો ઇચ્છાવસેનેવ અકાસિ. વુત્તઞ્હેતં ખુદ્દકપાઠઙ્કથાય ગન્થારમ્ભે –

‘‘ઉત્તમં વન્દનેય્યાનં, વન્દિત્વા રતનત્તયં;
ખુદ્દકાનં કરિસ્સામિ, કેસઞ્ચિ અત્થવણ્ણનં.

ખુદ્દકાનં ગમ્ભીરત્તા, કિઞ્ચાપિ અતિદુક્કરા;
વણ્ણના માદિસેનેસા, અબોધન્તેન સાસનં.

અજ્જાપિ તુ અબ્ભોચ્છિન્નો, પુબ્બાચરિયનિચ્છયો;
તથેવ ચ ઠિતં યસ્મા, નવઙ્ગં સત્થુસાસનં.

તસ્માહં કાતુમિચ્છામિ, અત્થસંવણ્ણનં ઇમં;
સાસનઞ્ચેવ નિસ્સાય, પોરાણઞ્ચ વિનિચ્છયં.

સદ્ધમ્મબહુમાનેન, નાત્તુક્કંસનકમ્યતા;
નાઞ્ઞેસં વમ્ભનત્થાય, તં સુણાથ સમાહિતા’’તિ.

બહૂ પન વિચક્ખણા ઇમા આરમ્ભગાથાયો વિચિનિત્વા ‘‘નેતં આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ વિય વચનં હોતી’’તિ વદન્તિ. અયઞ્ચ નેસં વિચિનનાકારો, આચરિયબુદ્ધઘોસો હિ યં કઞ્ચિ ગન્થં સીલાદિગુણસમ્પન્નેન અઞ્ઞેન આયાચિતોવ કરોતિ, ઇધ પન કોચિપિ આયાચકો નત્થિ. પુનપિ આચરિયો ‘‘પોરાણસીહળઙ્કથં ભાસાપરિવત્તનવસેન કરિસ્સામી’’તિ ચ ‘‘મહાવિહારવાસીનં વાચનામગ્ગં નિસ્સાય કરિસ્સામી’’તિ ચ એવં પટિઞ્ઞં કત્વાવ કરોતિ, ઇધ પન તાદિસીપિ પટિઞ્ઞા નત્થિ. પુનપિ આચરિયો અતિગમ્ભીરત્થાનં ચતુન્નઞ્ચાગમાનં અભિધમ્મસ્સ ચ સંવણ્ણનારમ્ભેપિ દુક્કરભાવં ન કથેતિ, ઇધ પન ‘‘સાસનં અબોધન્તેન માદિસેના’’તિ અત્તના સાસનસ્સ અબુદ્ધભાવં પકાસેત્વા ‘‘અતિદુક્કરા’’તિ ચ કથેતિ. તસ્મા ‘‘નેતં આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ વિય વચન’’ન્તિ વદન્તિ. તં યુત્તં વિય દિસ્સતિ, આચરિયો હિ અત્તનો ગન્થનિગમનેસુ ‘‘તિપિટકપરિયત્તિપ્પભેદે સાઙ્કથે સત્થુસાસને અપ્પટિહતઞાણપ્પભાવેના’’તિ અત્તનો ઞાણપ્પભાવં પકાસેસિ, સો ‘‘સાસનં અબોધન્તેન માદિસેન અતિદુક્કરા’’તિ ઈદિસં વચનં ન કથેય્યયેવાતિ.

જાતકટ્ઠકથાકરણં

જાતકટ્ઠકથાપિ ચ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરેનેવ કતાતિ વદન્તિ, કારણં પનેત્થ ન દિસ્સતિ. સા પન **અત્થદસ્સિત્થેરેન** ચ **બુદ્ધમિત્તત્થેરેન** ચ **મહિસાસકનિકાયિકેન** ચ **બુદ્ધદેવત્થેરેના**તિ તીહિ થેરેહિ અભિયાચિતો મહાવિહારવાસીનં વાચનામગ્ગં નિસ્સાય કતા. ઇમિસ્સાપિ નામવિસેસો નત્થિ. વુત્તં હિમિસ્સા આરમ્ભે –

‘‘બુદ્ધવંસસ્સ એતસ્સ, ઇચ્છન્તેન ચિરટ્ઠિતિં;
યાચિતો અભિગન્ત્વાન, થેરેન **અત્થદસ્સિના**.

અસંસટ્ઠવિહારેન, સદા સુદ્ધવિહારિના;
તથેવ **બુદ્ધમિત્તેન**, સન્તચિત્તેન વિઞ્ઞુના.

મહિસાસકવંસમ્હિ, સમ્ભૂતેન નયઞ્ઞુના;
બુદ્ધદેવેન ચ તથા, ભિક્ખુના સુદ્ધબુદ્ધિના.

મહાપુરિસચરિયાનં, આનુભાવં અચિન્તિયં;
તસ્સ વિજ્જોતયન્તસ્સ, જાતકસ્સત્થવણ્ણનં.

મહાવિહારવાસીનં, વાચનામગ્ગનિસ્સિતં;
ભાસિસ્સં ભાસતો તં મે, સાધુ ગણ્હન્તુ સાધવો’’તિ.

એત્તાવતા ચ આચરિયબુદ્ધઘોસત્થેરસ્સ ગન્થભાવેન પાકટાહિ સબ્બટ્ઠકથાહિ સહ વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ કરણપ્પકારો વિત્થારેન વિભાવિતો હોતિ.

સકલલોકપત્થારકારણં

કિસ્સેસ વિસુદ્ધિમગ્ગો સકલલોકે પત્થટોતિ? પરિસુદ્ધપિટકપાળિનિસ્સયભાવતો, સિક્ખત્તયસઙ્ગહભાવતો, પોરાણટ્ઠકથાનં ભાસાપરિવત્તનભાવતો, પરસમયવિવજ્જનતો, સકસમયવિસુદ્ધિતો, સીલધુતઙ્ગસમથઅભિઞ્ઞાપઞ્ઞાપભેદાદીનં પરિપુણ્ણવિભાગતો, યાવ અરહત્તા પટિપત્તિનયપરિદીપનતો, ઉત્તાનાનાકુલપદબ્યઞ્જનસઙ્ગતભાવતો, સુવિઞ્ઞેય્યત્થભાવતો, પસાદનીયાનં દિટ્ઠાનુગતાપાદનસમત્થાનં વત્થૂનઞ્ચ દીપનતોતિ એવમાદીહિ અનેકસતેહિ ગુણેહિ એસ સકલલોકે પત્થટો જાતો.

અયઞ્હિ વિસુદ્ધિમગ્ગો સઙ્ગીતિત્તયારૂળ્હપરિસુદ્ધપાળિપિટકમેવ નિસ્સાય પવત્તો, ન મહાસઙ્ઘિકાદીનં સત્તરસન્નં નિકાયાનં પિટકં, નપિ મહાયાનિકાનં પિટકં. સપરિવારં સિક્ખત્તયઞ્ચ એત્થ પરિપુણ્ણમેવ સઙ્ગહેત્વા દસ્સિતં. વુત્તઞ્હેતં આચરિયેન આગમટ્ઠકથાસુ ગન્થારમ્ભે –

‘‘સીલકતા ધુતધમ્મા, કમ્મટ્ઠાનાનિ ચેવ સબ્બાનિ;
ચરિયાવિધાનસહિતો, ઝાનસમાપત્તિવિત્થારો.

સબ્બા ચ અભિઞ્ઞાયો, પઞ્ઞાસઙ્કલનનિચ્છયો ચેવ;
ખન્ધાધાતાયતનિ,ન્દ્રિયાનિ અરિયાનિ ચેવ ચત્તારિ.

સચ્ચાનિ પચ્ચયાકાર,દેસના સુપરિસુદ્ધનિપુણનયા;
અવિમુત્તતન્તિમગ્ગા, વિપસ્સનાભાવના ચેવ.

ઇતિ પન સબ્બં યસ્મા, વિસુદ્ધિમગ્ગે મયા સુપરિસુદ્ધં;
વુત્તં તસ્મા ભિય્યો, ન તં ઇધ વિચારયિસ્સામી’’તિ.

યસ્મા પન વિસુદ્ધિમગ્ગો ચતુન્નં આગમટ્ઠકથાનં અવયવભાવેન કતો, તસ્મા તા વિય પોરાણસીહળટ્ઠકથાનં ભાસાપરિવત્તનવસેન ચેવ પુનપ્પુનાગતમત્થાનં સંખિપનવસેન ચ પરસમયવિવજ્જનવસેન ચ મહાવિહારવાસીનં પરિસુદ્ધવિનિચ્છયસઙ્ખાતસ્સ સકસમયસ્સ દીપનવસેન ચ કતો. વુત્તઞ્હેતં આચરિયેન –

‘‘અપનેત્વાન તતોહં, સીહળભાસં મનોરમં ભાસં;
તન્તિનયાનુચ્છવિકં, આરોપેન્તો વિગતદોસં.

સમયં અવિલોમેન્તો, થેરાનં થેરવંસપદીપાનં;
સુનિપુણવિનિચ્છયાનં, મહાવિહારે નિવાસીનં;
હિત્વા પુનપ્પુનાગત-મત્થં અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

‘‘મજ્ઝે વિસુદ્ધિમગ્ગો, એસ ચતુન્નમ્પિ આગમાનઞ્હિ;
ઠત્વા પકાસયિસ્સતિ, તત્થ યથાભાસિતમત્થં.

ઇચ્ચેવ કતો તસ્મા, તમ્પિ ગહેત્વાન સદ્ધિમેતાય;

અટ્ઠકથાય વિજાનથ, દીઘાગમનિસ્સિતં અત્થ''ન્તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા] ચ.

''સા હિ મહાઅટ્ઠકથાય, સારમાદાય નિટ્ઠિતા એસા;
એકાસીતિપમાણાય, પાળિયા ભાણવારેહિ.

એકૂનસટ્ઠિમત્તો, વિસુદ્ધિમગ્ગોપિ ભાણવારેહિ;
અત્થપ્પકાસનત્થાય, આગમાનં કતો યસ્મા.

તસ્મા તેન સહાયં, અટ્ઠકથા ભાણવારગણનાય;
સુપરિમિતપરિચ્છિન્નં, ચત્તાલીસં સતં હોતી''તિ [દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.નિગમનકથા] ચ.

યદિ ચાયં વિસુદ્ધિમગ્ગો આચરિયેન આગમટ્ઠકથાયો વિય અકત્વા પોરાણસીહળટ્ઠકથાયો ચ અનોલોકેત્વા કેવલં અત્તનો ઞાણપ્પભાવેનેવ કતો અસ્સ, નાયં આગમટ્ઠકથાનં અવયવોતિ ગહેતબ્બો અસ્સ, અઞ્ઞદત્થુ ''આગમટ્ઠકથાયો મહાટ્ઠકથાય સારભૂતા, વિસુદ્ધિમગ્ગો પન ન તસ્સા સારભૂતો, કેવલં આચરિયસ્સ મતિયાવ કતો''તિ એવમેવ વત્તબ્બો અસ્સ. યસ્મા પન તથા અકત્વા પુબ્બે વુત્તપ્પકારેનેવ કતો, તસ્મા અયમ્પિ વિસુદ્ધિમગ્ગો તાસં આગમટ્ઠકથાનં કરણાકારેનેવ કતોતિ ચ, તતોયેવ મહાટ્ઠકથાય સારભૂતોતિ ચ દટ્ઠબ્બો.

એકચ્ચે પન વિચક્ખણા આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ ગન્થેસુ ઉત્તરપક્ખસાસનિકાનં અસ્સઘોસનાગજ્જુનવસુબન્ધુઆદીનં ભિક્ખૂનં વિય પોરાણગન્થે અનિસ્સાય અત્તનો ઞાણેનેવ તક્કેત્વા દસ્સિતં ધમ્મકથાવિસેસં અદિસ્વા અસન્તુટ્ઠચિત્તા એવં વદન્તિ ''બુદ્ધઘોસસ્સ અઞ્ઞં અનિસ્સાય અત્તનો ઞાણપ્પભાવેનેવ અભિનવગન્થુપ્પાદનં ન પસ્સામા''તિ. તં તેસં ગરહાવચનમ્પિ સમાનં થેરવાદીનં **પસંસાવચનમેવ** સમ્પજ્જતિ. થેરવાદિનો હિ એવં જાનન્તિ ''બુદ્ધેનેવ ભગવતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન દેસેતબ્બો ચેવ ધમ્મો પઞ્ઞાપેતબ્બો ચ વિનયો અનવસેસેન દેસિતો ચેવ પઞ્ઞત્તો ચ, સોયેવ ધમ્મવિનયો સદ્ધાસમ્પન્નેહિ ભિક્ખૂહિ ચેવ ગહટ્ઠેહિ ચ યથારહં પટિપજ્જિતબ્બો, ન તતો અઞ્ઞો ધમ્મવિનયો તક્કેત્વા ગવેસેતબ્બો. યદિ પન અઞ્ઞો ધમ્મવિનયો કેનચિ તક્કેત્વા કથિતો અસ્સ, તં તસ્સેવ તક્કિનો સાસનં હોતિ ન સત્થુ સાસનં. યં યં પન ભગવતો ધમ્મવિનયે પદબ્યઞ્જનં અત્થતો અપાકટં હોતિ, તત્થ તત્થ પોરાણકેહિ પટિસમ્ભિદાછળભિઞ્ઞાદિગુણસમ્પન્નેહિ ભગવતો અધિપ્પાયં જાનન્તેહિ અટ્ઠકથાચરિયેહિ સંવણ્ણિતનયેન અત્થો ગહેતબ્બો, ન અત્તનોમતિવસેના''તિ. આચરિયબુદ્ધઘોસો ચ તેસં થેરવાદીનં અઞ્ઞતરો, સોપિ તથેવ જાનાતિ. વુત્તઞ્ચેતં આચરિયેન –

''બુદ્ધેન ધમ્મો વિનયો ચ વુત્તો,
યો તસ્સ પુત્તેહિ તથેવ ઞાતો;
સો યેહિ તેસં મતિમચ્ચજન્તા,
યસ્મા પુરે અટ્ઠકથા અકંસુ.

તસ્મા હિ યં અટ્ઠકથાસુ વુત્તં,
તં વજ્જયિત્વાન પમાદલેખં;
સબ્બમ્પિ સિક્ખાસુ સગારવાનં,
યસ્મા પમાણં ઇધ પણ્ડિતાનં.

તતો ચ ભાસન્તરમેવ હિત્વા,
વિત્થારમગ્ગઞ્ચ સમાસયિત્વા…પે॰…
યસ્મા અયં હેસ્સતિ વણ્ણનાપિ,
સક્કચ્ચ તસ્મા અનુસિક્ખિતબ્બા’’તિ [પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા].

તેનેવ આચરિયો ભગવતો ધમ્મવિનયં વા પોરાણટ્ઠકથં વા અનિસ્સાય અત્તનો ઞાણેન તક્કેત્વા વા અત્તના પરિચિતલોકિયગન્થેહિ ગહેત્વા વા ન કઞ્ચિ ગન્થં અકાસિ. યદિ પન તાદિસં કરેય્ય, તં થેરવાદિનો **મહાપદેસસુત્તે** [દી॰ નિ॰ ૨.૧૮૮; અ॰ નિ॰ ૪.૧૮૦] વુત્તનયેન ‘‘અદ્ધા ઇદં ન ચેવ તસ્સ ભગવતો વચનં, બુદ્ધઘોસસ્સ ચ થેરસ્સ દુગ્ગહિત’’ન્તિ છડ્ડેય્યુંયેવ. યતો ચ ખો અયં વિસુદ્ધિમગ્ગો પોરાણટ્ઠકથાનં ભાસાપરિવત્તનાદિવસેનેવ આચરિયેન કતો, તતોયેવ થેરવાદિનો તં **મહાપદેસસુત્તે** વુત્તનયેન ‘‘અદ્ધા ઇદં તસ્સ ભગવતો વચનં, આચરિયબુદ્ધઘોસસ્સ ચ થેરસ્સ સુગ્ગહિત’’ન્તિ સમ્પટિચ્છન્તિ. તેનાપાયં સકલલોકે પત્થટો હોતિ.

સીલધુતઙ્ગાદીનં વિભાગો ચ પટિપત્તિનયપરિદીપનઞ્ચ પાકટમેવ. તથાયં વિસુદ્ધિમગ્ગો સુવિઞ્ઞેય્યપદવાક્યેહિ ચેવ અનાકુલપદવાક્યેહિ ચ તન્તિનયાનુરૂપાય પાળિગતિયા સુટ્ઠુ સઙ્ખતો, તતોયેવ ચસ્સ અત્થોપિ સુવિઞ્ઞેય્યો હોતિ. તસ્મા તં ઓલોકેન્તા વિઞ્ઞુનો વિસુદ્ધજ્ઝાસયા ખણે ખણે અત્થપટિસંવેદિનો ચેવ ધમ્મપટિસંવેદિનો ચ હુત્વા અનપ્પકં પીતિસોમનસ્સં પટિસંવેદેન્તિ.

અનેકાનિ ચેત્થ પસાદાવહાનિ **મહાતિસ્સત્થેર**વત્થુઆદીનિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૫] સીહળવત્થૂનિ ચ **ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેર**વત્થુઆદીનિ [વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૯] જમ્બુદીપવત્થૂનિ ચ દીપિતાનિ. તાનિ પસ્સિત્વા અનુસ્સરન્તાનં સપ્પુરિસાનં બલવપસાદો ચ ઉપ્પજ્જતિ, ‘‘કદા નુ ખો મયમ્પિ ઈદિસા ભવિસ્સામા’’તિ દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જિતુકામતા ચ ઉપ્પજ્જતિ.

એવં પરિસુદ્ધપિટકપાળિનિસ્સયતાદીહિ અનેકસતેહિ ગુણેહિ અયં વિસુદ્ધિમગ્ગો સકલલોકે પત્થટો જાતોતિ વેદિતબ્બો. યથા ચાયં વિસુદ્ધિમગ્ગો, એવં અઞ્ઞાપિ આચરિયેન કતા તિપિટકસઙ્ગહટ્ઠકથાયો પોરાણટ્ઠકથાનં ભાસાપરિવત્તનભાવાદીહિ ગુણેહિ સકલલોકે પત્થટાયેવ હોન્તિ.

એત્તાવતા ચ પન કિમત્થં કતોતિઆદીનમ્પિ પઞ્હાનમત્થો વિત્થારેન વિભાવિતોવ હોતીતિ.

તત્થેતં વુચ્ચતિ –

૧. સમ્ભાવનીયસ્સ સુધીવરાન-
માદત્તધીરિટ્ઠપદસ્સ યસ્સ;
પઞ્ઞાદિજાતા લલિતા ગુણાભા,
ભાતેવ લોકમ્હિ સતં મુદાય.

૨. સ **બુદ્ધઘોસા**વ્હથિરઞ્ઞધીમા,
વિદૂન’મચ્ચન્તસમાદરા’દા;
સભાવજં બ્યત્તિસસત્તિલદ્ધં,

સિરિં દધાતેવ સુબુદ્ધઘોસો.

૩. ‘‘સમ્બુદ્ધસેટ્ઠે પરિનિબ્બુતસ્મિં,
સંવચ્છરાનં દસમે સતમ્હિ;
જાતો’’તિ ઞાતો વિબુધેહિ બુદ્ધ-
ઘોસઙ્કુરો પત્તસમત્તમાની.

૪. વિઞ્ઞૂ વિદૂ’મસ્સ પુમગ્ગજાતે,
સઞ્ઞાતતં દક્ખિણદેસભાગે;
રમ્મે’**ન્દિયસ્મિં** સુજનાકરસ્મિં,
તત્તત્થમેસીન’મયં પતીતિ.

૫. **મોરણ્ડગામમ્હિ** સ તત્થ જાતો,
પુઞ્ઞાનિતો વિપ્પકુલમ્હિ સમ્મા;
સૂરસ્સ લોકત્થસમાવહત્થં,
ઉપ્પજ્જનાયા’રુણોવ રંસિ.

૬. સંવદ્ધબુદ્ધી સ પવુદ્ધિપત્તો,
આરાધયં ઞાતિગણં સદેવ;
વેદેસુ વિજ્જાસુ તદઞ્ઞસિપ્પ-
ગન્થેસ્વનાયાસપવીણતા’ગા.

૭. સુદ્ધાધિમુત્તીન વિવેચનેન,
સારાનુ’સારોતિ વિવિઞ્ચમાનો;
વેદેસ્વ’સારત્ત’મબુજ્ઝિ યસ્મા,
તુટ્ઠિં સ નાપજ્જિ સુતેન સેન.

૮. અન્વેસતો તસ્સ પસત્થસારં,
સદ્ધમ્મસારો સવનેન લદ્ધો;
નિન્નોવ બુદ્ધસ્સ સ સાસનમ્હિ,
ઉસ્સાહજાતો’પગમાય તત્થ.

૯. ધમ્માભિલાસી સ વિરોચિ તત્થ,
સંલદ્ધપબ્બજ્જુપસમ્પદોવ;
થેરે’પસઙ્કમ્મ **વિસુદ્ધથેર-
વાદીનિકાયમ્હિ** પતીતપઞ્ઞે.

૧૦. તદા હિ’સું **દક્ખિણઇન્દિયમ્હિ**,

નિવાસિનો થેરિયવંસજાતા;
તદગ્ગવાદી ચ મુની મુનિન્દ-
મતં યથાલદ્ધિ પકાસયન્તા.

૧૧. સદ્ધમ્મસારાધિગમાય ભિય્યો,
પાળિં સમુગ્ગણ્હિ જિનેરિતં, સા;
જિવ્હગ્ગલીલા મનસા'સિતા'સ્સ,
લક્ખીવ પુઞ્ઞે નિવસં બભાસ.

૧૨. એવં તમુગ્ગણ્હ'મબોધિ સમ્મા,
''એકાયનોયં સુવિસુદ્ધિયાતિ;
મગ્ગો વિવટ્ટાધિગમાય'' તત્થો-
ય્યોગં સમાપજ્જિ પરં પરત્તી.

૧૩. સભાવપઞ્ઞા મહતી ચ સત્થ-
ન્તરોપલદ્ધા વિપુલાવ વિજ્જા;
તેનસ્સ બુદ્ધોત્તિસમુદ્દતિણ્ણે,
અકિચ્છસાધિત્તપભાવ'મઞ્ઞા.

૧૪. બુદ્ધસ્સ કિત્તીવ સુકિત્તિઘોસો,
વત્તિસ્સતે'ય્યસ્સ ગરૂ વિયત્તા;
અત્થાન્વિતં નામમકંસુ **બુદ્ધ-
ઘોસો**તિ સમ્બુદ્ધમતઞ્ઞતસ્સ.

૧૫. **મયૂરદૂતવ્હયપટ્ટનસ્મિં**,
નિવસ્સ **કઞ્ચીવ્હપુરાદિકે** ચ;
સ **અન્ધકાખ્યાતસદેસિયટ્ઠ-
કથં** સમુગ્ગણ્હિ સમાહિતત્તો.

૧૬. તાવત્તકેનસ્સ સુમેધસસ્સા-
સન્તુટ્ઠચિત્તસ્સ તતુત્તરિમ્પિ;
સમ્બુદ્ધવાણીસુ સમત્તમત્થં,
અઞ્ઞાતુમિચ્છા મહતી અજાયિ.

૧૭. **મહામહિન્દા**દિવસીવરેભિ,
સમાભતા યા**ટ્ઠકથા** સસારા;
સથેરવાદા સુવિનિચ્છયા ચ,
તદા વિભાતા વત **લઙ્કયા**'સું.

१८. પવત્તિમેતં વિદિય'સ્સ મેત-
દહોસિ "યં નૂન'ભિરામલઙ્કં;
અલઙ્કરોન્તિં રતનાકરંવ,
ઉપેચ્ચ સિક્ખે'ઠકથા મહન્તી.

१९. તા ભાસયા સીહળિકાય રચ્ચા,
તન્તિં સમારોપ્ય નવં કરેય્યં;
એવઞ્હિ દેસન્તરિયાન બુદ્ધ-
માનીનમત્થં ખલુ સાધયે"તિ.

२०. પુરે ચ લઙ્કાગતસાસનં યં,
સુનિમ્મલિન્દૂવ હિમાદિમુત્તો;
પભાસિ, કિસ્મિઞ્ચિ તદાઞ્ઞવાદ-
મનાકુલં તા'કુલતં જગામ.

२१. જિનમ્હિ નિબ્બાનગતે હિ વસ્સ-
સતન્તરે સાસનિકા સમગ્ગા;
સમાનવાદા જિનસાસનમ્હિ,
ન કોચિ ભેદોપિ તદા અહોસિ.

२२. પચ્છા ચ સદ્ધમ્મદુમાહતેભ્ય-
ધમ્મેહિ વાતેહિ પટિચ્ચ પાપે;
જાતેહિ સંવિગ્ગમના સમાય,
થેરે'સ'મુય્યોગમકંસુ દળ્હં.

२३. **સઙ્ગીતિયો** કચ્ચ સુપેસલેહિ,
નિગ્ગય્હમાનાપિ થિરેહિ દળ્હં;
છિન્નાપિ રુક્ખા'સ્સુ પુનોરુહાવા-
કાસુંવ ધમ્મં વિનયા'ઞ્ઞથા તે.

२४. નાનાગણા તે ચ અનેકવાદા,
સંસગ્ગકારા જિનસાસને'સું;
વાદેભિ અઞ્ઞેહિ જિનેરિતેભ્ય-
સુદ્ધાયમાના વિનયઞ્ચ ધમ્મં.

२५. વાદા ચ વાદી પિટકાનિ તેસં,
લઙ્કં મલઙ્કંવ કરં'પયાતા;
પટિગ્ગહેસું પ્ય**ભયાદિવાસી**,

નાઅ્એ **મહાખ્યાતવિહારવાસી**.

૨૬. યથા ચ બુદ્ધાભિહિતાવ પાળિ,
તદત્થસારા ચ વસીભિ આતા;
ન ''તેધ વોક્કમ્મ વિસુદ્ધથેર-
વાદી વિવાદી''તિ પવત્તિ કાચિ.

૨૭. જીવંવ રક્ખિંસુ સથેરવાદં,
તન્તિં તદત્થઞ્ચ સનિણ્ણયં તે;
તસ્મા ન સક્કાવ તદઞ્ઞવાદિ-
વાદેભિ હન્તું ચુ'પગન્તુમદ્ધા.

૨૮. તંવાદસંભેદભયઞ્ચ મઞ્ઞયા,
''દુદ્ધારવેલાપિ ભયેહિ તન્તિનં;
સમ્મોહતાદીહિ ભવે''તિ **પોત્થકં**,
આરોપ્ય સમ્મા **પરિપાલયિંસુ** તે.

૨૯. તદા હિ તેસં પટિબાહને રણ-
વિદંવ સિક્ખં જિનસાસનદ્ધરો;
સ **બુદ્ધઘોસો** મુનિ બુદ્ધિપાટવો,
ગતો'સિ **દીપં** વરત**મ્બપણ્ણિકં**.

૩૦. લઙ્કં ઉપેચ્ચ સ મહાટ્ઠકથાણ્ણવસ્સ,
પારં પરં વિતરણે થિરનિણ્ણયોવ;
સંસુદ્ધવંસજનિવાસમહાવિહાર-
માગા'મ્બરંવ ઉદયિન્દુ'પસોભયન્તો.

૩૧. તસ્મિઞ્ચ દક્ખિણદિસાય વસી સ તત્થ,
સોભં **પધાનઘર**સઞ્ઞિતપારિવેણં;
પાસાદ'મુત્તમ'મકા સુજનેભિ સેબ્યં,
સન્તો **મહાનિગમસામિ** સુચિણ્ણધમ્મો.

૩૨. સમ્મા ચ યોગમકરી બુધ**બુદ્ધમિત્ત**-
થેરાદિ'મન્ત'મુપયાત'મનૂનતન્તે;
સંસેવિતો વિવિધઆયપબુદ્ધિયા સો,
સુત્તાભિધમ્મવિનયટ્ઠકથાસ્વ'નૂનં.

૩૩. વેય્યત્તિયં'સ સમયે સમયન્તરે ચ,

પઞ્ઞાય દિસ્વ વિવટંવ નિહીતમત્થં;
થેરા સમગ્ગજિનમગ્ગમતા’મતાસી,
મઞ્ઞિંસુ નગ્ઘરતનંવ સુદુલ્લભન્તિ.

૩૪. વિઞ્ઞાય ધમ્મવિનયત્થયથિચ્છદાને,
ચિન્તામણીતિ સુનિરૂપિતબુદ્ધિરૂપં;
યસ્સે’ત્થ નિચ્છિતમનો કવિસઙ્ઘપાલ-
ત્થેરુત્તમો જનહિતાય નિયોજયી તં.

૩૫. ‘‘કિઞ્ચાપિ સન્તિ વિવિધા પટિપત્તિગન્થા,
કેસઞ્ચિ કિઞ્ચિ તુ ન બુદ્ધમતાનુસારં;
સંસુદ્ધથેરસમયેહિ ચ તે વિરુદ્ધા,
તસ્મા કરોતુ વિમલં પટિપત્તિગન્થં’’.

૩૬. મેત્તાદયમ્બુદવનં જનભૂમિયં’સ,
સંવસ્સતે ચ’રિયમગ્ગગમગ્ગ’મગ્ગં;
સંસોધનત્થ’મિતિ ‘‘પત્થિતથેરઆસં,
પૂરેસ્સ’મેત’’મિતિ કાસિ વિસુદ્ધિમગ્ગં.

૩૭. વીરાનુકમ્પસતિયોજિતબુદ્ધિમા સં,
ઓગ્ગય્હ, ગય્હ ચ’ ખિલટ્ઠકથા સતન્તી;
સારં સખેદ’મનપેક્ખિય સાધુકં સ,
યં’કાસિ, કં નુ’ધ ન રોચયતે બુધં સો.

૩૮. વુત્તે’ત્થ ભાવપરમાવ સભાવધમ્મા,
વત્થૂ ચ પીતિસુખવેદનિયા’નિતાવ;
પુણ્ણોવ સબ્બપટિપત્તિનયેહિ ચેસો,
પુપ્ફાભિફુલ્લપવનંવ વિરાજતે’યં.

૩૯. યં પસ્સિયાન પરિકપ્પિય રત્નસાર-
ગબ્ભં વિસુદ્ધિ’મભિયાતુ’મપેક્ખમાના;
તં સાર’માદિયિતુ’માસુ પયુત્તયુત્તા,
દિસ્વા હિ નગ્ઘરતનં નનુ વજ્જયે ન.

૪૦. કન્તા પદાવલિ’હ તન્તિનયાનુસારા,
સારાતિસારનયપન્તિ પસિદ્ધસિદ્ધા;
અત્થા ચ સન્તિનુગમાય તુલાયમાનો-
ય્યોગેન મેત્થ હિ વિના પટિપત્તિ કા’ઞ્ઞા.

૪૧. આભાતિ સત્થુ ચતુરાગમમજ્ઝગો'યં-
અત્થે પકાસયિહ ભાણુવ નેકદબ્બે;
મેધાવિપીતિજનનં'સ વિધાન'મેતં-
તીતમ્હિ યાવ કવિગોચર'મસ્સ ઞાણં.

૪૨. દિટ્ઠાવ તિક્ખમતિ'મસ્સ **વિસુદ્ધિમગ્ગ**-
સમ્પાદનેન સમુપાત્તસુધીપદેભિ;
તેનસ્સ બુદ્ધવચનત્થવિભાવનાય,
પબ્યત્તસત્તિ વિદિતા વિદિતાગમેહિ.

૪૩. ખ્યાતં કવીભિ'ધિગતં યસ'માવહેન,
થેરસ્સ સુદ્ધમતિ**બુદ્ધસિરી**વ્હયસ્સ;
લોકત્થ'માવિકતપત્થન'માદિયાન,
સામઞ્ઞ નિન્નહદયેન જનાન'મત્થે.

૪૪. સમ્બુદ્ધભાવવિદિતેનિ'મિના **સમન્ત**-
પાસાદિકાવ્હવિનયટ્ઠકથા પણીતા;
સૂરો'દિતે વિય તયા વિનયત્થમૂળ્હા-
મૂળ્હી ભવન્તિ જિનનીતિપથા'ધિગન્ત્વા.

૪૫. **લઙ્કા** અલઙ્કતિકતાવ **મહામહિન્દ**-
ત્થેરેન યા ચ **વિનયટ્ઠકથા**'ભતા, તં;
કન્તાય સીહળગિરાય ગિરાયમાના,
અચ્ચન્તકન્તબહુલા મુનયો પુરા'સું.

૪૬. અઞ્ઞા ચ **પચ્ચરિ**-**કુરુન્દિ**સમઞ્ઞિતાદી,
દીપં પદીપકરણી વિનયમ્હિ યા'સું;
સઙ્ગય્હ તાસ'મખિલત્થનયે ચ થેર-
વાદે ચ મુત્તરતનાનિવ મેકસુત્તે.

૪૭. તાહેવ સીહળનિરુત્તિયુતઞ્ઞ તન્તિં,
આરોપિયાન રુચિરં અથ વિત્થતઞ્ચ;
મગ્ગં સમાસનવસેન યથા સમત્ત-
લોકેન યા ગરુકતા કતમાનના'કા.

૪૮. સુદ્ધન્વયાગથવિરા ચ **વિસુદ્ધથેર**-
વાદી વિસુદ્ધવિનયાગમપુજ્જધમ્મા;
સુદ્ધં કરિંસુ ન યથે'ન્તિ તદઞ્ઞવાદા,

ઇચ્ચાદિ'માવિકરિયા'સિ **નિદાન**મેત્થ.

૪૯. **યસ્મિં** મનુઞ્ઞપદપન્તિ સુભા સુબોધા,
અત્થા ચ પીતિસમ'વિમ્હયતાદિભાવી;
ચિત્રા વિચિત્રમતિજા કવિચિત્તહંસા,
તસ્મા રસાયતિ તદત્થનુસારિનં **યં**.

૫૦. અચ્ચન્તસાગરનિભા વિવિધા નયત્થા,
સન્તે'ત્થ યા'સુ વિનયટ્ઠકથા પુરાણા;
તાસં યથાભિમતપન્તિ સુતન્તિકત્તં,
કિઞ્હિ'સ્સ કિઞ્ચિ બલવીર'પટિચ્ચ કાતું.

૫૧. ઉય્યોગ'મસ્સ કરુણાપહિતં પટિચ્ચ,
પઞ્ઞાસહાયસહિતં બલવઞ્ચ દળ્હં;
લદ્ધાવ યા નિખિલલોકમનુઞ્ઞભૂતા,
મેધાવિનં'નુસભગાવ વિરાજતે સા.

૫૨. વિઞ્ઞૂભિ યા ''વિનયસાગરપારતિણ્ણે'',
સમ્ભાવિતા ''સુતરણાયતિ સીઘવાહા'';
ઇચ્ચાભિમાનિતગુણા'જ્જ રરાજ યાવ,
કિં યં થિરં લહુ વિનસ્સતિ દુપ્પસય્હં.

૫૩. ''યા બ્યાપિની'ખિલનયસ્સ સુબોધિની ચ,
સોતૂભિ સેવિતસદાતનધમ્મરઙ્ગં;
કત્વાન લોકપહિતે સગુણે દધન્તી,
ઠાતૂ''તિ નટ્ઠ'મુપગા'ટ્ઠકથા પુરાણા.

૫૪. જનાભિસત્તાય દયાય ચોદિતો,
વિછેજ્જ ખેદં વિનયમ્હિ સાધુનં;
અથાગમાન'ટ્ઠકથાવિધાનને,
ધુરં દધાતું'ભિમુખા'સિ સો સુધી.

૫૫. પઞ્ઞંવ ફુલ્લાભિનતં સુભાણુભં,
લદ્ધાન ફુલ્લં'તિસયા'સિ ચેતના;
દાઠાદિનાગેન થિરઞ્ઞાધીમતા,
યા પત્થિતા'રબ્ભ તદત્થસિજ્ઝને.

૫૬. દીઘાગમત્થેસુ સબુદ્ધિવિક્કમ-

માગમ્મ સારાધિગમા **સુમઙ્ગલ**-
નામાનુગન્તાવ **વિલાસિની**તિ યા,
સંવણ્ણના લોકહિતાય સમ્ભવી.

૫૭. ગમ્ભીરમેધાવિસયાગમમ્હિપિ,
આરબ્ભ બુદ્ધિં’સ સુનિમ્મલીકતા;
વિઞ્ઞાતબુદ્ધાભિમતા બહૂ જના,
અઞ્ઞત્થસાધા મહતઞ્હિ બુદ્ધિયો.

૫૮. સા’નીતવિદ્ધાક્ખિમના મનાયિતા,
કન્તાગમે ધમ્મસભાયતે સદા;
તેનેવ મઞ્ઞે’હ તિરોકતા તયા,
કિં સીઘગ’ઞ્ઞત્ર પથઞ્ઞગામિકા.

૫૯. પત્વા મહન્તા’મ્બર’મમ્બુદો યથા,
લોકત્થસાધીપિ મહાસયં મતિ;
તસ્મા’સ્સ સિદ્ધા’ઙ્કકથાપરમ્પરા,
બુદ્ધિપ્પદાનાય’ હુવું નવા નવા.

૬૦. **બુદ્ધાદિમિત્તં** થિરસેદ્ઠ’મુદ્દિસં,
સંવણ્ણના ચાસિ **પપઞ્ચસૂદની**;
‘‘સબ્બત્થસારે જિનમજ્ઝિમાગમે,
લદ્ધાન પીતિં સુજના સમેન્તુ’’તિ.

૬૧. ઉપ્પજ્જિ ‘‘**સારત્થપકાસિની**’’તિ યા,
સા **જોતિપાલસ્સ** યથાભિલાસિતં;
લોકં યથાનામિકસારદીપના,
ભાતા’સિ સમ્માપટિપન્નપન્થદા.

૬૨. સમ્પૂરિ કાતું’સ મનોરથો યથા,
અઙ્ગુત્તરન્તાગમમત્થવણ્ણના;
તન્નામધેય્યં સુજનઞ્ચ **જીવકં**,
સો **જોતિપાલ**ઞ્ચ પસત્થધીતિમં.

૬૩. ઉદ્દિસ્સ યં’કાસિ પવીણતં કરં,
બુદ્ધાદિસંસેબ્યસુમગ્ગદસ્સને;
સદ્ધમ્મપુપ્ફાન’ વનાયિતા’સિ સા,
વિદ્ધાલિસઙ્ઘસ્સ સદાવગાહણા.

૬૪. યેન'ત્તલદ્ધિં પજહન્તુ સાધવો,
દુબ્બોધધમ્મે ચ સભાવદીપને;
બુજ્ઝન્તુ, ઇચ્ચાસિ'ભિધમ્મસાગરો,
તત્થા'વતારં સુકરેન સાધિની.

૬૫. મેધાવિલાસા'સ્સ'હુવુ'ટ્ઠસાલિની,
કન્તા ચ **સમ્મોહવિનોદની**તિ યા;
તા **બુદ્ધઘોસો**તિ સતુલ્યનામિક-
માગમ્મ જાતા સુજનત્થસાધિની.

૬૬. અઞ્ઞા ચ **પઞ્ચટ્ઠકથા**'ભિધમ્મજે,
ભાવે નિધાયે'ત્થ યથા'સ્સુ સુત્તરા;
ગમ્ભીરમત્થેસુ પવિદ્ધબુદ્ધિતં,
સમ્પાદની સત્થુ'તુલત્તદીપની.

૬૭. **સોણા**વ્હથેરસ્સ પટિચ્ચ યાચનં,
તા યાય કઙ્ખા વિતરન્તિ ભિક્ખવો;
યા પાતિમોક્ખમ્હિ, તદન્વયાવ્હયં,
સંવણ્ણનં'કાસિ સ ધીમતં વરો.

૬૮. સમત્તલોકટ્ઠવિભાવિરઞ્જના,
કતે'મિના **ધમ્મપદસ્સ** વણ્ણના;
થિરં સમુદ્દિસ્સ **કુમારકસ્સપં**,
સતં મનં પીતિપકુલ્લિતં યયા.

૬૯. અઞ્ઞા'સ્સ યા સુત્તનિપાત-ખુદ્દક-
પાઠત્થદાતા **પરમત્થજોતિકા**;
સંવણ્ણના **જાતક**તન્તિ મણ્ડના,
તા હોન્તિ લોકસ્સ હિતપ્પદીપિની.

૭૦. નિસ્સેસલોકમ્હિ પચારણિચ્છા,
લઙ્કાગતાન'ટ્ઠકથાન'મદ્ધા;
યા થેરવાદીન'મપૂરિ બુદ્ધ-
ઘોસગ્ગથેરસ્સ પભાવલદ્ધા.

૭૧. ભદ્દં'સ નામઞ્ચ, ગુણા મનુઞ્ઞા,
સમગ્ગગામી'નુકરોન્તિ તેસં;
સસઙ્કસૂરા હિ સદાતના યે,

લોકં પમોદઞ્ચ કરં ચરન્તિ.

૭૨. **સુબુદ્ધઘોસસ્સ** વિભાવિસત્તિ-
પબ્યત્તિ’મારબ્ભ થિરાસભસ્સ;
સમગ્ગલોકો હિ સુથેરવાદે,
માનં પવટ્ટેસિ અનઞ્ઞજાતં.

૭૩. **બુદ્ધો**તિ નામં ભુવનમ્હિ યાવ,
સુબુદ્ધઘોસસ્સ સિયા ન કિઞ્ચિ;
લદ્ધા હિ સાધૂભિ મહોપકારા,
મહગ્ઘવિત્તાનિવ તંસકાસા.

૭૪. ખીયેથ વણ્ણો ન સમુદ્ધટોપિ,
નન્વ’સ્સ નેકા હિ ગુણા અનન્તા;
કો નુ’દ્ધરેય્યા’ ખિલસાગરોદે,
તથાપિ મઞ્ઞન્તુ સુધી સદા તેતિ.

છટ્ઠસઙ્ગીતિભારનિત્થારકસઙ્ઘસમિતિયા પકાસિતાયં

વિસુદ્ધિમગ્ગનિદાનકથા નિટ્ઠિતા.